

ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK MET WETENSCHAPPELIJKE VRAAGSTELLING OP HET HOF VAN VOSSELAAR (PROV. ANTWERPEN)

EINDVERSLAG

ABO Archeologische Rapporten 1424

Rapport opgemaakt door: Evelien Dirix, Maarten Praet, Jan Coenaerts en Pedro Pype

Derbystraat 51

9051 Gent

augustus 2022

Dossiernr. 29008.R.01

Projectcode
2020I232/2020K245

Gent

OE:

COLOFON

Titel

Eindverslag archeologisch vooronderzoek op het Hof van Vosselaar (Prov. Antwerpen).

Auteurs

Evelien Dirix, Maarten Praet, Jan Coenaerts en Pedro Pype

Projectnummer

- 29008 (intern)
- 2020I232 (Agentschap Onroerend Erfgoed) – geofysisch onderzoek
- 2020K245 (Agentschap Onroerend Erfgoed) – proefsleuven/proefputten

Plaats en Datum

Gent, augustus 2022

Reeks en nummer

ABO archeologische rapporten 1424

ISSN 2406-3940

RAPPORTFICHE

Versies		
Versie	Datum	Status
v0	23/02/2022	Interne draft
v1	18/03/2022	Externe draft / definitieve versie
v2	30/08/2022	Definitieve versie

Projectteam	
<i>Functie</i>	<i>Naam</i>
Projectleider/kwaliteitscontrole	Jan Coenaerts
Business Unit Manager	Toon Moeskops
General Director	Patrick Hambach

INHOUD

1	Administratieve gegevens	8
1.1	Thesaurus	8
1.2	Fiche administratieve gegevens	8
2	Context en aanleiding van het onderzoek	9
3	Resultaten bureaustudie	10
4	Geofysisch onderzoek (2020I232)	11
4.1	Onderzoeksvragen en doel	11
4.2	Afweging strategie	11
4.3	Methodologie en terreinomstandigheden	13
4.4	Controleboringen	15
4.5	Instrumentatie, software en technische aspecten	17
4.6	Resultaten en interpretatie	18
4.7	Beantwoording onderzoeksvragen	32
5	Methode en strategie conform toelating vooronderzoek	34
5.1	Onderzoeksvragen en doel	34
5.2	Aanleg vlak, registratie en staalname	34
5.3	Strategie	35
6	Bouwhistorische inzichten	38
6.1	Analyse kelderruimten	38
6.2	Overzicht (bouw)historische fasen	46
6.3	Bouwhistorische observaties en analyse	53
7	Assessment van sporen, spoorcombinaties en structuren	57
7.1	Inleiding en strategie (2020K245)	57
7.2	Overzicht van de sleuven	58
7.3	Assessment van sporen	61
7.4	Assessment van stalen	62
7.5	Stratigrafie	62
7.6	Werkput 1	66
7.7	Werkput 2	69
7.8	Werkput 3	73
7.9	Werkput 4	79
7.10	Werkput 5	82
7.11	Werkput 6	84
7.12	Assessment van vondsten	88
7.13	Besluit	90
8	Interpretatie van de archeologische site	91
8.1	Oorsprong (fase A)	91
8.2	15 ^{de} -16 ^{de} eeuw (fasen B en C)	91
8.3	17e-eeuw (fase D)	93
8.4	18e-eeuw (fasen E en F)	94
8.5	19 ^{de} -eeuw (fasen G, H en I)	97
8.6	20 ^{ste} -eeuw (fasen J, K, L, M en N)	98
9	Beantwoorden onderzoeksvragen	100
10	Kwaliteitscontrole en ondertekening	102
11	Bibliografie	103

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Actuele toestand van het onderzoeksgebied (ABO nv 2020).....	9
Figuur 2: Voorbeeld van een zigzag patroon met aanduiding van de looplijnen (Oswin 2009)	13
Figuur 3: Uitvoering van elektrische weerstandsmetingen aan het Hof van Vosselaar (ABO nv 2020)	14
Figuur 4: Overzicht van de gescande zone en ontoegankelijke zones voor geofysisch onderzoek weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)	14
Figuur 5: Boorplan weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)	16
Figuur 6: Boorplan weergegeven op het DTM (1m) (Geopunt 2020)	16
Figuur 7: Twin-probe opstelling waarbij de mobile probes verbonden zijn met de remote probes op een minimale afstand van 15m (Geoscan Research 2009)	17
Figuur 8: Voorbeeld van dataverwerking in Geoplot (Geoscan Research 2018).....	18
Figuur 9: Kaart met gescande zones weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)	19
Figuur 10: Resultaten van de elektrische geleidbaarheid (EMI) weergegeven op een orthofoto (2013- 2015) (Geopunt 2020)	19
Figuur 11: Resultaten van de magnetische susceptibiliteit (EMI) weergegeven op een orthofoto (2013- 2015) (Geopunt 2020)	20
Figuur 12: Overzicht en interpretatie van de anomalieën weergegeven op een DTM (1m) met aanduiding van de potentiële gebouwstructuur (Geopunt 2020).....	21
Figuur 13: Detailopname van de elektrische weerstandsmetingen in de zuidoostelijke zone inclusief interpretatie weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020).....	21
Figuur 14: Foto van boring 1 (ABO nv 2020).....	22
Figuur 15: Foto van controleboring 2 ter hoogte van een bakstenen muur in de zuidoostelijke zone (ABO nv 2020).....	22
Figuur 16: Interpretatie boringen 1 en 2 (ABO nv 2020).....	22
Figuur 17: Detailweergave van de EMI-data aan de oostelijke zone inclusief interpretatie. Boven: magnetische susceptibiliteit (MSa). Onder: elektrische geleidbaarheid (ECa) weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)	23
Figuur 18: Controleboring 3 (boven) tot 6 (onder) ter hoogte van de oostelijke gracht (ABO nv 2020) ...	25
Figuur 19: Transect controleboringen (3, 4, 5 en 6) ter hoogte van de oostelijke gracht (ABO nv 2020)...	25
Figuur 20: Resultaten en interpretatie van de elektrische weerstandsmetingen en elektrische geleidbaarheid weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)	26
Figuur 21: Gereconstrueerd grondplan van het Hof van Vosselaar tijdens het einde van de 19de – begin 20ste eeuw. Geel: potentiële gebouwstructuur uit geofysisch onderzoek. (Erfgoed & Visie 2018)	27
Figuur 22: Werkfoto van een vloerstructuur ten noorden van het huidige pastoriegebouw (ABO nv 2020)	27
Figuur 23: Foto van boring 11 en 12 ter hoogte van de vermoedelijke noordelijke gebouwstructuur (ABO nv 2020).....	28
Figuur 24: Interpretatie van boringen 11 en 12 (ABO nv 2020).....	28
Figuur 25: Gereconstrueerd grondplan van het Hof van Vosselaar tijdens de 17de (boven) en 18de eeuw (onder). Geel: potentieel westelijk poortgebouw (Erfgoed & Visie 2018)	29
Figuur 26: Resultaten en interpretatie van de elektrische geleidbaarheid in de zuidelijke zone weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)	30
Figuur 27: Foto van boring 7-10 (ABO nv 2020).....	31
Figuur 28: Interpretatie van boringen 7-10 (ABO nv 2020)	32
Figuur 29: Gereconstrueerd grondplan van het Hof van Vosselaar tijdens het einde van de 19de – begin 20ste eeuw. Geel: potentiële gebouwstructuur uit geofysisch onderzoek. (Erfgoed & Visie 2018)	33
Figuur 30: Voorstel tot proefputtenplan op basis van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem, weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)	37
Figuur 31: Kelderplan.....	38

Figuur 32: Kelderplan met aanduiding van de nummering.....	39
Figuur 33: zicht op opslag van muur d	41
Figuur 34: zicht op ingrepen in muur c	41
Figuur 35: Nis 1	41
Figuur 36: Nis 2	41
Figuur 37: Zicht op muren b en c	42
Figuur 38: Zicht op muur c met nis 4	42
Figuur 39: Nis 3	42
Figuur 40: Nis 4	42
Figuur 41: Kelderplan met aanduiding van de nummering.....	44
Figuur 42: Uitvoering aanleg werkput 2 (ABO nv 2020).....	57
Figuur 43: Inplanting werkput 1 tot 5 geprojecteerd op GRB (Geopunt 2020 en ABO nv)	58
Figuur 44: Inplanting werkput 1 tot 5 geprojecteerd op orthofoto 2021 (Geopunt 2021 en ABO nv)	59
Figuur 45: Algemeen overzicht van Werkput 2 (ABO nv 2020).....	59
Figuur 46: Algemeen overzicht van Werkput 3 (ABO nv 2020).....	60
Figuur 47: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (ABO nv 2020)	62
Figuur 48: Zuidprofiel in Werkput 1 (ABO nv 2020).....	63
Figuur 49: tekening zuidprofiel in werkput 1 (ABO nv 2020)	63
Figuur 50: Vlak en noordprofiel in Werkput 1 (ABO nv 2020)	64
Figuur 51: Zuidprofiel in Werkput 2 (ABO nv 2020).....	65
Figuur 52: Tekening bodemprofiel werkput 2 (ABO nv 2020)	65
Figuur 53: Detail werkput 1	66
Figuur 54: Aanzet grachtvulling in Werkput 1 (ABO nv 2020).....	67
Figuur 55: Werkput 1 geprojecteerd op het Digitale Hoogtemodel (Geopunt 2020 en ABO nv 2020)	67
Figuur 56: Werkput 1 geprojecteerd op het primitief kadasterplan (Geopunt 2020 en ABO nv 2020)	68
Figuur 57: Het Hof van Vosselaar met noordelijke aanbouw op het Primitief Kadaster van 1824 (Bron: Erfgoed en Visie 2018).....	69
Figuur 58: Mutatieschets van 1854 met de af te breken noordelijke aanbouw (Bron: Erfgoed & Visie 218)	70
Figuur 59: Mutatieschets van 1875 met uitbreiding van de noordelijke uitbouw (Bron: Erfgoed & Visie 2018).....	70
Figuur 60: Mutatieschets van 1936 met de af te breken noordelijke aanbouw (Bron: Erfgoed & Visie 2018)	70
Figuur 61: Uitbraakspoor 1 in Werkput 2 (ABO nv 2020)	71
Figuur 62: Uitbraakspoor 2 in Werkput 2 (ABO nv 2020)	72
Figuur 63: Uitbraakspoor 3 in Werkput 2 (ABO nv 2020)	72
Figuur 64: Samenvatting bouwfasen 19 ^{de} eeuw en focus op WP2 (Geopunt/kadaster/ABO nv, 2022)	73
Figuur 65: GRB en sporenplan met aanduiding van werkput 3 en werkput 6	74
Figuur 66: Algemeen zicht op gebouwplattegrond spoor 1 in Werkput 3 vanuit het noorden (ABO nv 2020).....	75
Figuur 67: Algemeen zicht op gebouwplattegrond spoor 1-3 in Werkput 3 vanuit het westen (ABO nv 2020).....	75
Figuur 68: Algemeen zicht op het oostelijke muurwerk (ABO nv 2020)	76
Figuur 69: Fundering met versnijdingen en opgaand muurwerk van de oostelijke muur (ABO nv 2020) ..	76
Figuur 70: Uittreksel uit de kaart van Ferraris met aanduiding van het voormalige poortgebouw	78
Figuur 71: Foto van het poortgebouw van de Kasteelhoeve van Wange (AOE, 2019)	78
Figuur 72: Detail werkput 4	79
Figuur 73: Overzichtsfoto van werkput 4 (ABO nv 2020).....	80
Figuur 74: Oostprofiel van Werkput 4 (ABO nv 2020)	81
Figuur 75: Detail werkput 4	82

Figuur 76: Algemeen zicht op Werkput 5 (ABO nv 2020)	83
Figuur 77: Detail werkput 5 geprojecteerd op het Primitief kadasterplan	84
Figuur 78: Locatie van werkput 6 (ABO nv, 19/01/2022).....	84
Figuur 79: Detail werkput 4	85
Figuur 80: Spoor 4a in werkput 6.....	86
Figuur 81: Uitbraakspoor in werkput 6	86
Figuur 82: Profiel in werkput 6, overzicht.....	87
Figuur 83: Profiel in werkput 6, detail.....	87
Figuur 84: Foto's van vondsten uit spoor 1.1 (ABO nv 2020).....	88
Figuur 85: Foto's van de vondsten uit spoor 2.3 (ABO nv 2020).....	89
Figuur 86: Foto's van vondsten uit spoor 3.1 (ABO nv 2020).....	89
Figuur 87: Reconstructie grondplan fase C	92
Figuur 88: Data-analyse van de mortelstaal uit de kelder (KIK-IRPA, 2022).....	93
Figuur 89: Reconstructie grondplan fase D.....	94
Figuur 90: Reconstructie grondplan fase E, voor 1729	95
Figuur 91: Reconstructie grondplan fase E, na 1729	95
Figuur 91: Reconstructie grondplan fase F	96
Figuur 92: Samenvatting bouwfasen 19 ^{de} eeuw en focus op WP2 (Geopunt/kadaster/ABO nv, 2022)	98

LIJST MET TABELLEN

Tabel 1: Onderzoeksvragen geofysisch onderzoek.....	11
Tabel 2: Onderzoeksvragen	34
Tabel 3: Overzicht van de werkputten met het aantal sporen dat hierbinnen werd aangetroffen	58
Tabel 4: Vondstenlijst	61
Tabel 5: Vondstenlijst (ABO nv 2020)	89

1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

1.1 THESAURUS

Vooronderzoek met ingreep in de bodem, wetenschappelijke vraagstelling, Hof van Vosselaar, late- en postmiddeleeuwen.

1.2 FICHE ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectgegevens	
ISSN-nummer	2406-3940
Erkend Archeoloog	ABO nv
Erkenningsnummer	OE/ERK/Archeoloog/2017/00167
Naam + adres onderzoeksgebied	
- straat + nr.:	Hofeinde nr. 136
- postcode :	2350
- fusiegemeente :	Vosselaar (Antwerpen)
- land :	België
Lambertcoördinaten X/Y (EPSG:31370)	XMin: 185522.670 XMax: 185617.748 Ymin: 223727.041 Ymax: 223809.639
Kadaster	
- Gemeente :	Vosselaar
- Afdeling :	13046
- Sectie :	A
- Percelen :	65, 66, 67c
Onderzoekstermijn	december 2020 – maart 2022
Thesauri	Vooronderzoek met ingreep in de bodem, wetenschappelijke vraagstelling, Hof van Vosselaar.

2 CONTEXT EN AANLEIDING VAN HET ONDERZOEK

De doelstelling is een archeologisch vooronderzoek aan het Hof van Vosselaar binnen het kader van de restauratiewerken en de toekomstige uitbreiding van het huidige pastoriegebouw. Op basis van de historische nota en waardebeoordeling door Erfgoed & Visie (2018) werden mogelijke archeologische resten verwacht in de directe omgeving van het huidige pastoriegebouw.

De wetenschappelijke vraagstelling van het onderzoek is gericht op het verkrijgen van extra informatie omtrent de verwachte structuren in de directe omgeving van de pastoriwoning om dit binnen het concept van de toekomstige inplanting te incorporeren met het oog op de potentiële archeologische kenniswinst en eventueel in situ behoud van de archeologische resten.

De gegevens voor deze analyse worden gehaald uit het archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem (in casu: geofysisch onderzoek en controleboringen), evenals bestaande en ontsloten landschappelijke, bouwkundige en archeologische inventarissen en kaarten in combinatie met de plannen geleverd door de opdrachtgever. Op basis van deze resultaten werd een advies geformuleerd voor een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van proefputten en -sleuven.

Aangezien de huidige inplantingsplannen van een toekomstige omgevingsvergunningsaanvraag voor de uitbreiding van de pastoriwoning nog niet definitief zijn vastgelegd en afgetoetst zullen worden aan de hand van de resultaten van de prospectie zonder ingreep in de bodem werd een toelating voor archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem met wetenschappelijke vraagstellingen opgesteld. **Deze aanvraag werd goedgekeurd met ID 423.**

Binnen het kader van de erfgoedpremie die verkregen werd voor de restauratie van het Hof van Vosselaar werd in het plan van aanpak een geofysisch onderzoek voorzien evenals enkele controleboringen ter verificatie van het geofysisch onderzoek. Aanvullend werd in januari 2022 een manuele proefput uitgevoerd in combinatie met een uitbreiding van de kelderregistratie.

Figuur 1: Actuele toestand van het onderzoeksgebied (ABO nv 2020)

3 RESULTATEN BUREAUSTUDIE

Het bureauonderzoek voor deze site werd reeds uitgevoerd bij de opmaak van het beheersplan. Hieruit kwam voort dat een verder archeologisch vooronderzoek noodzakelijk is vermits de oude afbakening van de walgracht niet meer duidelijk afgetekend is. De pastorie in haar huidige vorm gaat vermoedelijk terug tot het begin van de 17de eeuw en werd in de loop van de 19de eeuw verder aangepast tot privaat landhuis in Neoclassicistische stijl.

De bewoning van het Hof gaat vermoedelijk terug tot de (late) middeleeuwen. Al in 1436 is er namelijk sprake van de eerste witheer voor de dubbelparochie Vosselaar-Beerse. Onderzoek naar de morfologie van de originele ringgracht toont een gebruik aan tussen 1000 en 1400. Mogelijk koos de Norbertijnse Sint-Michielsabdij al in de 15de eeuw voor de locatie 'Hofeynde' door de strategische ligging en de zeer gunstige dorpsakker. Aan het einde van de 17de eeuw is er sprake van een pachthoeve. De werken in opdracht van pastoor van Essen tussen 1720 en 1738 vormden de basis voor de huidige pastorie. Bij de beschrijving van de uitgevoerde werken werd het *"caduken huijsinge neffens de poorte"* beschreven.¹ Dit duidt op een stal of schuur naast de toegangspoort, bereikbaar via een brug over de ringgracht. De beschrijving bevestigt een reeds oudere aanwezige bebouwing in steen met toegangspoort.²

De werken uit 1724 beschrijven de verplaatsing van de toegangstrap naar de kelder. Dit is de eerste tekstuele beschrijving van een kelder. De ouderdom kan teruggaan tot de eerste bouwfasen, vanaf halfweg de 15de eeuw (zie 8.3 voor een bijstelling van deze interpretatie). Deze kelder in twee ruimten werd na uitbreidingswerken rond 1750 in opdracht van pastoor Laurysens uitgebreid naar een derde kamer. Tijdens deze verbouwfase werd het *'caduken huisinge'* zoals beschreven nog in 1720, hoogstwaarschijnlijk uitgebreid tot een volwaardige vleugel met toegangspoort, zoals afgebeeld op de Ferrariskaart van 1777.³

Tussen 2006 en 2009 voerde Adak verschillende archeologische onderzoeken uit net ten zuidwesten van het 'Hof van Vosselaar', in het kader van de geplande verkaveling. Ter hoogte van de huidige verkaveling tussen de Pottenbakkerstraat en de Eindeloop werd in 2006 een vlakdekkende opgraving van een woonerf. Er werden structuren (gebouw en spiekers) en waterputten aangetroffen daterend in de bronstijd, IJzertijd en Romeinse tijd.⁴ Meer westelijk, ter hoogte van de Dr. Paul Janssenstraat en de Frans Lauwersstraat werd in 2008 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd (Kattespoel III). Er werd slechts één relevant archeologisch spoor vastgesteld. Het betreft hier een waterput zich in de noordoostelijke hoek van het plangebied bevond. Op basis van de gelaagde navulling die identiek is als deze van de ijzertijdwaterput op de nabijgelegen site van Vosselaar-Lindenhoeve kan voor deze waterput eveneens een datering in de ijzertijd worden vermoed. Dit kon echter niet worden bevestigd op basis van vondsten.⁵ Bij proefsleuvenonderzoeken aan de Beersebaan in 2011 en ter uitbreiding van 'Home Heiberg' werden geen relevante archeologische sporen aangetroffen.⁶

Een archeologisch (voor-)onderzoek rond het 'Hof' is nodig om gefundeerde restauratieopties te kunnen nemen bij het inplannen van een uitbreiding van de bestaande gebouwen.

¹ Vermeulen, Bleys, en Bijnen, *Het hof van Vosselaar*.

² Loomans en van der Wallen, 'Beheersplan Hof van Vosselaar', 5.

³ Vermeulen, Bleys, en Bijnen, *Het hof van Vosselaar*.

⁴ Delaruelle, Smaele, en Doninck, 'Opgraving van een woonerf uit de ijzertijd aan de Lindenhoeve in Vosselaar'.

⁵ Delaruelle en Doninck, 'Proefsleuvenonderzoek op de verkaveling Kattespoel III in Beerse'.

⁶ Delaruelle en Doninck, 'Proefsleuvenonderzoek aan de Stenen Brug in Beerse'; Delaruelle, Bervoets, en Hertoghs, 'Proefsleuvenonderzoek aan de Beersebaan in Vosselaar'.

4 GEOFYSISCH ONDERZOEK (2020|232)

4.1 ONDERZOEKSVRAGEN EN DOEL

Het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem zal succesvol zijn wanneer onderstaande onderzoeksvragen beantwoord kunnen worden:

Onderzoeksvragen
1. Werden er (potentiële) archeologische resten aangetroffen? Zoja, waar bevinden deze zich en hoe kunnen deze geïnterpreteerd worden?
2. Werden er potentiële restanten aangetroffen van een westelijk of oostelijk poortgebouw? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?
3. Werden er potentiële restanten van een gracht aangetroffen? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?
4. Werden er restanten aangetroffen van een brug? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?

Tabel 1: Onderzoeksvragen geofysisch onderzoek

Rekening houdend met bovenstaande onderzoeksvragen kan eventueel verder onderzoek gestuurd worden. De antwoorden van deze onderzoeksvragen zijn onlosmakelijk verbonden aan zowel het geofysisch onderzoek als de controleboringen gezien de controleboringen ter verificatie van het geofysisch onderzoek werden uitgevoerd. Binnen de Code van Goede Praktijk worden het geofysisch onderzoek en de nood voor een verificatiemethode immers gezamenlijk vermeld.

4.2 AFWEGING STRATEGIE

Op basis van een bureauonderzoek worden er resten uit de late middeleeuwen en later verwacht. Het gaat met name om muurresten en een walgracht. Daarnaast zijn er ook indicaties voor bewoning vanaf de midden-ijzertijd in de omgeving. Gezien het een beschermd monument betreft, wordt er bij voorkeur gebruik gemaakt van niet destructieve technieken.

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden stelt ABO nv het gebruik van een geofysische prospectie in de vorm van elektrische weerstandsmeting voor. De Code van Goede Praktijk stelt het volgende: *“Het is noodzakelijk om de meetresultaten te toetsen aan de realiteit, doordat ze veelal moeilijk interpreteerbaar zijn indien er geen voorkennis is van de onderzochte archeologische site of zone. Deze toetsing kan door landschappelijk bodemonderzoek, door vooronderzoek met ingreep in de bodem of op basis van historische documenten. Geofysisch onderzoek is als zelfstandig toegepaste methode bovendien niet in staat om antropogene sporen volwaardig te registreren. Het geeft indicaties waar andere prospectiemethoden vereist zijn om deze te verifiëren. Aldus kan geofysisch onderzoek bepalend zijn bij het selecteren van zones voor verder onderzoek en waardering van een bepaald gebied. (CGP hfst. 7.4).”*

Bijgevolg dienen de resultaten van het geofysisch onderzoek geverifieerd te worden aan de hand van andere prospectiemethoden. Bij voorkeur roeren deze prospectiemethodes de bodemopbouw zo min mogelijk. In dit geval wordt er een onderscheid gemaakt tussen de gracht en de te verwachten muurresten. De gracht kan onderzocht worden aan de hand van landschappelijke boringen. Deze niet destructieve methode laat toe om de diepte en breedte van de gracht in kaart te brengen en de resultaten van het geofysisch onderzoek te toetsen. Deze methode is echter minder geschikt voor het onderzoeken van muurresten. In dit geval wordt er beter geopteerd met een aantal gerichte proefputten. Proefputten zijn immers uitermate geschikt om een complexe verticale stratigrafie (zoals bij kasteelsites) optimaal te onderzoeken met een zo klein mogelijke bodemingreep.

De keuze van geofysische techniek wordt gebaseerd op basis van drie parameters: het bodemtype, de te verwachten archeologische resten en de onderzoeksvragen.

Het studiegebied is gelegen in drie verschillende bodemtypes: **OT**, **Zdmv** en **Zbm**. De bodem die gekarteerd is als opgehoogd terrein (**OT**) beslaat het meest (noord-)westelijke deel van het studiegebied. Mogelijk werd de bodemopbouw hier reeds geroerd door kunstmatige terreinwijzigingen. Het is echter ook mogelijk dat deze terreinwijzigingen net het gevolg zijn van menselijke activiteit in het verleden. Het oostelijk deel van het studiegebied is gekarteerd als een zandbodem met dikke antropogene humus A horizont. In het noorden is de zandbodem iets natter (**Zdmv**) dan in het zuiden (**Zbm**).

Met behulp van **elektrische weerstandsmetingen** kunnen contrasten van de elektrische weerstand in de bodem worden gemeten. Dit omvat zowel resistieve structuren (vb. muren, vloeren, funderingen,...) als elektrisch geleidbare sporen (vb. grachten) (Schmidt et al. 2016; Gaffney & Gater 2011). Doordat muren een sterk verschillende elektrische weerstand hebben ten opzichte van de omgeving, kan een scherp en duidelijk afgeijnd beeld worden verkregen.

Er werd hierbij niet gekozen voor **magnetometrie**. Hoewel deze techniek uitermate geschikt is voor het detecteren van sterk magnetische structuren zoals bakstenen muren, grachten of haarden, is deze techniek minder geschikt voor het lokaliseren van niet magnetische structuren zoals stenen muren of funderingen. Daarenboven leveren elektrische weerstandsmetingen vaak een scherper beeld van muurresten op (Schmidt et al. 2016; Gaffney & Gater 2011). Verder is het elektrisch contrast bij muurresten groter dan het magnetisch contrast. Aangezien één van de doelstelling het duidelijk afbakenen van de mogelijke structuren is, is een scherp afgeijnd resultaat preferentieel.

Er werd hierbij niet gekozen voor **grondradar (GPR)**. Een grondradar meet verschillen in de diëlektrische permittiviteit aan de hand van reflecties. Hoewel deze techniek uitermate geschikt is om muur- en vloerstructuren gedetailleerd in kaart te brengen, is deze techniek minder geschikt om een gracht in kaart te brengen. Daarnaast is de verwerking complexer, waardoor deze techniek duurder zou zijn in vergelijking met de overige methodes (Schmidt et al. 2016; Gaffney & Gater 2011).

Omdat de resultaten van de elektrische weerstandsmetingen niet voldeden aan de verwachte onderzoeksresultaten ten gevolge van de terreinomstandigheden werd bijkomend een geofysisch onderzoek door middel van **elektromagnetische inductie (EMI)** uitgevoerd. Deze techniek meet zowel de elektrische geleidbaarheid als de magnetische susceptibiliteit. Op basis van de eerste resultaten was duidelijk dat de verwachte muurresten steeds uit baksteen werden opgetrokken waardoor deze door middel van de magnetische susceptibiliteit gelokaliseerd kunnen worden. Bijkomend is de elektrische geleidbaarheid uitermate geschikt voor het lokaliseren van grachten vanwege de contrasterende (kleiige) grachtvulling ten opzichte van de droge zandbodems (Schmidt et al. 2016; Gaffney & Gater 2011).

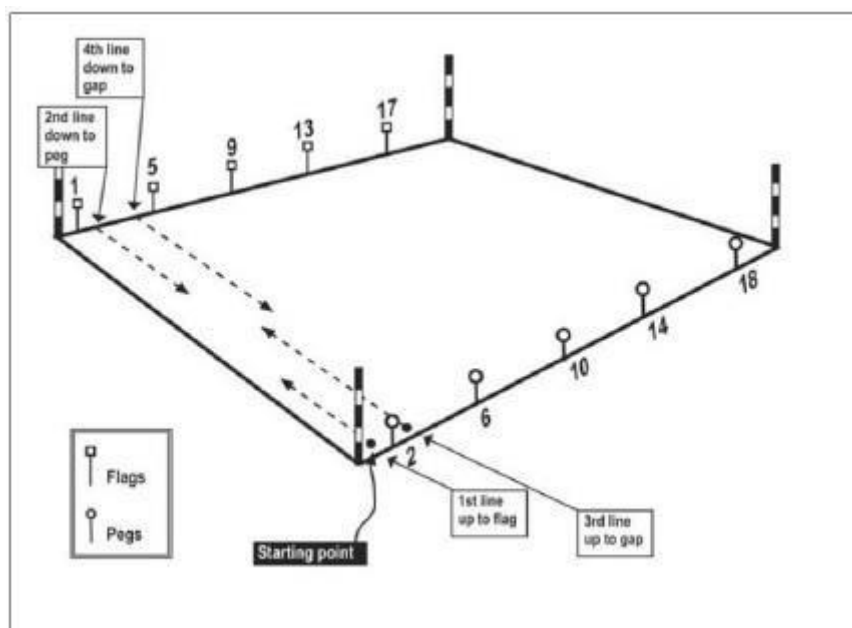
Volgend op het geofysisch onderzoek kunnen er controleboringen uitgevoerd worden op gerichte locaties om de resultaten zo te verifiëren (zie verder). In een daaropvolgende fase kan een gerichte prospectie met ingreep in de bodem (proefsleuven en/of proefputten) de aangetroffen archeologische resten uit het geofysisch onderzoek verder onderzoeken.

4.3 METHODOLOGIE EN TERREINOMSTANDIGHEDEN

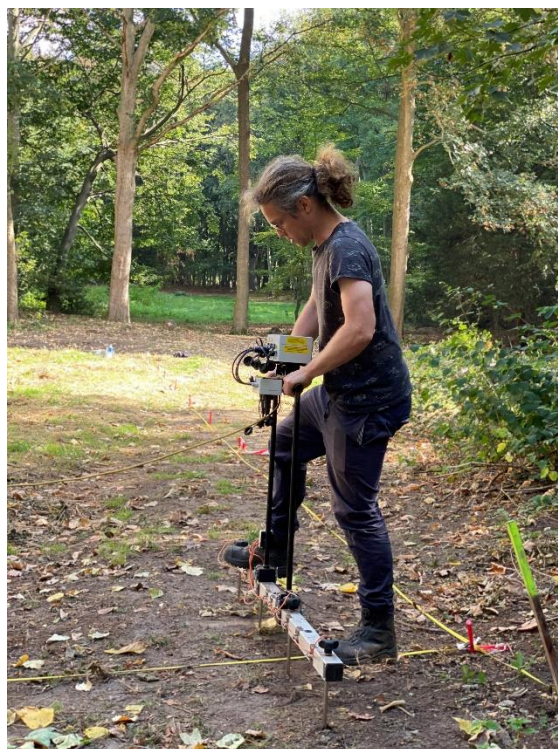
De geofysische prospectie werd conform de Code Goede Praktijk (hfst. 7.4) en de *EAC Guidelines for the use of geophysics in archaeology* (Schmidt et al. 2016) uitgevoerd.

De geofysische prospectie werd uitgevoerd binnen regelmatige surveygrids tot aan de (reeds gekende) gracht van het binnenhof. Om een optimaal contrast binnen de geofysische dataset te bekomen, is het nuttig om de oppervlakte van het surveygebied groter te maken dan uitsluitend de zone waar archeologische resten voorkomen. Op basis van de luchtfoto's is de afbakening van het studiegebied groot genoeg om dit contrast te bekomen. Rekening houdend met de afmetingen van de te verwachten archeologische resten werd er voor de elektrische weerstandsmetingen binnen grids van 20x20m gewerkt volgens een zig-zag patroon (Figuur 2). De tussenafstand tussen de meetlijnen bedraagt 0,5m. Binnen elke meetlijn werd elke 0,5m een meting uitgevoerd. Voor de elektromagnetische inductie (EMI) werd met grids van variërende grootte en een tussenafstand van 1m tussen de meetlijnen gewerkt waarbij elke 0,2 seconden een meting werd uitgevoerd (ca. 1 meting elke 0,25m). De hoekpunten van deze grids werden ingemeten met een GPS en RTS.

De looplijnen van de weerstandsmetingen werden steeds dwars op de pastoriwoning georiënteerd. Voor de EMI werden de looplijnen steeds dwars op de te verwachten structuren aangelegd. Dit varieert afhankelijk van de zone.

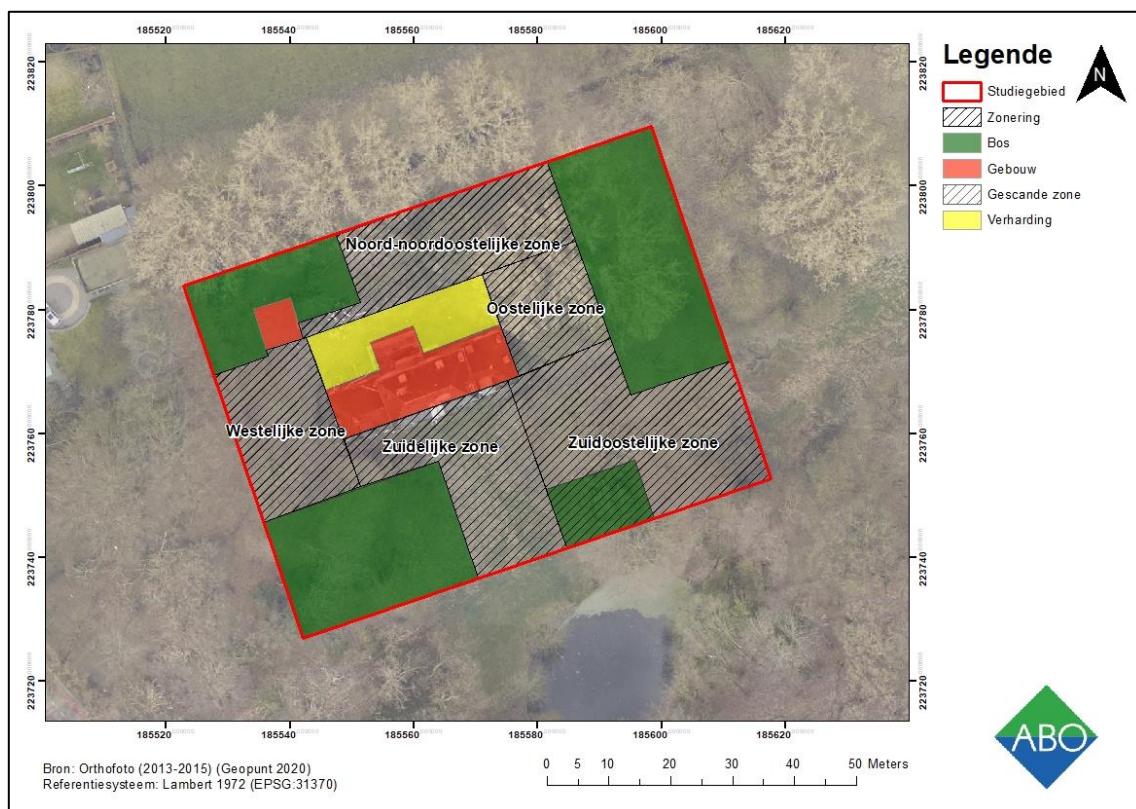

Figuur 2: Voorbeeld van een zigzag patroon met aanduiding van de looplijnen (Oswin 2009)

Figuur 3: Uitvoering van elektrische weerstandsmetingen aan het Hof van Vosselaar (ABO nv 2020)

Op enkele plaatsen was het niet mogelijk om een geofysische scan uit te voeren vanwege de zeer dense begroeiing (Figuur 4). Verder werd de noordelijke gracht niet gescand omdat deze reeds duidelijk zichtbaar is in het landschap waardoor het geofysisch onderzoek hiertoe geen meerwaarde kan bieden omtrent de afbakening en/of diepte van de gracht.

Figuur 4: Overzicht van de gescande zone en ontoegankelijke zones voor geofysisch onderzoek weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

Zoals eerder gesteld werd aanvullend op de elektrische weerstandsmetingen een EMI-onderzoek uitgevoerd. De resultaten van de elektrische weerstandsmetingen waren immers sterk onderhevig aan de terreinomstandigheden. Zo was de bodem na een aanhoudende periode van droogte sterk uitgedroogd waardoor de elektrische stroom moeilijk doorgang kon vinden in de bodem.

Dit resulteerde in zeer hoge weerstandswaarden waarbij het contrast tussen de bodemmatrix en de te verwachte archeologische structuren minder goed zichtbaar werd. Bijkomend dient er tijdens een elektrische weerstandsmeting steeds een goed contact tussen de elektroden en de bodem te zijn. Vanwege de hoge weerstand werd tijdens het terreinwerk vaak een slecht contact vastgesteld, resulterend in zgn. dummy-waarden of nulwaarden waarbij geen meting kon worden uitgevoerd.

Het EMI-onderzoek werd in de daaropvolgende week uitgevoerd, na een periode van aanhoudende regenval, leidend tot betere resultaten. Ondanks de regenval werd echter vastgesteld bij de controleboringen dat de bodem nog steeds erg droog was. Ook de elektrische geleidbaarheid schommelde tussen zeer lage waarden (0 – 3 mS/m).

4.4 CONTROLEBORINGEN

De controleboringen werd uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7cm. Zo blijft de impact op het archeologisch bodemarchief beperkt, maar kan toch voldoende informatie verzameld worden om de onderzoeksvragen te beantwoorden.

In totaal werden er 13 boringen uitgevoerd op gerichte locaties op basis van de resultaten van het geofysisch onderzoek (Figuur 5 - Figuur 6).

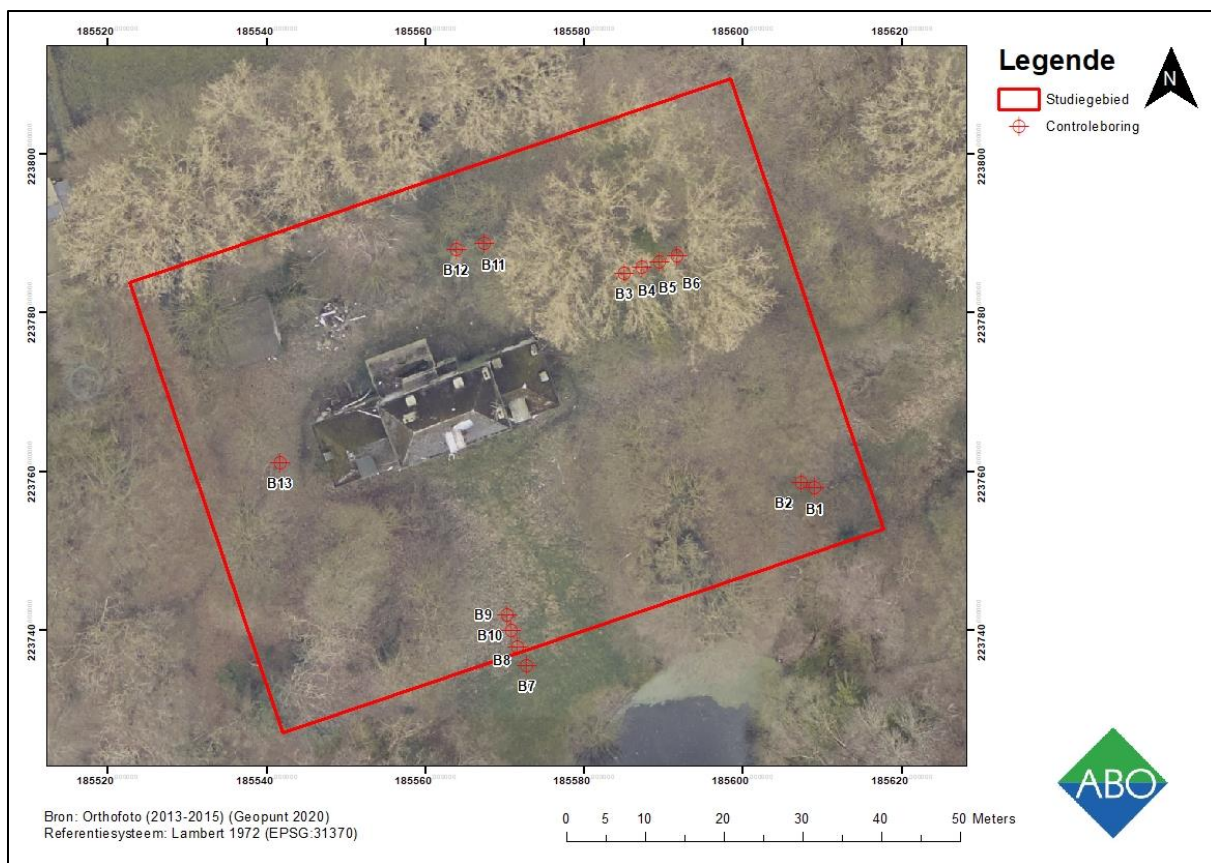
Boringen 1 en 2 werden in het zuidoosten geplaatst, ter verificatie van een potentiële structuur die op basis van het geofysisch onderzoek werd gelokaliseerd.

Boringen 3, 4, 5 en 6 werden in het oosten van het studiegebied uitgevoerd, dwars op de gracht om het profiel van de gracht te kunnen reconstrueren. De boringen werden op een onderlinge tussenafstand van 2m geplaatst.

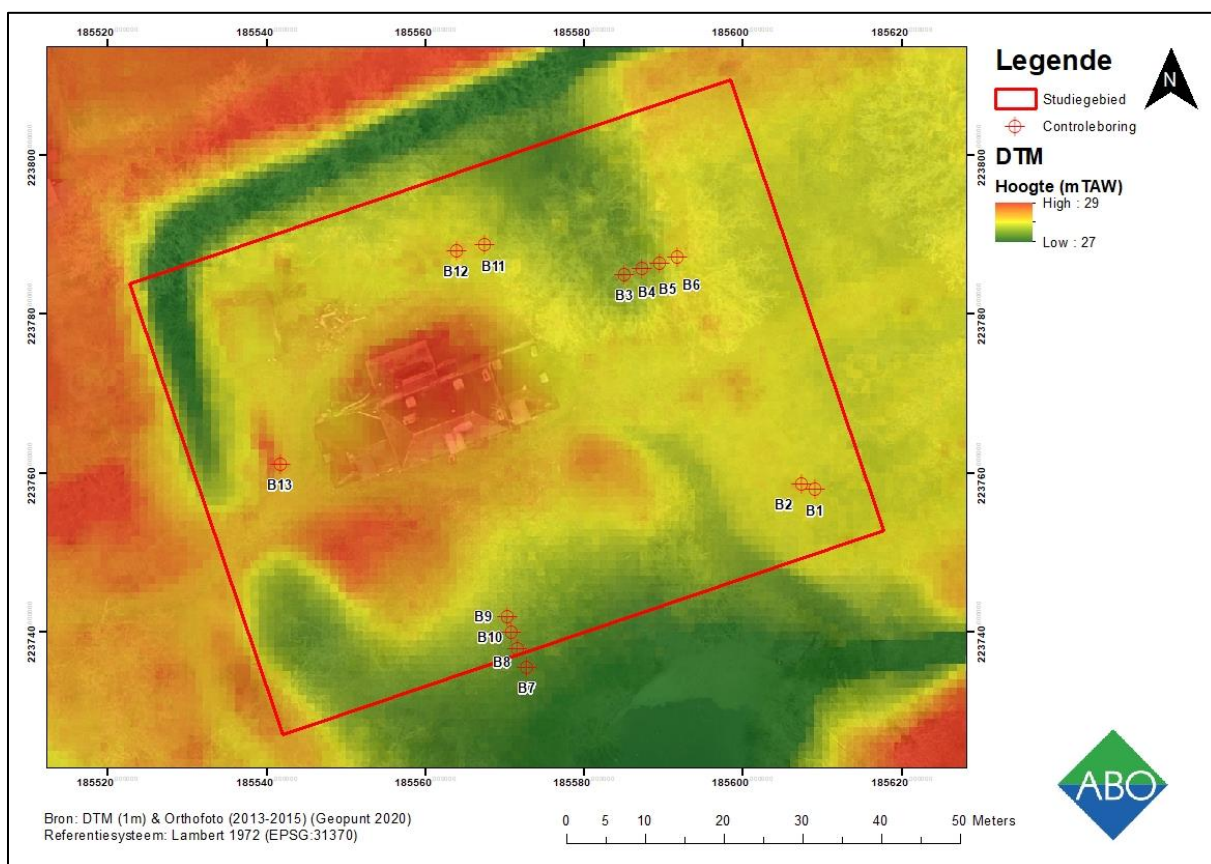
Boringen 7, 8, 9 en 10 werden in het zuiden van het studiegebied geplaatst waar potentieel een zuidelijke gracht was gelegen. De tussenafstand bedraagt hier opnieuw 2m.

Boringen 11 en 12 werden in het noorden van het studiegebied geplaatst, waar het geofysisch onderzoek een potentiële structuur aantoonde.

Boring 13 werd ten westen van het huidige pastoriegebouw geplaatst, waar het westelijk poortgebouw werd verwacht.

Figuur 5: Boorplan weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

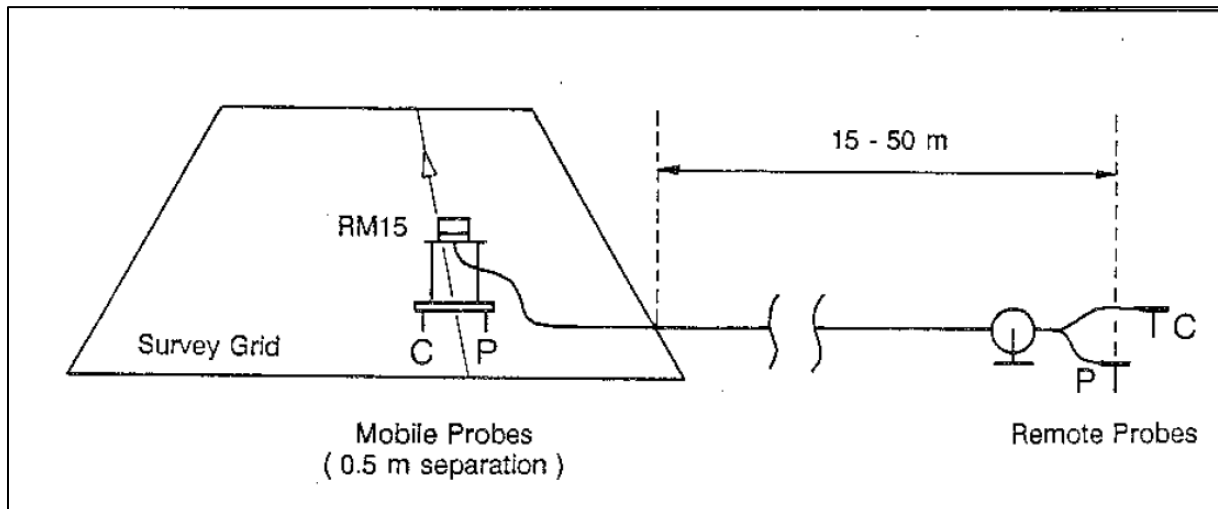

Figuur 6: Boorplan weergegeven op het DTM (1m) (Geopunt 2020)

4.5 INSTRUMENTATIE, SOFTWARE EN TECHNISCHE ASPECTEN

4.5.1 ELEKTRISCHE WEERSTANDSMETER

De elektrische weerstandsmeter die gebruikt werd is een RM15 (Geoscan Research) die gebruikt werd in een *Twin-probe* opstelling. Deze *Twin-probe* opstelling biedt vaak de beste resultaten voor archeologisch onderzoek gezien deze het achtergrondruis vermindert. Deze opstelling (*Twin-probe* met 0,5m afstand tussen de elektroden) heeft een effectieve reikwijdte van 0,50 tot 0,75m-mv.

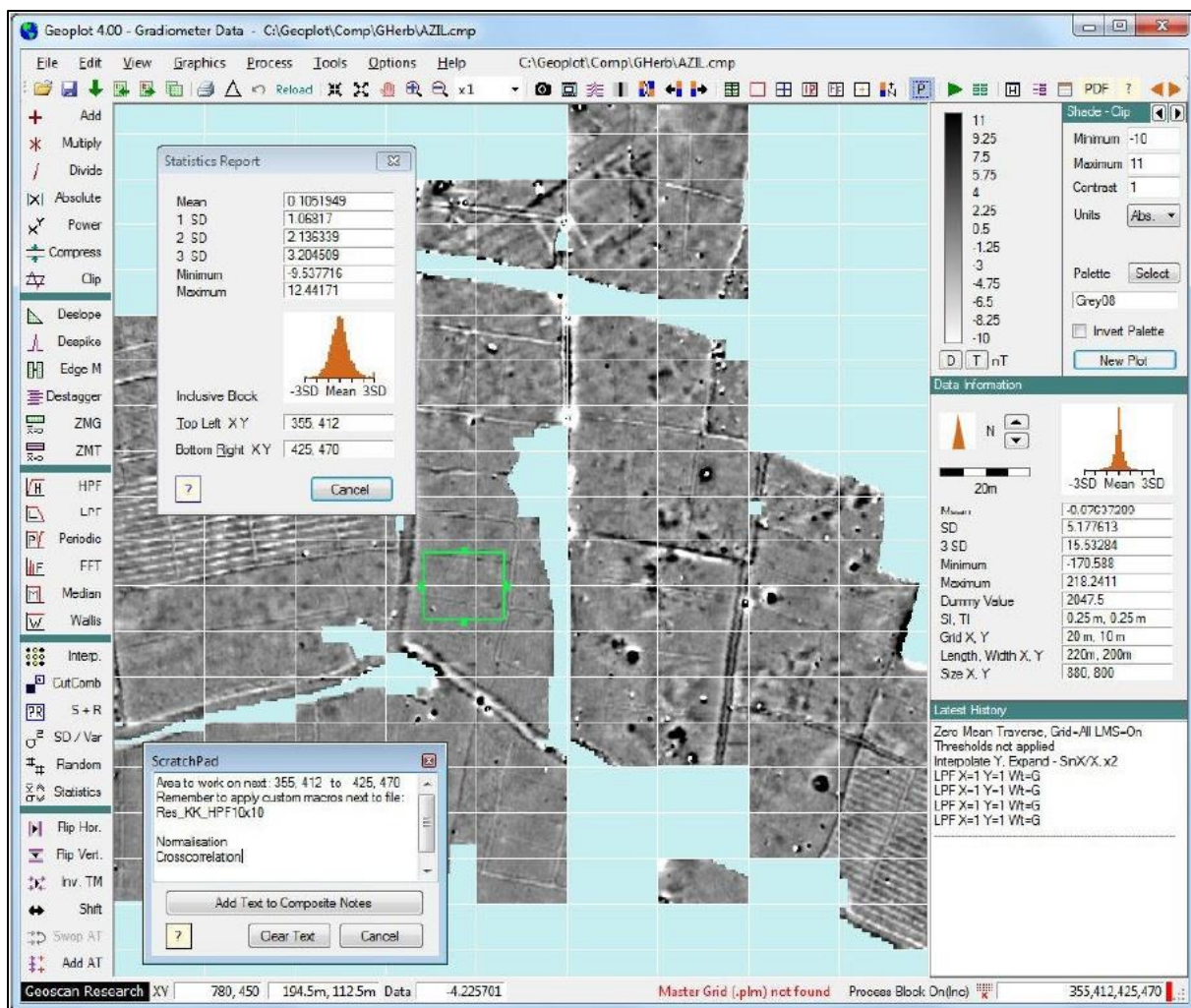
Figuur 7: Twin-probe opstelling waarbij de mobile probes verbonden zijn met de remote probes op een minimale afstand van 15m (Geoscan Research 2009)

4.5.2 ELEKTROMAGNETISCHE INDUCTIE (EMI)

Voor de elektromagnetische inductie (EMI) werd een CMD Mini-Explorer (GF Instruments) gebruikt in een vertical coplanar (VCP) opstelling. De maximale diepte die hiermee bereikt wordt is 0,9m-mv.

De benodigde stappen van verwerking werden bepaald op basis van de ruwe data. Er wordt hierbij rekening gehouden met de richtlijnen van het *EAC* (Schmidt et al. 2016, hfst. 2). De verwerking bestaat uit het corrigeren, interpoleren en visualiseren van de data met het oog op het volbrengen van de onderzoeksvragen en doelstellingen.

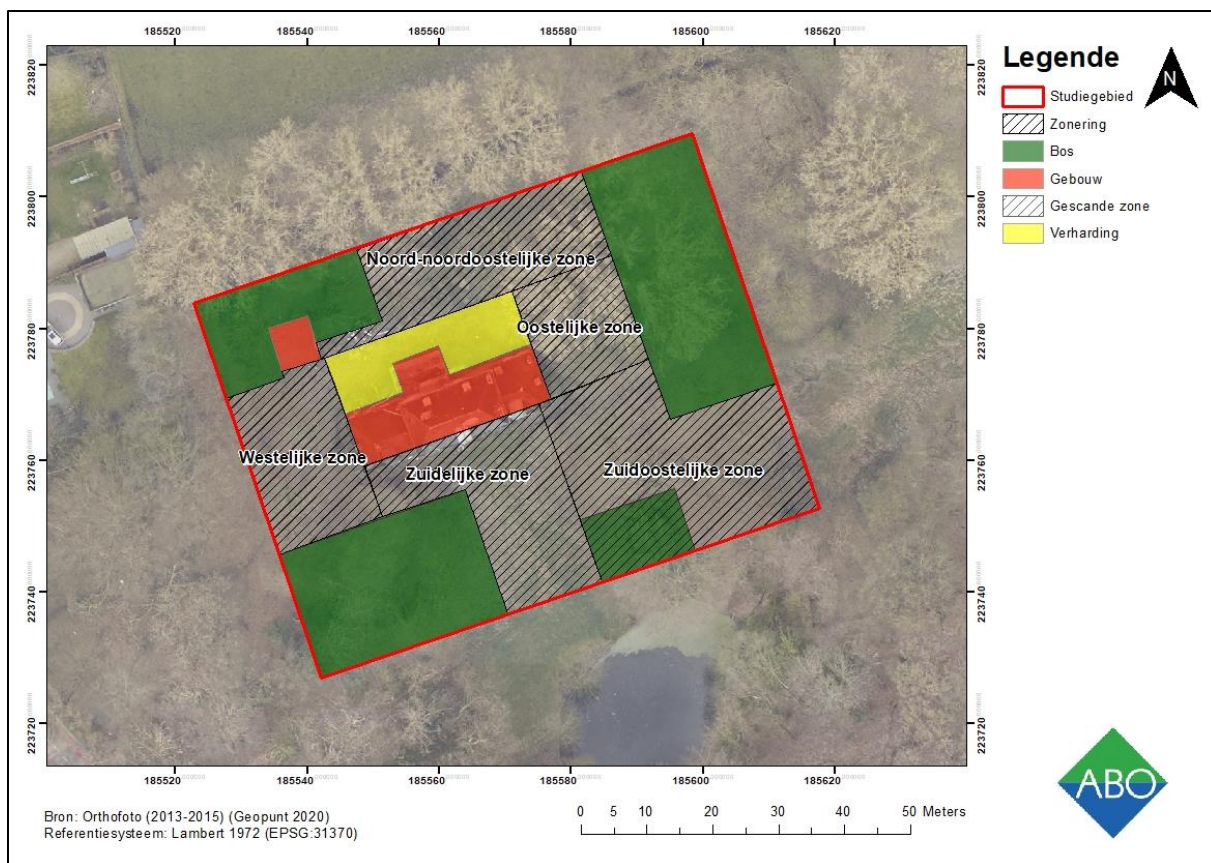
Voor de verwerking van de data van de elektrische weerstandsmetingen zal gebruik gemaakt worden van Geoplot (fig. 7). Binnen deze software zal de data gecorrigeerd, geïnterpoleerd en gevisualiseerd worden in een horizontaal vlak. Op basis hiervan kan een grondplan van de archeologische resten opgesteld worden.

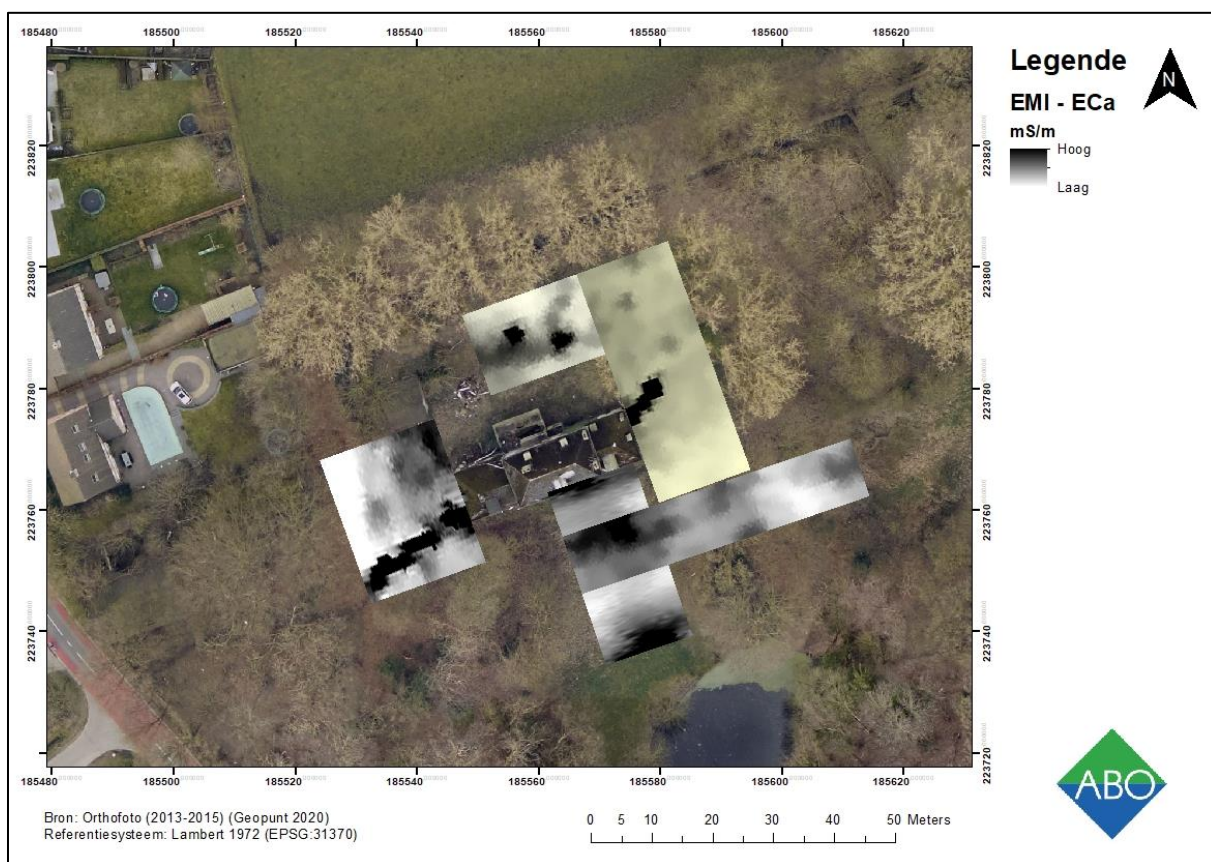
Figuur 8: Voorbeeld van dataverwerking in Geoplot (Geoscan Research 2018)

4.6 RESULTATEN EN INTERPRETATIE

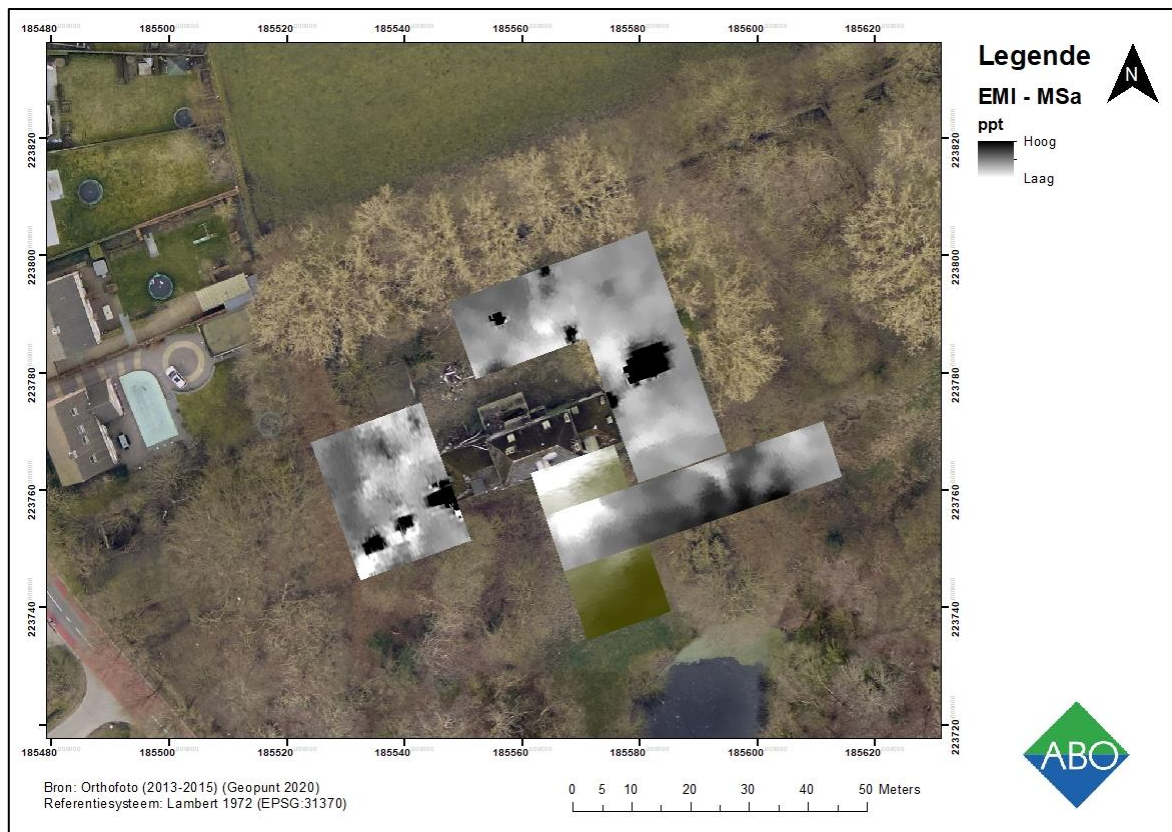
Op basis van het geofysisch onderzoek werden een aantal anomalieën gelokaliseerd die mogelijk gerelateerd kunnen worden aan archeologische resten. Deze worden hieronder toegelicht per deelzone (Figuur 9). Omdat de resultaten van het geofysisch onderzoek en de controleboringen op elkaar gebaseerd zijn worden deze hier gezamenlijk besproken.

Figuur 9: Kaart met gescande zones weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

Figuur 10: Resultaten van de elektrische geleidbaarheid (EMI) weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

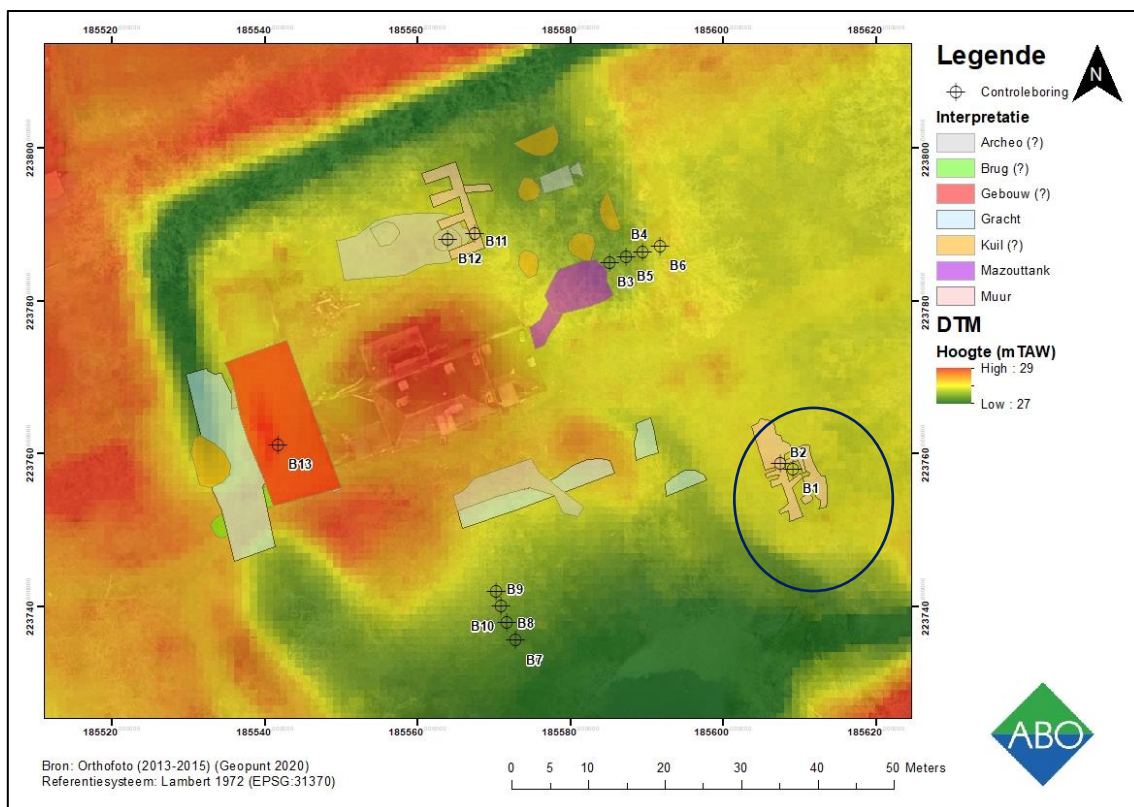
Figuur 11: Resultaten van de magnetische susceptibiliteit (EMI) weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

4.6.1 ZUIDOOSTELIJKE ZONE

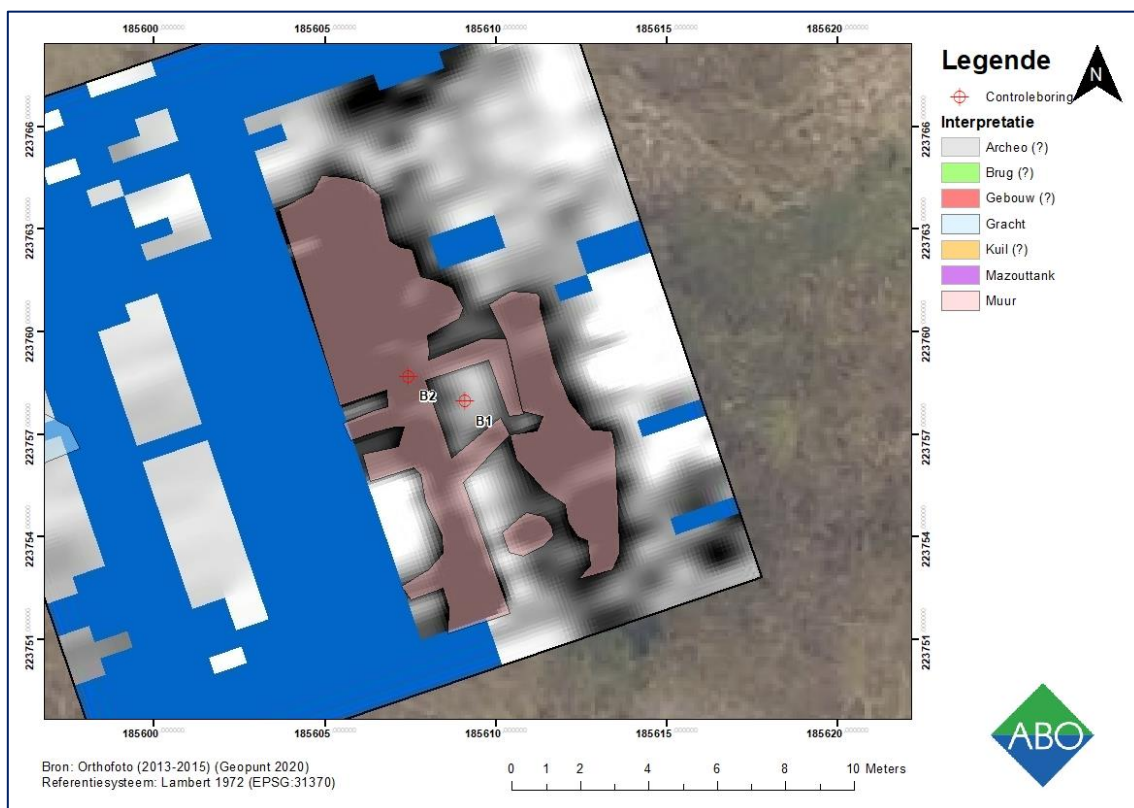
In de zuidoostelijke zone werd één potentiële gebouwstructuur gelokaliseerd, meer bepaald aan de oostelijke zijde van de gracht die het binnenhof van de moestuin en boomgaard afscheidt (Figuur 12 - Figuur 13). Het gaat om een zone waar een hoge elektrische weerstand werd gemeten met de elektrische weerstandsmeter. Op basis van de EMI-resultaten werd in deze zone een lage elektrische geleidbaarheid en hoge magnetische susceptibiliteit vastgesteld. Deze gegevens duiden op de mogelijke aanwezigheid van een bakstenen structuur. Tijdens het terreinwerk kon op deze locatie een lokale verhevenheid in het landschap worden waargenomen.

Controleboringen 1 en 2 werden ter hoogte van deze potentiële archeologische structuur uitgevoerd. Hieruit bleek dat er baksteenpuin aan de buitenzijde werd aangeboord op een diepte van ca. 0,70m-mv (B2), maar dat er geen vloerstructuur of binnenmuur bewaard bleek te zijn (B1) (Figuur 15).

Net ten westen van deze potentiële structuur werd op basis van de elektrische geleidbaarheid de gracht die het binnenhof van de moestuin/boomgaard scheidt gelokaliseerd. Deze wordt lokaal onderbroken. De toegang over de oostelijke gracht tussen het binnenhof en de moestuin/boomgaard bevindt zich wellicht op deze locatie. De locatie van deze grachtstructuur stemt zeer goed overeen met een lager gelegen zone in het Digitaal Terreinmodel.

Figuur 12: Overzicht en interpretatie van de anomalieën weergegeven op een DTM (1m) met aanduiding van de potentiële gebouwstructuur (Geopunt 2020)

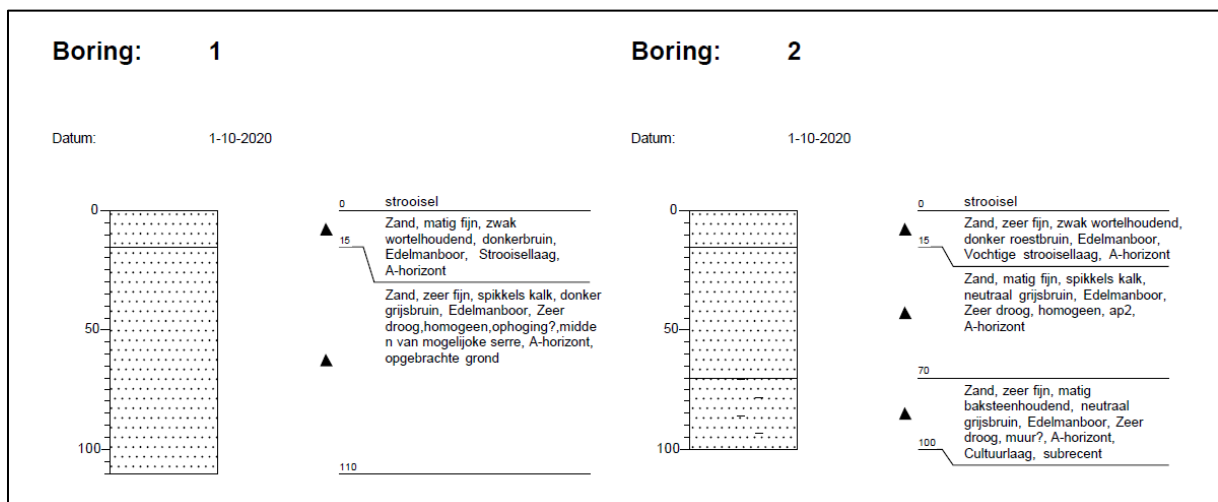
Figuur 13: Detailopname van de elektrische weerstandsmetingen in de zuidoostelijke zone inclusief interpretatie weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

Figuur 14: Foto van boring 1 (ABO nv 2020)

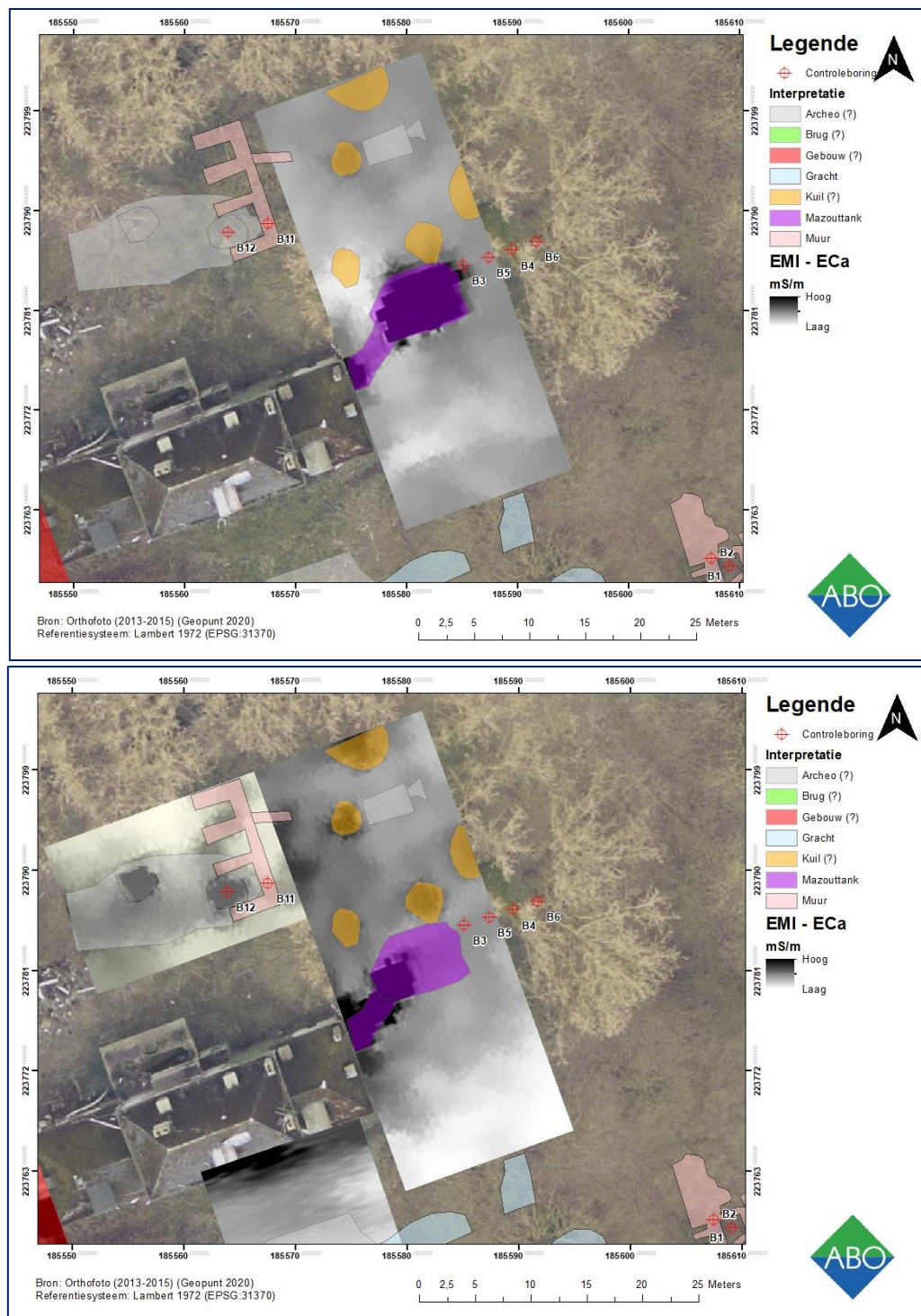
Figuur 15: Foto van controleboring 2 ter hoogte van een bakstenen muur in de zuidoostelijke zone (ABO nv 2020)

Figuur 16: Interpretatie boringen 1 en 2 (ABO nv 2020)

4.6.2 OOSTELIJKE ZONE

Ten oosten van de pastoriwoning werden geen archeologisch relevante anomalieën aangetroffen bij de elektrische weerstandsmetingen. Bij het EMI-onderzoek werd een ondergrondse mazouttank gelokaliseerd en een mogelijke verbinding tussen de mazouttank en de huidige pastoriwoning (Figuur 17). Archeologisch relevante anomalieën werden niet aangetroffen.

Figuur 17: Detailweergave van de EMI-data aan de oostelijke zone inclusief interpretatie. Boven: magnetische susceptibiliteit (MSa). Onder: elektrische geleidbaarheid (ECA) weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

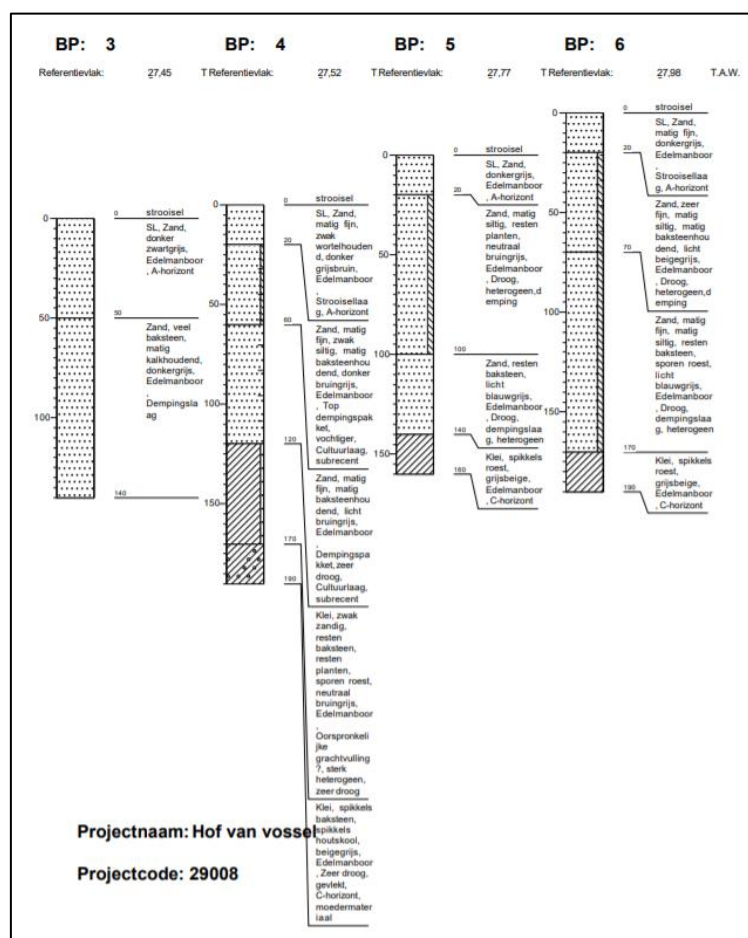
Hierbij dient opgemerkt te worden dat de gracht in het oosten van deze zone werd verwacht, maar dat deze wellicht niet duidelijk zichtbaar is in de resultaten omdat de scan niet verder naar het oosten toe kon uitgevoerd worden vanwege dense begroeiing. Bijgevolg werden een viertal controleboringen uitgevoerd in het oosten van deze zone om de contouren van de gracht te kunnen bepalen, evenals de diepte en vulling ervan (B3 – 6). Uit de controleboringen bleek dat de gracht sterk gedempt werd met baksteenpuin waardoor de oorspronkelijke gracht quasi volledig verdwenen is (Figuur 18). Enkel in boring 4 werd mogelijk nog een restant van de oorspronkelijke grachtvulling aangetroffen. Deze laag bevindt zich op een diepte van ca. 1,70m-mv, onder het baksteenrijke dempingspakket. Het gaat om een kleiige laag met een bruinigrijze kleur en een klein aantal plantenresten. Hieronder werd de natuurlijke bodem (C-horizont) aangetroffen.

Het boortranssect van boringen 3-6 geeft een dwarsprofiel van de gracht weer (Figuur 19). Hieruit kan duidelijk afgeleid worden dat het de paleotopografie nog weerspiegeld wordt in het huidige landschap. Zo is boring 3 op het laagst gelegen punt gelegen en stijgt het landschap naar het oosten toe, naar de oostelijke oever van de gracht (boring 6). Het dempingspakket – dat getypeerd wordt door een sterk heterogene zandlaag met hoge baksteenfractie – stijgt parallel met het huidige landschap. Dit pakket werd steeds op een diepte van ca. 20cm-mv aangetroffen, met uitzondering van boring 3, waar het pakket iets dieper begraven ligt op een diepte van 50cm-mv. Dit kan verklaard worden doordat boring 3 het laagst gelegen punt is binnen het transect waardoor materiaal van de oevers erodeert naar het laagst gelegen deel van de gracht.

Figuur 18: Controleboring 3 (boven) tot 6 (onder) ter hoogte van de oostelijke gracht (ABO nv 2020)

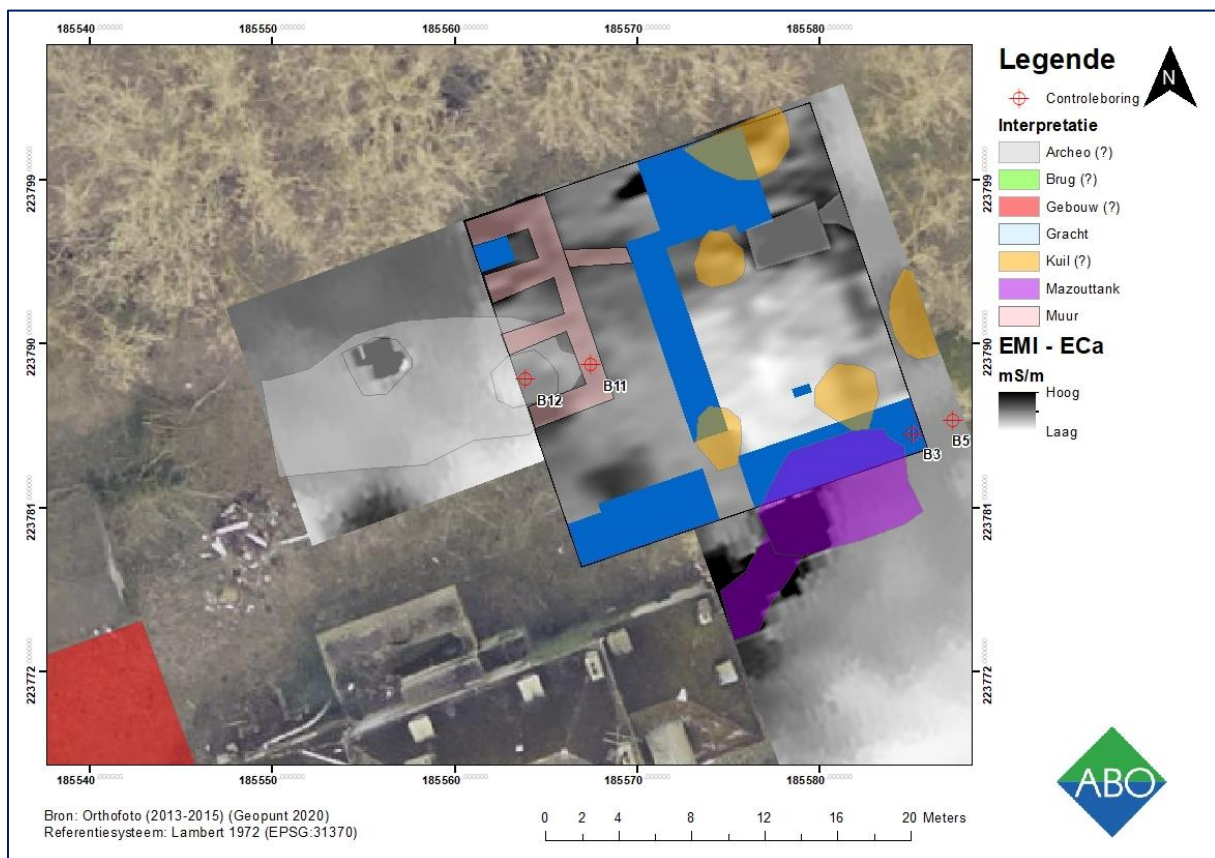
Figuur 19: Transect controleboringen (3, 4, 5 en 6) ter hoogte van de oostelijke gracht (ABO nv 2020)

Wat de datering van het dempingspakket betreft wordt vermoed dat dit op het einde van de 19de – begin 20ste eeuw te dateren is. In deze periode werd de tuin rondom het Hof omgevormd naar een landschapstuin waarbij de gracht (deels) gedempt werd (Erfgoed & Visie 2018).

4.6.3 NOORDELIJKE EN NOORDOOSTELIJKE ZONE (ACHTERZIJDE PASTORIE)

De zone achter het pastoriegebouw – aan de noordelijke zijde – bevat meerdere anomalieën, zowel bij de weerstandsmetingen als bij de elektromagnetische inductie (Figuur 20). Bovendien werd tijdens het veldwerk een dagzoomende vloer aangetroffen (Figuur 22) en duiden de controleboringen op een hoge baksteenfractie (B11 – B12) (Figuur 23).

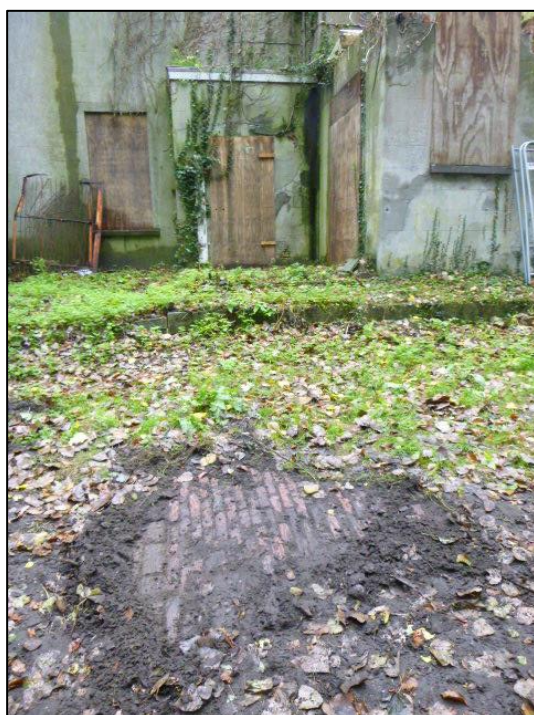
Op basis van de elektrische weerstandsmetingen werd een noord-zuid georiënteerde structuur dwars op de pastoriwoning waargenomen. Het gaat om een noord-zuid georiënteerd gebouw (ca. 12 x 5m) met 4 dwarse binnenmuren. De centrale muur lijkt verder naar het oosten toe te lopen, in de richting van een rechthoekige structuur met een zeer hoge elektrische weerstand (Figuur 20). Dit gebouw werd ook op cartografische bronnen opgetekend, zoals de Vandermaelenkaart (1846-1854).

Figuur 20: Resultaten en interpretatie van de elektrische weerstandsmetingen en elektrische geleidbaarheid weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

Figuur 21: Gereconstrueerd grondplan van het Hof van Vosselaar tijdens het einde van de 19de – begin 20ste eeuw. Geel: potentiële gebouwstructuur uit geofysisch onderzoek. (Erfgoed & Visie 2018)

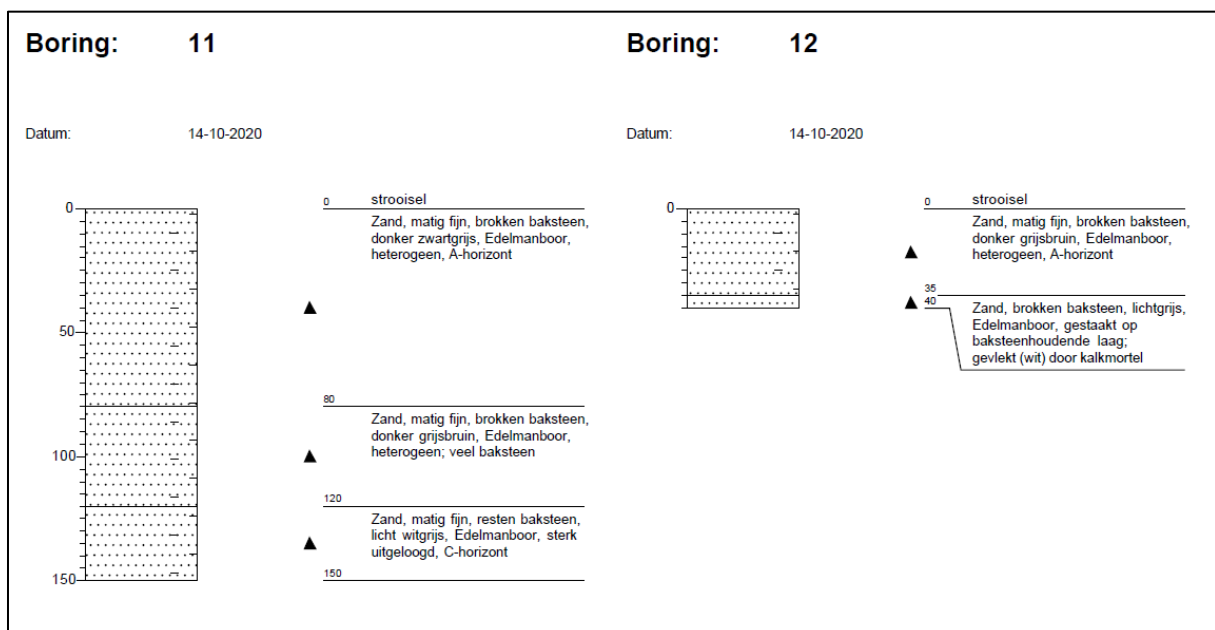

Figuur 22: Werkfoto van een vloerstructuur ten noorden van het huidige pastoriegebouw (ABO nv 2020)

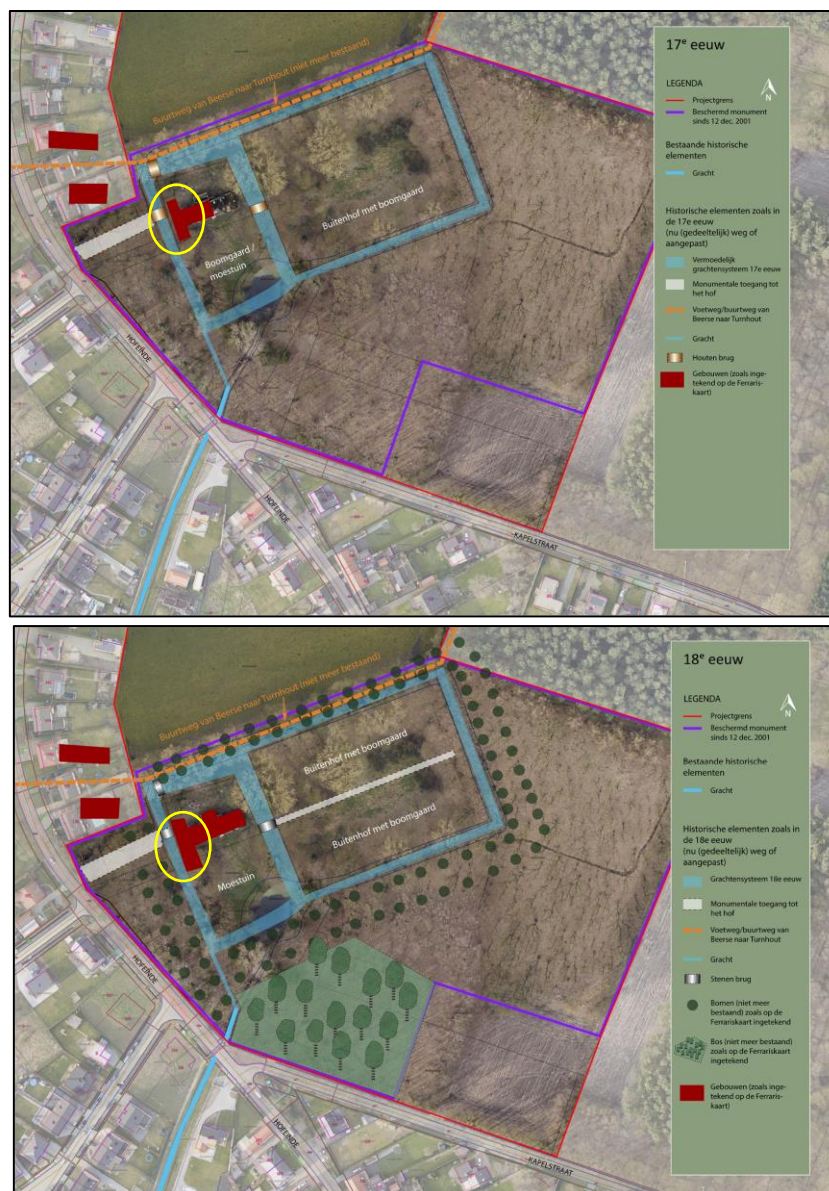
Figuur 23: Foto van boring 11 en 12 ter hoogte van de vermoedelijke noordelijke gebouwstructuur (ABO nv 2020)

Figuur 24: Interpretatie van boringen 11 en 12 (ABO nv 2020)

De resultaten van de EMI duiden op 2 concentraties van hoge elektrische geleidbaarheid en hoge magnetische susceptibiliteit. Deze anomalieën bevinden zich langsheen een oost-west georiënteerde lineaire anomalie met een hoge elektrische geleidbaarheid (greppel?). De potentiële gebouwstructuur die bij de elektrische weerstandsmetingen werd gelokaliseerd is vaag zichtbaar als een NNO-ZZW georiënteerde anomalie die zowel in de elektrische geleidbaarheid als magnetische susceptibiliteit waar te nemen is.

Daarnaast werden ook enkele vagere anomalieën in het noordoosten vastgesteld die mogelijk kunnen corresponderen met grondsporen (kuilen?).

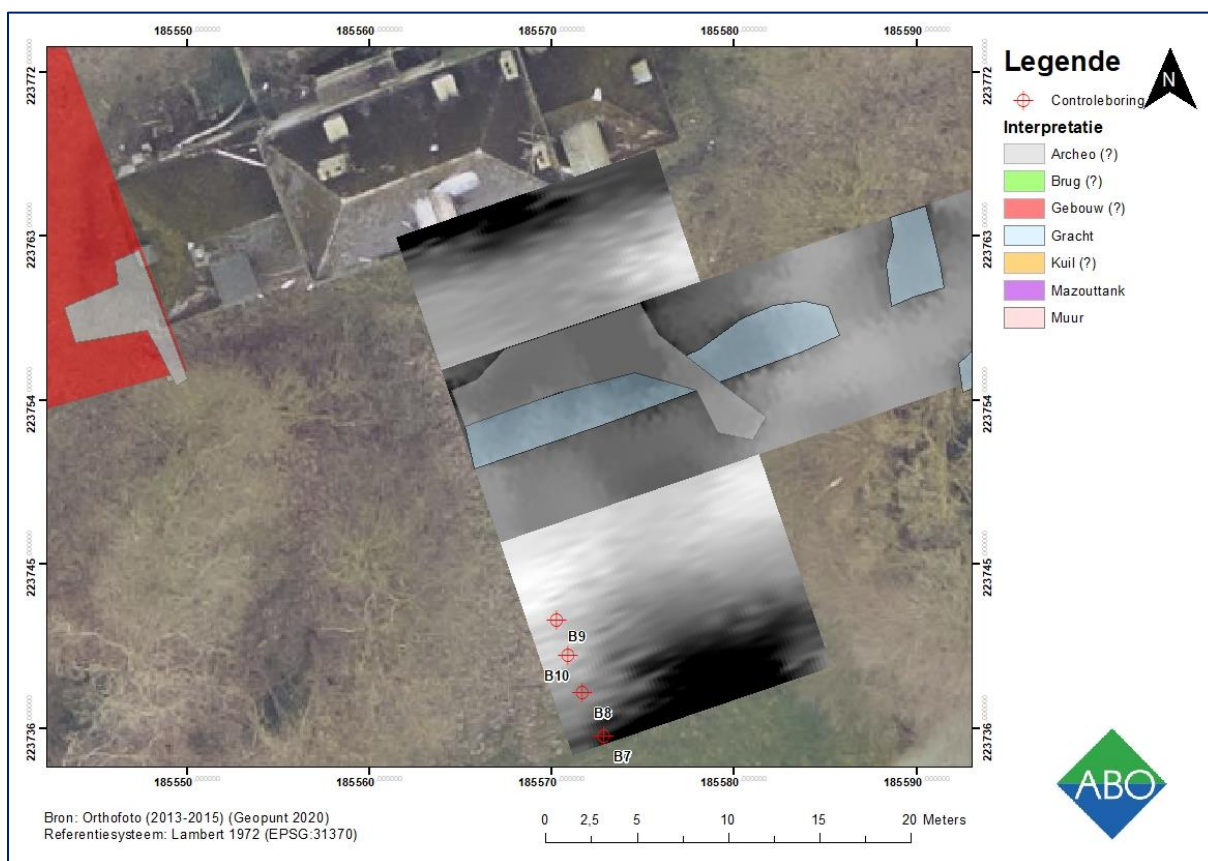

Figuur 25: Gereconstrueerd grondplan van het Hof van Vosselaar tijdens de 17de (boven) en 18de eeuw (onder). Geel: potentieel westelijk poortgebouw (Erfgoed & Visie 2018)

4.6.4 ZUIDELIJKE ZONE (VOORZIJD PASTORIE)

Op basis van het EMI-onderzoek (elektrische geleidbaarheid) is er in het zuiden een oost-west georiënteerde greppel parallel aan de pastoriwoning gedetecteerd. Verder werden geen noemenswaardige anomalieën waargenomen.

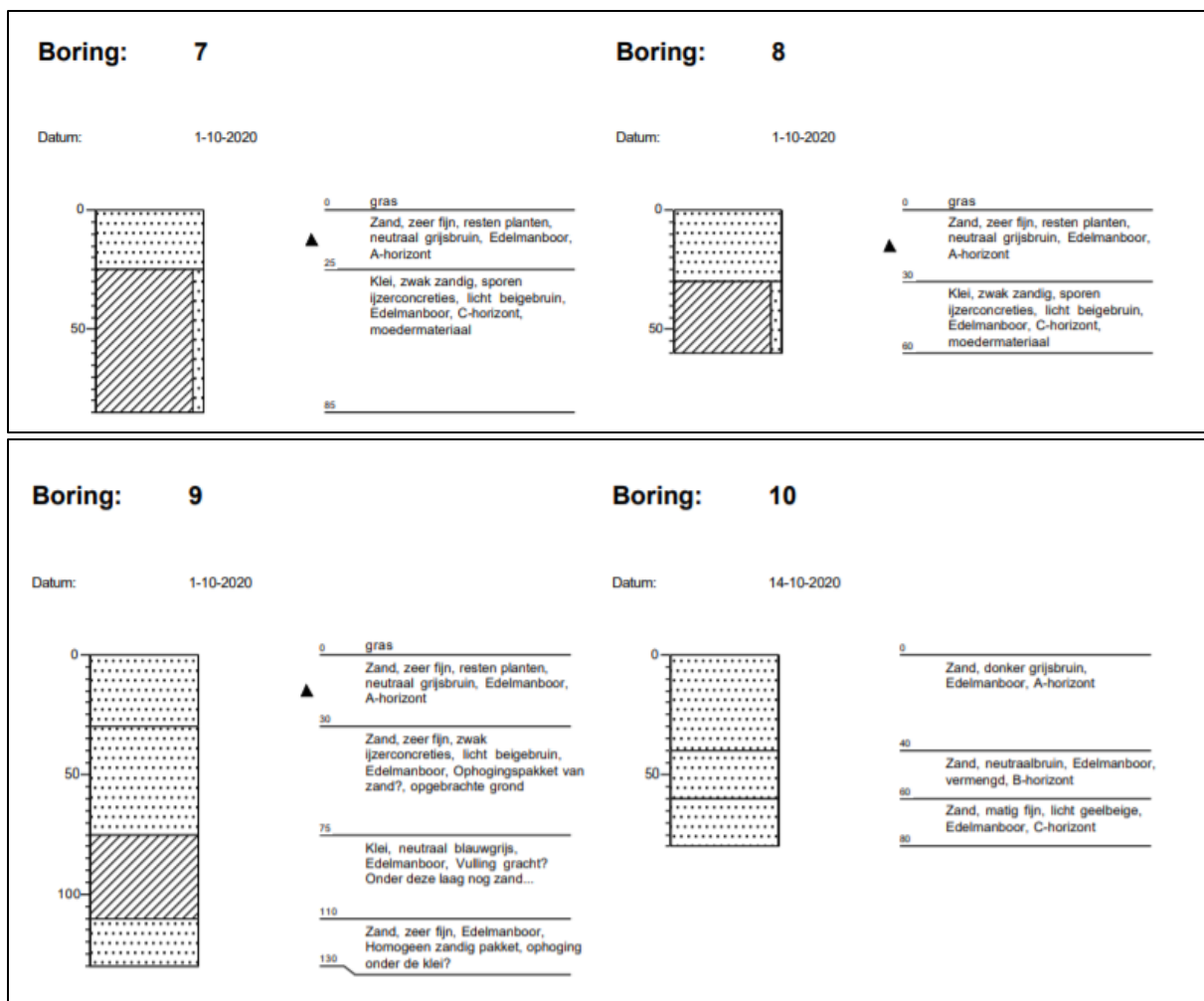
De controleboringen werden in het zuiden geplaatst waar initieel een potentiële grachtstructuur verwacht werd. De boringen duiden echter op een A-C profiel zonder enige aanwijzing voor een grachtstructuur (Figuur 27).

Figuur 26: Resultaten en interpretatie van de elektrische geleidbaarheid in de zuidelijke zone weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

Figuur 27: Foto van boring 7-10 (ABO nv 2020)

Figuur 28: Interpretatie van boringen 7-10 (ABO nv 2020)

4.7 BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN

Werden er (potentiële) archeologische resten aangetroffen? Zoja, waar bevinden deze zich en hoe kunnen deze geïnterpreteerd worden?

Ja. Er werden in totaal 3 potentiële gebouwen gelokaliseerd: één in de zuidoostelijke zone, één in de noordelijke zone en één in de westelijke zone. Op basis van cartografische bronnen wordt vermoed dat de structuren in de noordelijke en westelijke zone deel uitmaakten van de vele uitbreidingen van het Hof van Vosselaar. De potentiële gebouwstructuur in de zuidoostelijke zone was voorheen niet gekend. Verder werden ook indicaties voor een brug en enkele (ongedefinieerde) anomalieën in de omgeving gekarteerd.

Werden er potentiële restanten aangetroffen van een westelijk poortgebouw? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?

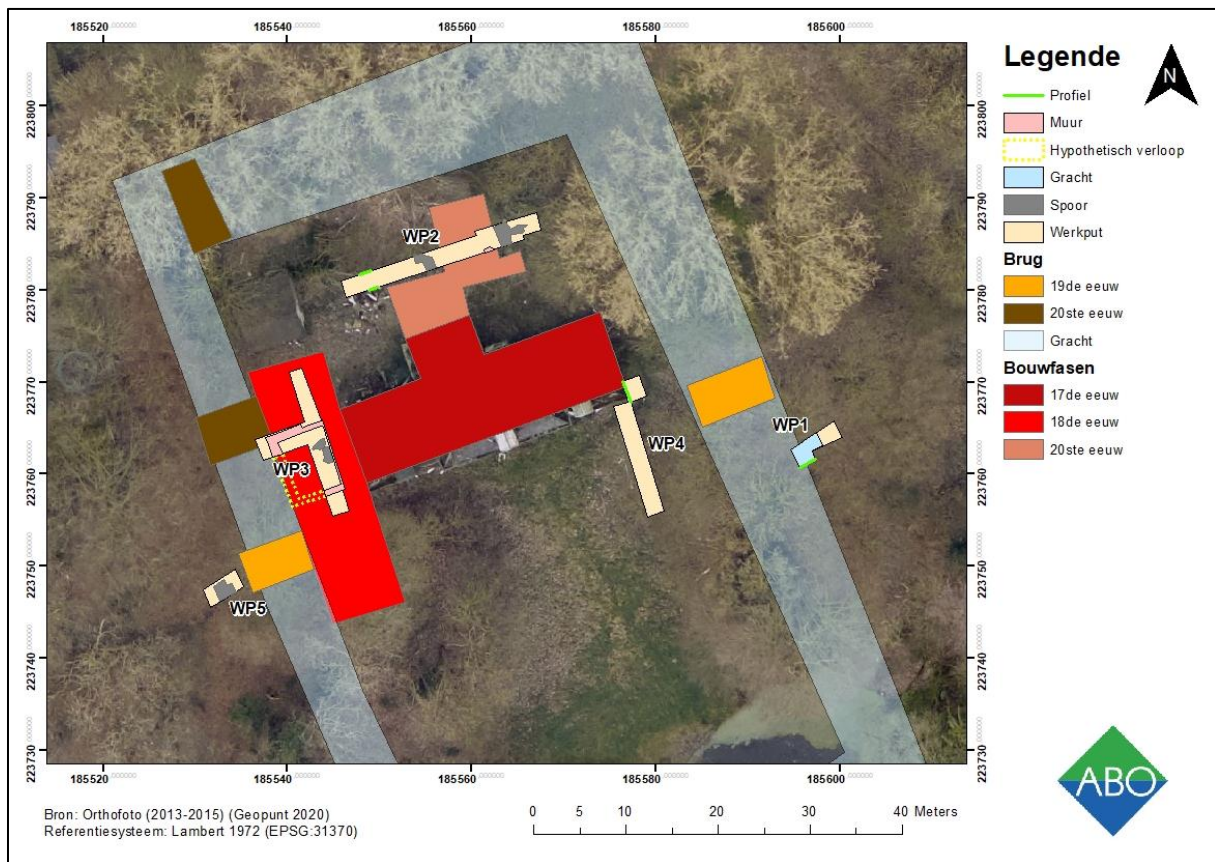
Er zijn indicaties voor een westelijk poortgebouw, hoewel deze op basis van het geofysisch onderzoek niet sterk uitgesproken zijn. Een controleboring op deze locatie gaf een sterk antropogeen geroerde bodemopbouw met een heterogene en baksteenrijke vulling. Wel werd een 2de (klein) gebouwtje gelokaliseerd in het zuidoosten. Mogelijk was dit in gebruik als serre of orangerie. Het geofysisch onderzoek geeft – net zoals cartografische bronnen – aan dat er geen indicaties zijn voor een oostelijke uitbreiding of bebouwing.

Werden er potentiële restanten van een gracht aangetroffen? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?

De controleboringen in de oostelijke zone tonen aan dat de gracht in de afgelopen eeuw gedempt werd met bouwafval (baksteen- en kalkresten). Het profiel van de gracht kon wel gereconstrueerd worden. In boring 4 werd een restantje van de oorspronkelijke grachtvulling opgemerkt onderaan het dempingspakket. Er kan echter worden aangenomen dat oorspronkelijke grachtvulling niet meer of zeer matig bewaard is gebleven.

Werden er restanten aangetroffen van een brug? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?

Het geofysisch onderzoek duidt op twee sterk afwijkende waarden langs de oevers van de westelijke gracht. Mogelijk zijn dit indicaties voor brugpijlers die toegang verleenden tot het domein.

Figuur 29: Gereconstrueerd grondplan van het Hof van Vosselaar tijdens het einde van de 19de – begin 20ste eeuw. Geel: potentiële bouwstructuur uit geofysisch onderzoek. (Erfgoed & Visie 2018)

5 METHODE EN STRATEGIE CONFORM TOELATING VOORONDERZOEK

5.1 ONDERZOEKSVRAGEN EN DOEL

Het doel van dit proefputten- en proefsleuvenonderzoek zal succesvol bereikt zijn als onderstaande onderzoeksvragen beantwoord kunnen worden.

Hoofdvraag	Antwoord	Bijvra(a)g(en)
1. Zijn er archeologische resten aanwezig?	Ja	a. Wat is hun aard? b. Wat is hun bewaringstoestand? c. Wat is de datering? d. Behoren de resten tot één of meerdere periodes?
	Nee	a. Wat kan de afwezigheid ervan verklaren?
2. Werden er restanten aangetroffen van een gebouw? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?		
3. Werden er restanten aangetroffen van een brug? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?		
4. Is er mogelijkheid tot behoud <i>in situ</i> en zijn er eventueel maatregelen nodig om aan het behoudsprincipe te voldoen?		
5. Bevestigt het proefputten- en proefsleuvenonderzoek de resultaten van het geofysisch onderzoek? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?		
6. Bevestigt het proefputten- en proefsleuvenonderzoek de resultaten van de bureaustudie (cartografische bronnen, DTM, ...)?		

Tabel 2: Onderzoeksvragen vooronderzoek werkputten

5.2 AANLEG VLAK, REGISTRATIE EN STAALNAME

Het veldwerk wordt dermate georganiseerd dat er efficiënt en wetenschappelijk verantwoord wordt opgegraven (cf. CGP). Er moeten maatregelen genomen worden tegen overlast door regen- en/of grondwater, die niet schadelijk zijn voor het bodemarchief. Uit het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem blijkt dat het een zeer droge bodem betreft waarvoor geen bemaling vereist is.

De proefputten worden overeenkomstig de aangetroffen sporen en structuren aangelegd in verschillende niveaus tot op de natuurlijke bodem en worden dan ook beschouwd als een beperkte opgraving. Hierbij dienen de proefputten minimaal 1m breed te zijn in het onderste niveau. De diepte wordt bepaald door de diepte van de afdekkende lagen. Indien meerdere vlakken moeten worden aangelegd, wordt het bovenliggende vlak steeds volledig afgewerkt vooraleer verdiept wordt. Stenen structuren worden in geen geval uitgedroogd. De aangetroffen muurresten moeten op dusdanige wijze worden afgedekt dat ze niet aangetast worden door de heropvulling. Bij een eventuele vrijlegging in de toekomst dient duidelijk te zijn tot waar er reeds gegraven is geweest. Aangetroffen archeologische resten zullen afgedekt worden met geotextiel.

De afgraving gebeurt door een graafmachine, met kantelbak waarvan de bakbreedte afgestemd is op de werkbaarheid. De standaard bakbreedte is 1,8m. Waar nodig kan vaak beter een kleinere bakbreedte worden gebruikt om tussen de aanwezige muurresten te graven. Hierbij wordt een kraan met tandeloze kraanbak, begeleid door een erkend archeoloog. Deze zal er tevens op toezien dat aangetroffen sporen worden geregistreerd conform de Code van Goede Praktijk ten einde zoveel mogelijk informatie omtrent aard en datering te extraheren.

Voor de aanleg van de proefsleuven wordt een graafmachine ingezet met een platte graafbak zonder tanden (CGP 8.6.2/3). In regel wordt één vlak aangelegd dat wordt onderzocht zoals beschreven in CGP

6.8.1.1. tot en met 8.6.1.9. De diepte van aanleg wordt tijdens de aanleg continu bijgestuurd op basis van minimaal twee putwandprofielen per sleuf. Op basis van de putwanden wordt gekeken of zich dieperliggende niveaus met archeologische sporen en/of vondsten kunnen voordoen. De putwandprofielen moeten op dergelijke wijze worden geplaatst dat alle relevante lagen kunnen worden onderscheiden en tot minimaal 30cm in de moederbodem reiken. De profielen dienen ook afdoende breed te zijn, minimaal 1 meter, om een goede interpretatie en zichtbaarheid van de verschillende aanwezige lagen te garanderen. Daarnaast wordt het afgetoetst met de resultaten van het landschappelijke boringen. In het voorkomende geval wordt op dit dieperliggend niveau lokaal een opgravingsvlak aangelegd en wordt dit ook onderzocht zoals beschreven in CGP 6.8.1.1. tot en met 8.6.1.9.

Bijgevolg dient rekening gehouden te worden met:

- Boringen (edelman $\varnothing$ 7cm) worden uitgevoerd in een selectie van de sporen indien dit noodzakelijk is om een inschatting te maken van de diepte van de sporen. De veldwerkleider bepaalt het aantal boringen.
 - Volg- of dwarssleuven worden aangelegd indien dit noodzakelijk is om het inzicht in de structuur van de archeologische site te verhogen en bij te dragen tot het correct aflijnen van de zones van het terrein waar archeologisch erfgoed aanwezig is.
 - Kijkvensters worden aangelegd om de schijnbare afwezigheid van sporen te verifiëren of om een spoor of concentratie van sporen waarvan de waardering en interpretatie niet duidelijk is, beter te kunnen onderzoeken. De kijkvensters worden op dezelfde wijze als proefsleuven aangelegd (CGP 8.6.3).
- De waardering en assessment van de vondsten gebeurt conform de CGP 11.3. en 12.5.9.
 - De staalname voor natuurwetenschappelijk materiaal gebeurt conform CGP 9.5.5.
 - De verwerking van de natuurwetenschappelijke vondsten en stalen gebeurt conform de CGP 9.6.

Openggelegde opgravingsvlakken mogen niet betreden worden met de kraan en/of ander zwaar materieel. Hier wordt rekening gehouden met de veiligheidsvoorschriften met betrekking tot het graven van putten.

Alle aangetroffen sporen en structuren worden geregistreerd overeenkomstig de bepalingen van de CGP.

Het veldwerk als de verwerking en rapportage van de hierboven beschreven methode dienen te voldoen aan de methodiek zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk (CGP). Het onderzoeksdoel is succesvol bereikt indien de vraagstelling kan beantwoord worden.

5.3 STRATEGIE

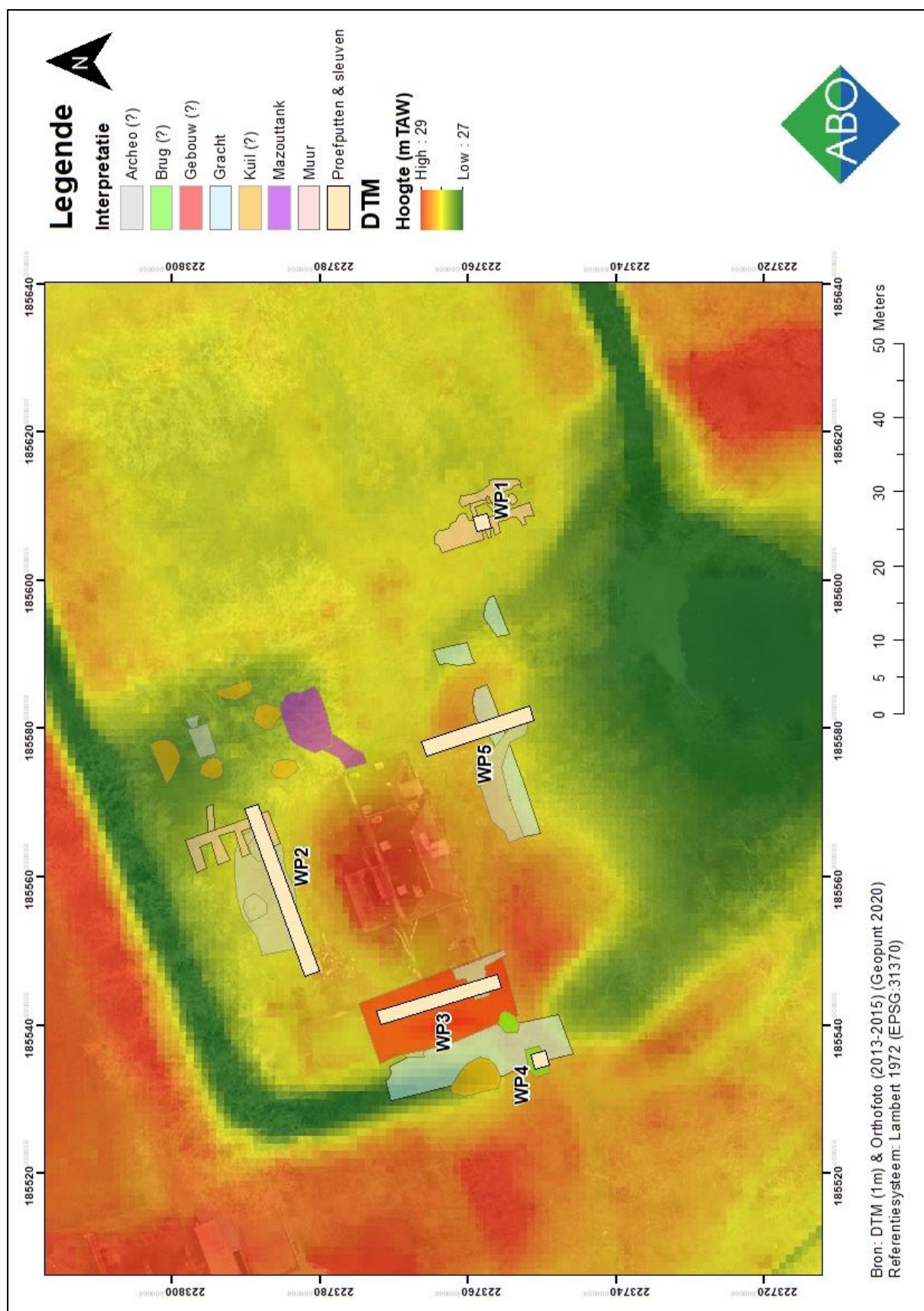
Tijdens het proefputten- en proefsleuvenonderzoek wordt gepoogd een beperkt, maar representatief deel van het terrein te onderzoeken, zowel in een horizontaal als verticaal vlak. In dit geval werd gewerkt met een aangepast plan gezien uit de bureaustudie en het historische kaartenonderzoek reeds duidelijk het hoge potentieel en de verwachtingen aantoonde. Daarenboven werd het plan gebaseerd op de resultaten van het geofysisch onderzoek en de controleboringen. De proefputten en proefsleuven zullen worden aangelegd om vast te stellen welke archeologische resten er precies aanwezig zijn, op welke diepte deze zich bevinden en hoe de bewaringstoestand van deze archeologische resten is. De

prospectie met ingreep in de bodem is vereist om de resultaten van het geofysisch onderzoek te verifiëren.

De proefputten en proefsleuven worden aangelegd volgens de Code van Goede Praktijk (CGP 8.6.). De proefputten zullen een oppervlakte van 2x2m hebben om een maximale kenniswinst te bekomen met een minimale bodemingreep. De minimale oppervlakte van de proefput bedraagt 1x1m op het onderste niveau. Vanaf 1,20m-mv zal er verdiept worden met een lokale sondering indien de C-horizont nog niet werd bereikt. Indien de grondwaterstand hoger is dan de diepte van de proefput moet er bemaling worden voorzien (zie hfst. 5.4). De proefsleuven hebben een variabele lengte in functie van de vraagstelling en een breedte van 2m.

De voorgestelde inplanting van de proefputten en proefsleuven kan als volgt beargumenteerd worden (Figuur 6):

- WP 1 (zuidoosten): een proefput op de hoek van het mogelijke 'serregebouw' moet uitsluitsel brengen over de aanwezigheid van het gebouw en de functie ervan. Op basis van het geofysisch onderzoek en de controleboringen kon een puinlaag gelokaliseerd worden waardoor een proefput volstaat.
- WP 2 (noorden): een proefsleuf aan de achterzijde van de pastoriewoning moet bevestiging brengen of er daadwerkelijk een gebouw aanwezig is en of er eventuele voorlopers van het huidige gebouw kunnen worden vastgesteld. Deze proefsleuf wordt ook reeds preventief aangelegd, rekening houdend met de werkzaamheden die hier in de toekomst zullen plaatsvinden. De proefsleuf wordt in de lengterichting van het potentiële gebouw ingepland (in casu: oost-west). Indien er muurresten aangetroffen worden kan de erkend archeoloog beslissen om lokaal te verdiepen tot op de natuurlijke bodem (C-horizont) om eventuele oudere fasen te registreren. Hierbij worden geen muurresten verwijderd of ingezameld.
- WP 3 (westen): een proefsleuf aan de westelijke zijde van het gebouw moet het potentiële westelijke poortgebouw verder onderzoeken. Hierbij zal ook gepoogd worden een link te leggen met de dichtgemetselde doorgang in de kelder van de huidige pastorie. De proefsleuf wordt in de lengterichting van het potentiële gebouw ingepland (in casu: NNW-ZZO) Indien er muurresten aangetroffen worden kan de erkend archeoloog beslissen om lokaal te verdiepen tot op de natuurlijke bodem (C-horizont) om eventuele oudere fasen te registreren. Hierbij worden geen muurresten verwijderd of ingezameld.
- WP 4 (westen): een proefput ter hoogte van de meest westelijke potentiële brugpijler moet aantonen of er daadwerkelijk een brug aanwezig was op deze locatie. Het geofysisch onderzoek kon deze potentiële brugpijler reeds goed lokaliseren, waardoor een proefput van 2x2m volstaat om deze anomalie verder te onderzoeken.
- WP 5 (zuiden): een proefsleuf aan de voorzijde van het gebouw kan inzicht verschaffen in een potentiële toegangsweg aan de voorzijde. Daarnaast duidt het geofysisch onderzoek mogelijk op een greppel op deze locatie. De proefsleuf moet verifiëren of het daadwerkelijk om een greppel gaat en of dit misschien een oudere fase van omgrachting betreft. Gezien het in beide gevallen (greppel en toegangsweg) om lineaire structuren gaat, wordt er geopteerd voor een proefsleuf dwars op de oriëntatie van de verwachte archeologische resten (in casu: NNW-ZZO oriëntatie van de proefsleuf).

Figuur 30: Voorstel tot proefputtenplan op basis van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem, weergegeven op een orthofoto (2013-2015) (Geopunt 2020)

6 BOUWHISTORISCHE INZICHTEN

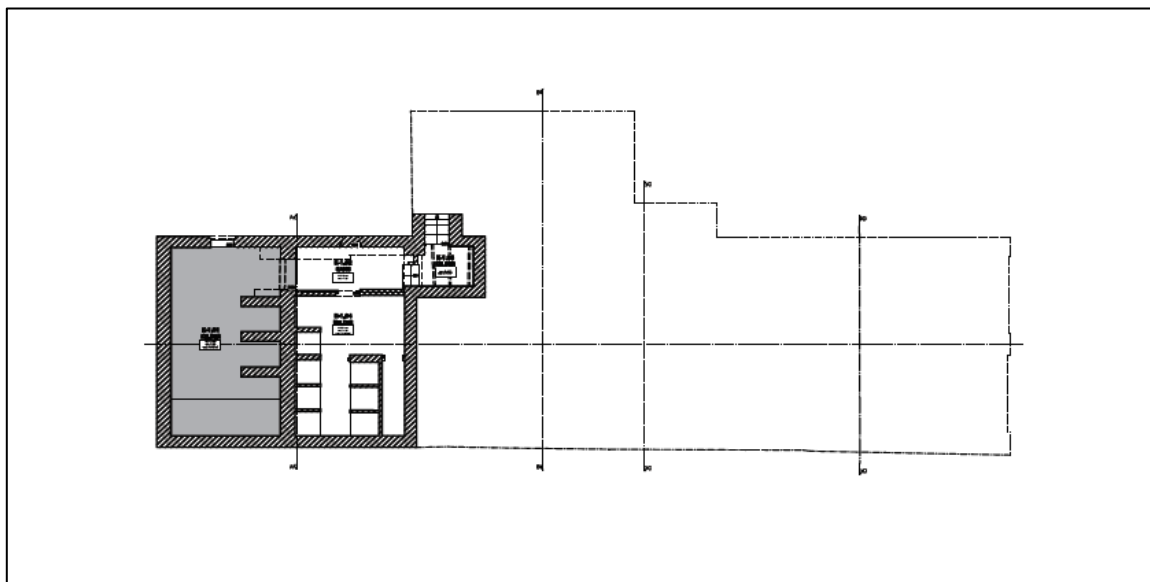
6.1 ANALYSE KELDERRUIMTEN

6.1.1 EERDERE OBSERVATIES KELDER

Onder het westelijk deel van het gebouw is een kelder met bakstenen ton- of korfbooggewelf aanwezig (Figuur 31). In het midden van de rechthoekige kelder is in een latere fase een muur gebouwd, zodat er in feite twee kelders aan zijn. In het beheersplan van 'Erfgoed en Visie' uit 2018 wordt het volgende vermeld over de kelder:

*'In de kelder is achteraan een gemetste verhoging aanwezig. Aan de oostelijke zijde bevinden zich gemetste rekken waar voedselvoorraden opgeslagen konden worden. In de westelijke muur naast de ingang is eveneens een dichtgemetste toegang waar te nemen. In de oostelijke muur zijn twee kaarsnissen met gotische vormgeving aanwezig. De vloer is bedekt met baksteen. De muren en gewelven zijn gekaleid. Aan de deur ligt een restant van een natuurstenen console, vermoedelijk is deze gerecupereerd en in de kelder gebruikt als traptrede. De tweede gewelfde kelder is gelijkaardig aan de voorgaande kelder. Er zijn hier eveneens voorraadrekken uit baksteen gemetst. In de westelijke muur zijn twee kaarsnissen aanwezig. De vloer bestaat hier uit een betonvloer die later aangebracht werd. De muren en het plafond werden gekaleid.'*⁷

*'In situ blijkt dat de oorsprong van het gebouw tot in de 15e eeuw terug te brengen is. De keldergewelven, inclusief twee kaarsnissen met een gotische vormgeving, dateren vermoedelijk uit die periode en behoren tot de oudste bouwphase van het pand. Op dat moment was er een uitgang naar buiten of naar het aangrenzende poortgebouw voorzien via de westelijke muur. Een dichtgemetste deuropening is hier getuige van.'*⁸

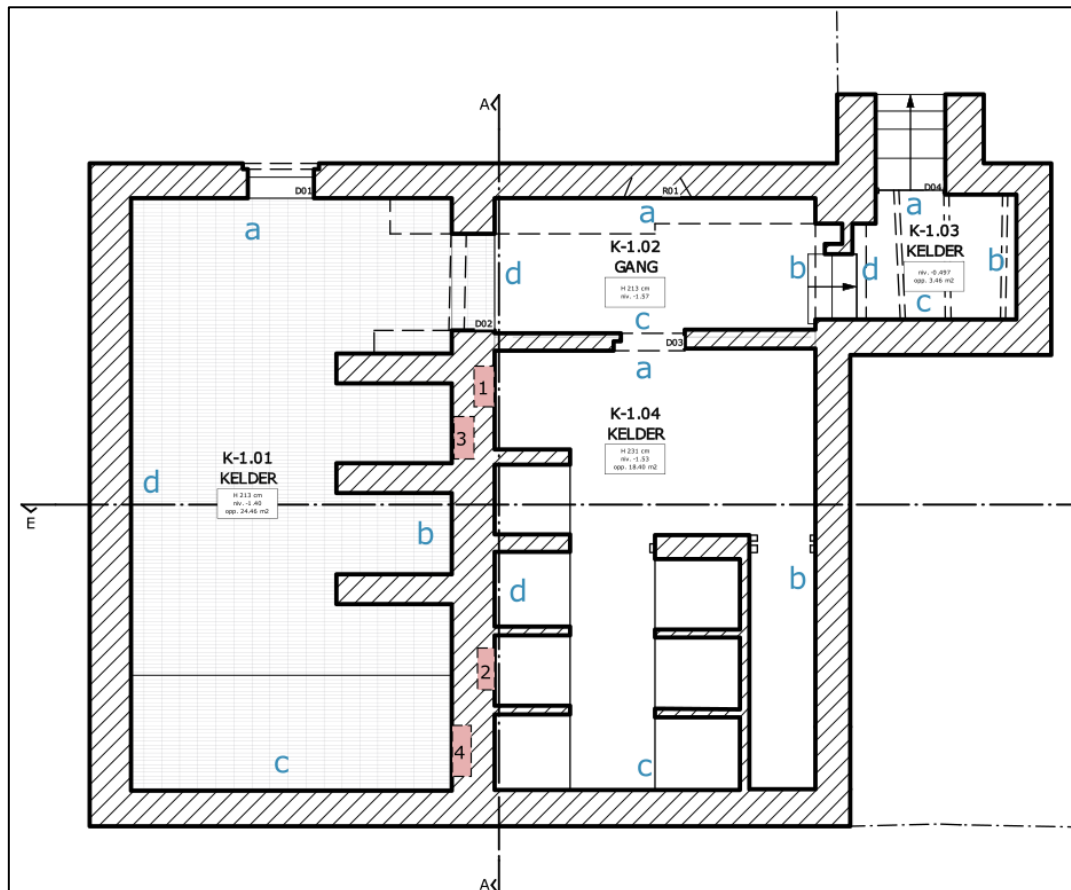
Figuur 31: Kelderplan

⁷ Loomans en van der Wallen, 'Beheersplan Hof van Vosselaar', 51.

⁸ Ibid., 39.

6.1.2 KELDERANALYSE

De bestaande kelder onder de westelijke vleugel van het 'Hof van Vosselaar' bestaat uit een ingang, een gang en twee ruimtes. In onderstaande analyse wordt de kelder eerst geanalyseerd op vorm, materiaal en dimensies. Hierna kan er een mogelijke datering aan toegekend worden.

Figuur 32: Kelderplan met aanduiding van de nummering

6.1.2.1 TRAP EN GANG (K1-1.02 EN K-1.03)

De toegang tot de kelder wordt verschaft door vier treden vanuit een noordelijke aanbouw aan het 'hof'. De eerste ruimte is K1-1.03. In deze ruimte is eveneens enkele opgaande treden zichtbaar, de toegang is echter afgesloten. Twee treden naar het westen toe leiden naar een gang (K-1.02). In de noordelijke muur is een getralied venster zichtbaar. In de zuidelijke muur is een doorgang aanwezig naar ruimte K-1.04. Er zijn bouwnaden zichtbaar tussen het gewelf van de gang en deze ruimte. De vloer van de gang is geplaveid. In de rondboogdoorgang naar ruimte K-1.01 en in de noordelijke muur (muur a) werden twee handgevormde rode bakstenen geanalyseerd. Het gaat telkens om een formaat van ca. 21/22x10x5/5,5cm. De te analyseren bakstenen zijn telkens in verband door middel van een gelige kalkmortel.

6.1.2.2 RUIMTE K-1.04

	typologie		afmetingen
ruimte	Ruimte 1 heeft een rechthoekige vorm, bereikbaar via de zuidelijke doorgang van de bestaande gang.		5,5x3,8m
gewelf	type	tongewelf / kruisgewelf / kruisribgewelf / vlak gewelf	

	materiaal	baksteen / gekalkt / gekaleid / hout / gewapend beton	
	baksteenformaat: door de toegepaste kalk op het gewelf, is het baksteentype niet analyseerbaar.		
	beschrijving: Het gewelf bestaat uit een ton- of korfbooggewelf met een west-oost-oriëntatie. Het gewelf is gekaleid en gewit.		
indeling	beschrijving:		
	muur a	Bakstenen muur met centraal een deuropening naar de gang. Deze muur is beduidend dunner dan de tussenwand tussen ruimten 1 en 2. Ook zijn bouwnaden zichtbaar waar het gewelf kruist met muur a. Dit duidt op een aanpassingsfase. De bakstenen in deze muur konden niet geanalyseerd worden.	
	muur b	Bakstenen muur met weinig opvallende elementen. De muur is gekaleid waardoor baksteenanalyse niet mogelijk was. In de zuidelijke hoek is een groot gat gemaakt waardoor er inzicht is naar de vloer van de gelijkvloerse verdieping. De bakstenen die in deze opening bloot komen te liggen zijn van het formaat van de 'Postelse forme'.	21x10x5,5cm
	muur c	De zuidelijke muur is tevens een gelijksoortige muur als b. Er zijn echter enkele ingrepen gebeurd in het recentelijke verleden voor de toegang van nutsleidingen.	
	muur d	De middensectie van deze ruimte is ingenomen door opnieuw een gemetselde structuur in gewitte baksteen voor de opslag van goederen. Het gaat in totaal om vier onderverdelingen met elk een tussenverdeling. Aan de zuidelijke hoek van muur d kon een baksteen opgemeten worden. In deze tussenmuur zijn in totaal twee Gotische kaarsnissen zichtbaar op een hoogte van ca. 1,2m. Kaarsnis 1 bevindt zich aan de noordelijke hoek van muur d en meet 59x34x23cm (hxbxd). De tweede kaarsnis bevindt zich in het meest zuidelijke opslagrek, net boven de geplaveide tussenverdeling. Deze nis meet 65x34x23cm (hxbxd). In het midden van de ruimte wordt de opslagstructuur met bakstenen muren opnieuw herhaald. Het gaat om drie onderdelen, opnieuw met tussenverdeling.	16x7x5cm
vloer	type	plavuizen / tegels / bakstenen / houten vloer / gewapend beton / zand	
	beschrijving: de vloer van ruimte 2 is bedekt met gewapend beton of cement.		

Figuur 33: zicht op opslag van muur d

Figuur 34: zicht op ingrepen in muur c

Figuur 35: Nis 1

Figuur 36: Nis 2

6.1.2.3 RUIMTE K-1.01

	typologie		afmetingen
ruimte	Ruimte 2 is een rechthoekige vorm, bereikbaar aan het einde van de bestaande gang.		7,5x3,8m
gewelf	type	tongewelf / kruisgewelf / kruisribgewelf / vlak gewelf	
	materiaal	baksteen / gekalkt / gekaleid / hout / gewapend beton	
	baksteenformaat: door de toegepaste kalk op het gewelf, is het baksteentype niet analyseerbaar.		
	beschrijving: Het gewelf bestaat uit een ton- of korfbooggewelf met een west-oost-oriëntatie. Het gewelf is gekaleid en gewit.		
indeling	beschrijving:		
	muur a	Bakstenen muur met centraal een deuropening naar buiten en twee treden in natuursteen. Enkele ontblootte bakstenen konden geanalyseerd worden, het gaat opnieuw om de zogenaamde 'Postelse forme'.	21x10x5,5cm
	muur b	De noordoostelijke hoek van deze muur maakt de doorgang naar de gang via een rondboogdoorgang. Ook hier zijn enkele bakstenen van het formaat rond 21 à 22cm. Na deze doorgang volgt voor 2,8m x 1,36m een gemetselde structuur in drie delen voor opslag. Deze bakstenen zijn gewit. In de eerste opslag, is een gotische kaarsnis aanwezig. Het gaat om een getrapte nis in de tussenmuur tussen Ruimte 1 en 2 met de afmetingen 61x34x24cm	21x10x5,5cm nis 3: 61x34x24cm (hxbxd) nis 4:

		(hxbxd), verder vermeld als 'nis 3'. Op 1,5m van de meest zuidelijke zone van muur b is een tweede Gotische nis zichtbaar. Nis 4 is 60,1x32,2x24,9cm (hxbxd).	60,1x32,2x24,9cm (hxbxd)
	muur c	De zuidelijke muur is geheel met centraal bovenaan een ingreep voor een buis voor de mazoutketel die er in het verleden onder stond. Hiervoor is een soort 'podium' gebouwd tegen muur c van 1,37m breed en 58cm hoog. De vloer van dit podium of verhoog bestaat uit keramische tegels te dateren in de helft van de 20 ^{ste} eeuw.	
	muur d	De westelijke muur van ruimte 2 is egaal met geen opvallende elementen. In de noordwestelijke hoek van muur d is een gedichte muuropening zichtbaar. Ook deze ingreep is gekaleid, baksteenanalyse was moeilijk.	
vloer	type	plavuizen / tegels / bakstenen / houten vloer / gewapend beton / zand	
	beschrijving:	de vloer van ruimte 2 is bedekt met baksteen.	

Figuur 37: Zicht op muren b en c

Figuur 38: Zicht op muur c met nis 4

Figuur 39: Nis 3

Figuur 40: Nis 4

6.1.3 DATERING

Op basis van de constructie, een bouwhistorische analyse van de site en het 'hof', is er aan de kelder een viertal bouw- en aanpassingsfasen toe te kennen. Deze fasen zijn te situeren in de 15de-16de eeuw, 18de en 19de eeuw.

In kelderruimtes K-1.01 en K-1.04 zijn in totaal 4 getrapte oftewel Gotische nissen aanwezig. Over de functie van muurnissen tast men nog steeds in het duister. In grote delen van Europa treft men zowel

‘mijternissen’ aan als boogvormige en vierkante nissen. Lange tijd werd gedacht dat ze niet enkel dienden om kaarsen in te plaatsen, maar ook als afbakening van een eigendom. Dan spreken we van een maziernis. Maar het feit dat ze ook voorkomen op plaatsen die absoluut geen grens vormen tussen 2 eigendommen, zet deze theorie op de helling. Momenteel wordt ervan uitgegaan dat al deze nissen als eenvoudige verlichtings- of bergnissen dienden. Nissen komen zowel in oudere (13de-15de eeuw) als in jongere kelders (16de-18de eeuw) voor. Een uitzondering vormen de getrapte nissen, die zich uitsluitend in de oudere kelders bevinden.⁹

Het baksteenformaat 21/22 x 10 x 5/5,5cm komt bij de kelder voor in de buitenmuren en de rondboogdoorgang tussen de gang en ruimte K-1.01. Op basis van literatuur, dat op zich gebaseerd is op bouw-archeologische onderzoeken, dateert een dergelijk handgevormde baksteen vanaf de helft van de 15de eeuw tot ongeveer de helft van de 16de eeuw. De literatuur spreekt van de zogenaamde ‘Postelse forme’. De benaming komt voor in bouwschriften van aannemers, zowel in regio’s onder de abdij in de Antwerpse Kempen als in de Nederlandse Kempen in Noord-Brabant (regio Eersel).¹⁰ Het baksteenformaat werd reeds aangetroffen bij archeologische opgravingen in Beerse en tijdens de analyse van het grondplan van het oude stadhuis van Turnhout.¹¹ Tevens werd het recentelijk aangetroffen bij prospecties aan de kasteelsite ‘Renesse’ in Oostmalle.¹² Herman Strijbos kon op basis van bouwschriften het baksteenformaat aantreffen in rekeningen tussen 1424 en 1485, en verder tot ongeveer halfweg de 16de eeuw. Het formaat lag niet volledig vast maar werd niet groter vastgesteld dan 23x11cm.¹³ Door deze motieven, kan de basisstructuur van de kelder gedateerd worden tussen de helft van de 15de en de helft van de 16de eeuw. De oorspronkelijke kelder bestond uit drie ruimten. De westelijke ruimte is niet meer toegankelijk maar bevond zich aan de overzijde van de gedichte deuropening.

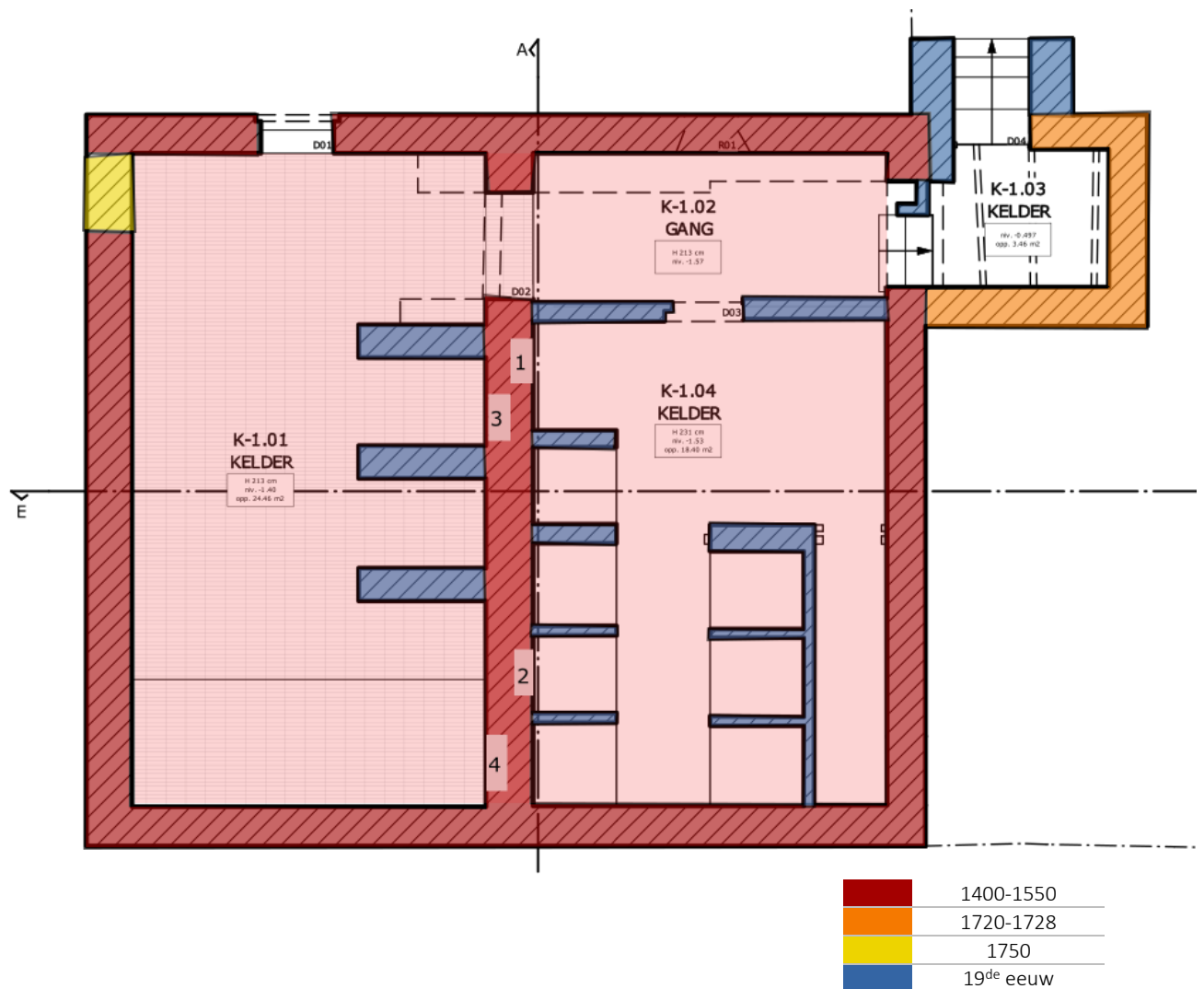
⁹ Debruyne, Lettany, en Lieten, ‘Oude kelders in de binnenstad’, 17.

¹⁰ Strijbos, ‘Kempense gotiek: een veel gehanteerd begrip met onduidelijke inhoud’, 48–50.

¹¹ Delaruelle en Doninck, ‘Laatmiddeleeuwse potstal aan de Schransdriesstraat in Beerse’, 17–18; Delaruelle en Doninck, ‘Proefsleuvenonderzoek aan de Kapelstraat in Beerse’, 23–24; Delaruelle en Tops, *Turnhout en de Grote Markt*, 72–73, 95.

¹² Van Ginckel, ‘Van leem en klei tot bakstenen, in Malle Deel 1: Van de 14e tot en met de 19e eeuw’, 73.

¹³ Strijbos, ‘Kempense gotiek: een veel gehanteerd begrip met onduidelijke inhoud’, 48–50; Strijbos, *Postelse forme*.

6.1.4 3D-ANALYSE

Op 19 januari 2022 werd tevens een screening van de ruimtes gedaan voor een 3D-opname. Hieronder kan je de 3D opnames vinden. Deze zijn ook online beschikbaar: <https://3dviewer.net/>.

6.2 OVERZICHT (BOUW)HISTORISCHE FASEN

Op basis van literatuur, het archiefonderzoek uitgevoerd door Jasper Bijnen¹⁴ en observaties aan het gebouw en omgeving kunnen er minimaal 10 bouw- en aanpassingsfasen van het ‘Hof van Vosselaar’ onderscheiden worden.

	fase	datering	beschrijving
A	initiële fase I	1164	Vermelding van ‘villa Voslaer’ (abdij Sint-Truiden).
B	initiële fase II	1427	Aanwezigheid van een pachthoeve op de site van het klooster Benedictessen (Groot-Bijgaarden).
C	referentiefase	1436	Aanstelling eerste witheer (abdij Sint-Michiel) en mogelijke oprichting pastorie voor dubbelparochie.
D	aanpassingsfase I	1614-1626	Aanpassingen en herstellingen na Gelderse oorlogen o.l.v. pastoor Wils.
E	aanpassingsfase II	1720-1738	Uitgebreide herstellingen en aanpassingen o.l.v. Gaspar van Essen.
F	aanpassingsfase III	1750	Grondige restauratie o.l.v. Joannes Laurysens.
G	aanpassingsfase IV	1831	Herstellingen na plundertochten Hollandse troepen.
H	aanpassingsfase V	1854-1859	Uitbreiding van de noordelijke annex en ‘ <i>réconstruction partielle</i> ’ o.l.v. Georges de Bie. Tevens opdracht tot de bouw van een nieuwe hoeve aan de straatkant.
I	aanpassingsfase VI	1861-1875	Aanpassingen door Zoë de Massez o.a. de bouw van een huiskapel en een garage.
J	aanpassingsfase VII	1910	Aanpassingen door gebroeders Stroobant.
K	aanpassingsfase VIII	1926-1936	Aanpassingen door echtpaar Arthur Hertssens en Mathilde Verbruggen. Bouw van een droogloods en verbouwing noordelijke annex tot huidig volume in 1936.
L	aanpassingsfase IX	1939-1955	Aanpassingen door nieuwe concerns, maar invulling onbekend.
M	aanpassingsfase X	1955	Aanpassingen door echtpaar Michielsens-Vercauteren voor nieuwe functie als weeshuis.
N	aanpassingsfase XI	1969	Het gebouw wordt in twee gesplitst en verhuurd. Aanpassing van de gewelven van de remise (oostvleugel).

¹⁴ Vermeulen, Bleys, en Bijnen, *Het hof van Vosselaar*.

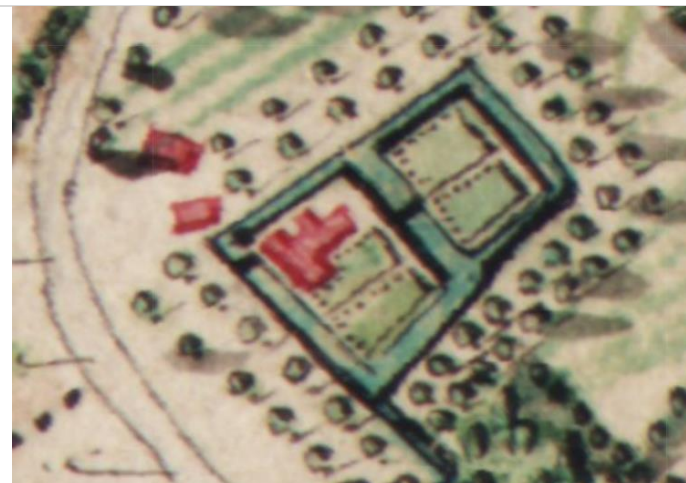
A	1164	Vermelding van 'villa Voslaer'. De abdij van Sint-Truiden ontving de tienden. Mogelijk bijkomend nog gebieden in Beerse.	1445	Overname van de Onze-Lieve-Vrouwe kapelanie van Beerse aan de Sint-Michielsabdij. Vanaf 1448 in bestuur van een pastor, ook een witheer.
	24/12/1187	Rogier van Wavrin, bisschop van Kamerrijk geeft het onderhoud van de altaren van Vosselaar, Beerse en Wechelderzande aan de Benedictessen van het klooster van Groot-Bijgaarden. Bediening door seculaire priesters.	18/05/1496	Officiële telling van alle woningen in Vosselaar en Beerse. Eerste vermelding van een pastorijs in Vosselaar.
	eind 14 ^{de} eeuw	De parochies van Vosselaar en Beerse worden samengevoegd tot een dubbelparochie uit demografische en financiële noodzaak. Een derde van de tienden ging naar de pastoor. Zijn woonplaats was onbekend maar men vermoedde de regio van 'hofeynde'. De morfologie van de ringgracht rond het 'Hof van Vosselaar' toont een datering aan in het gebruik tussen 1000 en 1400.	17/10/1505	Tweede vermelding van een pastorijs in een akte over een lening van land ten oosten van 'des persoons erve'.
	26/08/1426	Norbertijnse Sint-Michielsabdij van Antwerpen koopt de patronaatsrechten over van het Sint-Wivinaklooster over Beerse en Vosselaar.	1502	Start Gelderse oorlogen Hiaat in de archieven tot begin 17 ^{de} eeuw.
B	12/07/1427	De abdij krijgt de goedkeuring van de bisschop van Kamerrijk. Het klooster verkoopt de patronaatsrechten maar behoudt een grote hoeve, locatie onbekend. In ruil hiervoor betaalde de abdij elk jaar op 12 mei 18 gulden aan het vrouwenklooster.	D 1614-1626	Onder pastoor Wils worden er 'grote reparaties' uitgevoerd aan de pastorijs, hoogstwaarschijnlijk door oorlogsschade. De exacte werken zijn niet tekstueel beschreven.
	1429-1435	Er zijn onrusten tussen de inwoners van Beerse en Vosselaar over de patronaatsrechten en priesteraanstellingen. De paus beslist op 04/11/1435 dat enkel witheren mogen aangesteld worden in de parochies met Norbertijnse patronaatsrechten. De dubbelparochie telde 1230 zielen.	1658	Eerste vermelding van 'Erthese', de pastorijshoeve. Er wordt een standaard pachtcontract opgesteld met taken voor de pachter zowel op gronden rondom de pastorijs als extern, alsook taken voor de abdij. Pachter Gheeraert Thijs Jacobszoon stond tevens in voor het onderhoud van twee boomgaarden, één binnen en één buiten de pastorijs van pastoor Ambrosius Van Eyck.
C	05/03/1436	Aanstelling van de eerste witheer pastoor met name Joannes Ravens. Mogelijk werd gelijktijdig een pastorijs opgericht aan de Hofeynde. Het was een gunstige ligging door de goed drainerende gronden en sloot aan bij de dorpsakker van Beerse dat sinds de middeleeuwen verschillende percelen in drieslagsysteem had. De locatie lag strategisch tussen de centra van Beerse en Vosselaar.	1672	Tekstuele vermelding dat de remonstrans met de relieken van de H. Barbara na een dispuut bewaard worden in de huiskapel van de pastorijs.
			1682-1697	Pastoor Andreas Verhulst woont met onderpastoor, knecht en dienstmeid op het Hof. Eerste tekstuele vermelding dat de pastorijs bewoond is.
			04/07/1703	De Spaanse Successieoorlog is gestart. De regio wordt geplunderd en zo ook de pastorijs. Alle doop- en dodenregisters gingen hierbij verloren. De onlusten gaan door tot 1713.
			1708	Beschrijving van Erthese door pastoor Van Ginderdeuren. Het gaat om een huis met schuur naast de ringgracht van de pastorijs rond een dries. Pachter Jan Diels neemt de taken zoals boeren, transport van bouwmaterialen etc. op zoals opgenomen in het pachtcontract. In 1731 vormden ze een

		driehoekig perceel ten noorden van de hoeve om tot boomgaard met zomereiken.			
E	23/01/1720	Gaspar van Essen wordt pastoor van de dubbelparochie en start grootschalige bouwcampagnes om de bouwvallige pastorij te herstellen.			
	1720	- Reparatie van de zolder - Plavijen plaatsen - Nieuwe blauwe stenen pomp voor de keuken Er wordt 120 gulden uitgegeven aan de steenhouwer en loodgieter.			- Aan de binnenzijde worden muren gerepareerd, vloeren worden voorzien van plavijen of een andere steen, schouwen worden opnieuw gebouwd; - Op het erf worden oudere muurtjes gerepareerd; - De onderlatten van het dak worden gerepareerd en voorzien van zowel stro als een strook van 2 à 3 voet (ca. 57 tot 86cm) in oude pannen.
	1724	Bijkomende nieuwe werken door pastoor van Essen. Een officiële aannemer wordt aangesteld om de werken te overzien. Het huisje naast de poort wordt opgemaakt want 'kaduuk' en een verhoging van de muren naast de poort wordt uitgevoerd.	04/08/1724	De werken van metselaar Cornelissen worden opgeleverd na 27 dagen.	
	21/02/1724	Er is een akkoord met metser Cornelis Cornelissen uit Gierle voor 26 gulden. Hiermee wordt het metsersloon maar ook kost en inwoon vergoed, op voorwaarde dat alle werken worden uitgevoerd naar het plan van de aannemer. De aanbesteder zorgt voor een diender (Thomas), de juiste grondstoffen zoals steen, kalk en zavel. De metser gebruikt uitsluitend eigen gereedschap. De werken bestaan onder andere uit: - Er wordt een nieuwe muur rondom de buitenmuur gemetst en verhoogd met 3 à 4 voet en 'drij geveltiens' (ca. 1,14m); - Één muur van 1 steen breed en 2 voet hoog (ca. 57cm) wordt op de zolder gebouwd voor graanopslag (tiendenzolder);	zomer 1724	Voor het timmer- en schrijnwerk wordt Simon Schoenmakers aangesteld voor 38 gulden. De werken omvatten: - De vervaardiging van deuren, vensters en '<i>cossijnen</i>', een <i>trekradt met windaes</i>, slepels, kepers etc. - De productie van 36 balken van 17 voet (ca. 4,87m) op 6 à 7 duim (ca. 15,24 à 17,78cm). De balken zullen 2 voet (57cm) van elkaar gelegd worden in het plafond. - De bouw van een '<i>kackhuijs</i>' aanpalend aan de kamer van de pastoor. - De bouw van een speelhuis '<i>in den hof</i>'. De werken waren klaar op 26/08/1724.	
			01/06/1728	Start van bijkomende werken aan het interieur. - Uitbraak van de eerste kamer aan de rechterhand; - 5 voet (ca. 1,4m) van de keldergang werd '<i>voorder wijt te setten</i>';	

		- De tussenmuur tussen de eerste en tweede kamer verdwijnt om plaats te maken voor de <i>'groote deure'</i> en een <i>'heelen nieuwen trap'</i>. De schouw verhuist naar de hoek van de eerste kamer. Nieuwe deuren, trap en andere werkzaamheden zijn klaar op 28/06/1728.
	april 1729	Pastoor van Essen geeft de opdracht tot de bouw van 3 bijkomende kamers <i>'aen het huijs noordwaarts'</i> . De oplevering is voor juni 1729.
1721		Start van uitgebreide tuinwerken, simultaan aan de verbouwingen. Zo wordt onder andere de ring- en hofgracht grondig geruimd tot op de kleiige laag.
1722		De beschadigde houtkant aan de buitenoever wordt definitief gerooid. Er worden eiken op de noordoever aangeplant en 400 zwarte dennen op de oost- en zuidelijke oever. De grachten worden bevolkt door karper in plaats van snoek als voedselvoorziening voor kerkelijke vastendagen. Langs de Eindloop worden eveneens eiken aangeplant in 1723, 1731 en 1733.
1732		De houten brug aan de voorpoort wordt vervangen door een <i>'steene met ijsere leenen'</i> brug.
1738		De houten brug van de pastorie naar de hof wordt eveneens vervangen door een stenen exemplaar.
F 1750		Volgens een inmiddels verdwenen gedenksteen, volgde al in 1750 een grondige restauratie van het hof in opdracht van Joannes Angelys Laurysens. Bronnen zijn hiervoor niet terug te vinden.
12/07/1776		De dubbelparochie wordt na 350 jaar ontbonden. Het rectorshuis in Beerse was vervallen maar werd gerestaureerd voor een nieuwe pastoor. De goederen van Vosselaar gingen naar Onze-Lieve-Vrouwe Vosselaar met alle bijhorende

cijnzen. Pastoor Joannes de Croes werd eerste pastoor van Vosselaar tussen 1776 en 1782.

1777	Ongeveer gelijktijdig werd de regio opgetekend door veldmaarschalk de Ferraris. Het Hof van Vosselaar wordt gekarteerd als een L-vormig hof met een noordelijke aanbouw in een dubbele omwalde site. De eerste brug naar de voorpoort is foutieflijk ingetekend en lag meer zuidelijk.
------	--

1789-1790	Opstanden tegen de optrekkende troepen van Jozef II (Brabantse Omwenteling).
1794	De Franse Revolutie komt op gang. Franse troepen trekken door de Kempen en winnen van de Oostenrijkse krijgsmacht.
1796	De witheren van de Sint-Michielsabdij worden verdreven uit hun Antwerpse abdij. De gebouwen werden in gebruik genomen als opslagplaats of gedeeltelijk gesloopt. De overgebleven gebouwen werd in 1830 getroffen door een bombardement door Hollandse troepen. De abdij werd definitief afgebroken in 1869.
1797	De kerk van Beerse sluit.
18/04/1799	De pastorie van Vosselaar wordt openbaar verkocht. De beschrijving van het goed is zeer gedetailleerd en komt

gedeeltelijk overeen met de contouren uit de Ferrariskaart van 1777. De pastorie wordt omschreven als een gebouw met twee zolders, drie kelders, een ondergrondse keuken en 12 benedenkamers.

Het mooie huis komt men binnen via een gewelfde stenen brug. Aan de rechterzijde bevindt zich een koetspoort, een deel van de gebouwen is geconstrueerd uit baksteen en dakpannen met een grootte van 60 voet (ca. 17 meter) lang op 16 voet (ca. 4,5 meter) breed, die gebruikt worden als magazijn, remise en houtopslagplaats en waar zich een oven bevindt.

Aan de linkerzijde bevindt zich het groot gebouw dat opgetrokken is uit bakstenen en dat bedekt is met stro. Het gebouw is samengesteld uit een vestibule waarin een trap gesitueerd is, links een kamer op het gelijkvloers, vier treden hoger bevinden zich twee grote kamers achter elkaar, achter deze twee kamers bevindt zich aan de rechterkant een kleine kamer.

Aan de kant van de trap bevindt zich een gang, achter deze trap bevinden zich drie kleine kamertjes. Rechts van de vestibule komt men een kamer binnen waarbij naast de haard een doorgang is naar de keuken met de buis van de waterpomp die gestolen is, in het souterrain die bereikt kan worden via negen traptreden. Aan de andere kant van de voornoemde haard bevindt zich een trap met zes treden waardoor men een kamer binnen treedt, aan de linkerkant van deze kamer bevindt zich een andere kamer waarin een trap met vijf treden te vinden is die naar een andere kamer leidt. Voor de trap die zich bij de schoorsteenmantel bevindt, is nog een kleine kamer aanwezig. Er zijn drie kelders en twee zolders aanwezig.

Achter het linkse gebouw bevindt zich de paardenstal die opgetrokken is uit bakstenen en de afmetingen

heeft van 34 voet (ca. 9,52 meter) lang op 14 voeten (ca. 4 meter) breed. Tegenover het gebouw, rechts van de ingang, bevindt zich een tuin en het voormelde gebouw is omgeven met grote grachten met water. Via een grote stenen brug bereikt men de grote tuin die omgeven is door een dubbele haag en een weggetje tussen de twee hagen loopt langsheen de gracht.

Er zijn geen bronnen voor een renovatie tussen de verkoop en de laatste aanpassingen van Gaspar van Essen. De beschrijvingen slaan dan ook hoogstwaarschijnlijk op deze aanpassingsfase.

Zowel de pastorie als de pastoriehoeve wordt aangekocht door Charles Druyts, de latere burgemeester van Vosselaar. De betaling van de pastorie bleef echter uit waardoor de Franse Republiek eigenaar bleef. Nog 6 jaar later, kocht de gemeente Vosselaar een inmiddels vervallen pastorie aan. De pastoriehoeve werd verhuurd.

1803	Er wordt een nieuwe dubbel-parochie het leven ingeroepen: Vosselaar-Vlimmeren. Echter door een ruzie onder de inwoners, is de scheiding van de parochies opnieuw een feit vanaf 1808.
1808-1822	De vernieuwde parochie Vosselaar bleef tot 1822 onder de auspiciën van pastoor Van de Velde. Hij was de laatste witheer in deze functie.
1822	Pastoor Norbertus Boonen was de eerste niet-Norbertijnse pastoor van Vosselaar. Hij bleef aangesteld tot aan zijn overlijden in 1855.

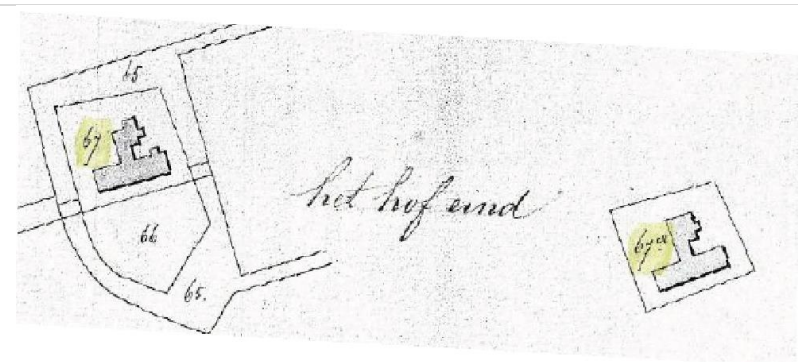
- G** 1831 Hollandse troepen organiseren in 1831 grootschalige plundertochten in de Kempen. Er wordt grote schade aan de pastorij en kapel berokkend. De schade werd geraamd op 71 gulden. De nodige reparaties konden uiteindelijk uitgevoerd worden na een schenking. De Antwerpse Maria Catharina Jaspers schonk namelijk bij haar overlijden datzelfde jaar een diamanten kruis aan een gulden ketting aan de Onze-Lieve-Vrouwe parochie van Vosselaar.

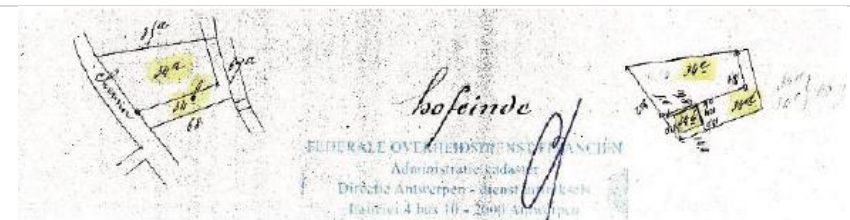
- 9/04/1845 Pastoor Boonen oppert voor een nieuwbouw op een 'hof' aan de kerk van Vosselaar. De afstand tot 'zijn' kerk speelt hem parten. Alsook de frustratie van een gebouw dat 'constant herstellingen nodig' had en 'koud en kil' aanvoelde. De gemeente wou een ruilhandel proberen maar dit ging uiteindelijk niet door.

- 23/04/1852 Pastoor Boonen had geen intentie om in de oude pastorie te blijven, kocht de bouwgrond zelf aan en bouwde een nieuwbouw pastorie in het centrum van Vosselaar. De oude pastorie werd eind april via openbare verkoop aangeboden. Jean Georges de Bie uit Antwerpen kocht het pand en de hof aan voor 3.500Fr op 6 juli datzelfde jaar. Het zal dienen als buitenverblijf.

- H** 1854 Desondanks laat Georges De Bie grondige werken aan de pastorie uitvoeren onder het mom van '*démolition et reconstruction partielle*'. De exacte ingrepen zijn niet tekstueel beschreven. Wel valt uit de mutatieschetsen uit het Antwerpse kadaster af te leiden dat het vormelijk gaat om een uitbreiding van de noordelijke annex. Bijkomend wordt het vermoedelijke 'kackhuijs' aan de noordoostelijke zone van de pastorie gesloopt.

- 1859 De Bie geeft in 1859 de opdracht tot de bouw van een nieuw hoeve aan de straatkant (Hofeinde).

		Hofeinde door Richard vanden Vorst uit Antwerpen. Het geheel van 25,6877ha werd verkocht voor 356.000Fr.
	1955	De eigendom van het hof gaat over op N.V. Residentia Serra dat N.V. L'immobilière Hofeinde had overgenomen. Het is onbekend of er tussen 1939 en 1955 aanpassingen aan het Hof werden uitgevoerd of in welke staat het was.
M	9/03/1955	Het hof wordt overgekocht door het echtpaar Julius Johannes Michiels en Martha Henrica Cornelia Vercauteren. Michiels kocht een lot met 'kasteel, hovenierswoning, garage, hangars, stallen, schuren, serren, lustpark met vijver, fruithof, moestuin, elzenbossen, mastbossen, bouwlanden en vage grond' voor 1.300.000Fr met een oppervlakte van 22 ha. Het echtpaar verhuurde het geheel aan vzw Ter Loke dat in kleine leefgroepen verwaarloosde kinderen opving onder begeleiding van echtparen-opvoeders zoals de familie Ergo.
	1961-1967	Het kadaster vermeldt de pastorijhoeve als 'in puin vervallen'. De sloop volgde in 1967.
N	1969	Kort na 1969, op een onbekende datum, werd het hof in twee gesplitst en verhuurd. In het ene deel woonde permanent weduwe Neirinck uit Turnhout en in het andere deel verbleef de familie Driessen uit Turnhout in de zomermaanden. De remise in de oostvleugel werd hiervoor verbouwd tot een woonverblijf.
	1981	Na het overlijden van Julius Michiels gaat het hof over op zijn nabestaanden, zijn vrouw en drie kinderen. In de akte is de site als volgt beschreven 'Een eigendom bestaande uit gebouwen in verval, weiland, bos en vage uitgekleide grond in Vosselaar'. In 1983 overleed echtgenote Martha, het hof is in volle eigendom van de drie kinderen.
	1986	De laatste bewoner van het Hof verliet de site in 1986. Sindsdien is het vacant

¹⁵ Haslinghuis en Janse, *Bouwkundige termen*, 226–27.

¹⁶ Strijbos, 'Kempense gotiek: een veel gehanteerd begrip met onduidelijke inhoud'; Strijbos, *Postelse forme*; Van Ginckel, 'Van leem en klei tot bakstenen, in Malle Deel 1: Van de 14e tot en met de 19e eeuw'; Delaruelle en Doninck, 'Laatmiddeleeuwse potstal aan de Schransdriesstraat in Beerse';

1999	De gronden van de historische pastorijhoeve worden verkaveld in 8 bouwpercelen. Dit komt overeen met de huidige woningen aan Hofeinde 138 tot en met 152.
2001	Het hof met omgeving wordt op 12 december 2001 beschermd als monument door het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
2010	Het Hof met een oppervlakte van 26 wordt openbaar te koop gezet.

6.3 BOUWHISTORISCHE OBSERVATIES EN ANALYSE

Op basis van het bestaande gebouw werden drie baksteenformaten in verband met kalkmortel geanalyseerd. De types geven een eerste inzicht en indicatie voor de verschillende bouw- en aanpassingsfasen van het Hof van Vosselaar. Onderstaande tekeningen en plannen tonen een inzicht in deze analyses gekoppeld aan een datering en de hierboven beschreven bouwfases.

Baksteenformaat	Mogelijke datering	Mogelijke bouwfase
hoekketting in natuursteen	14 ^{de} – 17 ^{de} eeuw ¹⁵	D, 1614-1626
21x10/10,5x5,5cm	15 ^{de} eeuw tot halfweg 16 ^{de} eeuw ¹⁶	C, ca. 1436
20,5x9x4,5cm	18 ^{de} – 19 ^{de} eeuw ¹⁷	F, 1750
17x8,5x4/4,5cm	18 ^{de} – 19 ^{de} eeuw	H, 1854-1859

Delaruelle en Doninck, 'Proefsleuvenonderzoek aan de Kapelstraat in Beerse'; Delaruelle en Tops, *Turnhout en de Grote Markt*.

¹⁷ Janssens, 'Archeologische opgraving Antwerpen-Tabakvest'; Reyns en Bruggeman, 'Archeologisch vooronderzoek Antwerpen - Pelikaanstraat'.

hoekkettingen
21x10/10,5x5/5,5cm
20,5x9x4,5cm
17x8,5x4/4,5cm

	14 ^{de} -17 ^{de} eeuw
	1400 - 1550
	1750
	ca. 1850

Op basis van de aangetroffen bakstenen en het archiefonderzoek, konden onderstaande reconstructietekeningen gemaakt worden van de fasen tussen de 15de en 18de eeuw. Tijdens **referentiefase (C)**, eerste helft 15de eeuw, betrof het vermoedelijk een stenen gebouw met opkamer. Er was naar analogie met eenzelfde typologieën uit die periode sprake van een centrale gang die voor- en achtergevel met elkaar verbond. De exacte invulling van functies of locaties van raam- of deuropeningen worden hierbij in het midden gelaten.

Vermoedelijk werd het gebouw tijdens de verbouwingswerken i.o.v. pastoor Wils tussen 1614 en 1626, **aanpassingsfase I (D)**, voorzien van een uitbreiding aan oostelijke zijde. Van Essen in een volgende fase spreekt hier niet van en in de inventaris van 1799 werd er reeds een ondergrondse keuken beschreven aan de oostelijke zijde. Deze annex moet dus voor het begin van de 18de eeuw opgetrokken zijn.

De uitgebreide werken i.o.v. Gaspar van Essen, **aanpassingsfase II (E)**, tussen 1720 en 1738 beschrijft onder andere de uitbraak van de 'eerste kamer rechts' waarbij de tussenmuur werd onderbroken en de schouw verplaatst voor een 'geheel nieuwe trap'. Het keldergat werd 1,4m verplaatst in een gang. De symmetrie rond de centrale gang verschuift dus naar een nieuw symmetrisch geheel vertrekkende van de nieuwe centrale gang langsheen de trap.

7 ASSESSMENT VAN SPOREN, SPOORCOMBINATIES EN STRUCTUREN

7.1 INLEIDING EN STRATEGIE (2020K245)

Op maandag 30 november 2020 werd het proefputten en – sleuvenonderzoek uitgevoerd door Maarten Praet, Jan Coenaerts en Pedro Pype van ABO nv (Figuur 42). De proefputten en –sleuven werden aangelegd conform de locatie en strategie vooropgesteld bij de toelating tot wetenschappelijke vraagstelling. Er waren geen afwijkingen ten opzichte van de verkregen toelating met ID 423.

Figuur 42: Uitvoering aanleg werkput 2 (ABO nv 2020)

7.2 OVERZICHT VAN DE SLEUVEN

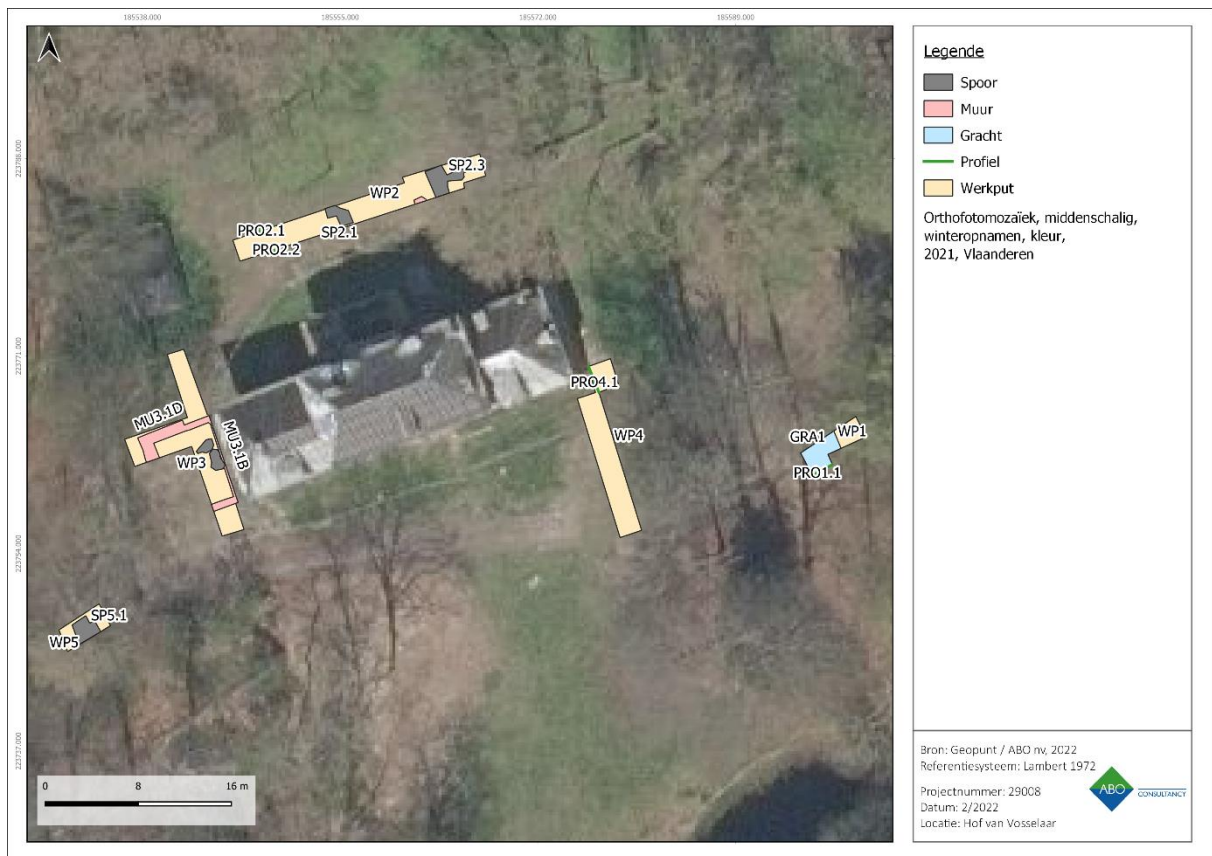
Hieronder volgt een overzicht van de sporen die binnen de werkputten werden aangetroffen (Figuur 44).

Werkput	Aantal sporen
1	1
2	3
3	3
4	0
5	1

Tabel 3: Overzicht van de werkputten met het aantal sporen dat hierbinnen werd aangetroffen

Figuur 43: Inplanting werkput 1 tot 5 geprojecteerd op GRB (Geopunt 2020 en ABO nv)

Figuur 44: Inplanting werkput 1 tot 5 geprojecteerd op orthofoto 2021 (Geopunt 2021 en ABO nv)

Figuur 45: Algemeen overzicht van Werkput 2 (ABO nv 2020)

Figuur 46: Algemeen overzicht van Werkput 3 (ABO nv 2020)

7.3 ASSESSMENT VAN SPOREN

Er werden 8 sporen geregistreerd in de 5 aangelegde proefputten – en sleuven (Tabel 4)

WP	SP	Vlak	Datum	Vorm + afmetingen	Richting	(vaag/duidelijk), (Hom/Het), Kleur, textuur, inclusies, bioturbatie, (bij coupe: stratigrafie)	Interpretatie, datering	Vondst/ staal nr.
1	1	1	30/11/2020	Lineair (3,40x2,40m)	NNW-ZZO	Duidelijk, heterogeen, donkergrijs, zandig, baksteenresten	Gracht (20ste-eeuwse demping)	1
2	1	1	30/11/2020	Lineair (2 x 1,90m)	NNW-ZZO	Duidelijk, heterogeen, donkergrijs, zandig, baksteenresten	Uitbraakspoor (19de eeuw)	
2	2	1	30/11/2020	Lineair (1,05 x 0,45 x 0,40m)	NNW-ZZO	Duidelijk, muur, orangerode baksteen, kalkmortel	Muur (18 ^{de} eeuw?)	
2	3	1	30/11/2020	Lineair (2 x 3,50m)	NNW-ZZO	Duidelijk, heterogeen, donkergrijs, zandig, baksteen, industrieel wit, recent materiaal	Uitbraakspoor (20ste eeuw)	2
3	1	1	30/11/2020	Rechthoekig (7,88 x 6,40 m)	NNW-ZZO	Duidelijk, muur, orangerode baksteen, kalkmortel	Muur poortgebouw	3 + staal 1/2
3	2	1	30/11/2020	Ovaal (1,75 x 0,95m)	NO-ZW	Duidelijk, heterogeen, donkergrijs, zandig, baksteenresten	Kuil (19 ^{de} / 20 ^{ste} eeuw)	
3	3	1	30/11/2020	Ovaal (1,85 x 1,10m)	NNW-ZZO	Duidelijk, homogeen, lichtgrijs-beige, zandig, baksteenresten, vlakglasfragmenten	Kuil (19 ^{de} / 20 ^{ste} eeuw)	
5	1	1	30/11/2020	Lineair/Rechthoekig (2x2,15m)	NNW-ZZO	Duidelijk, homogeen, donkergrijs, zandig, baksteenresten	Uitbraakspoor brugpijler (18 ^{de} eeuw?)	

Tabel 4: Vondstenlijst

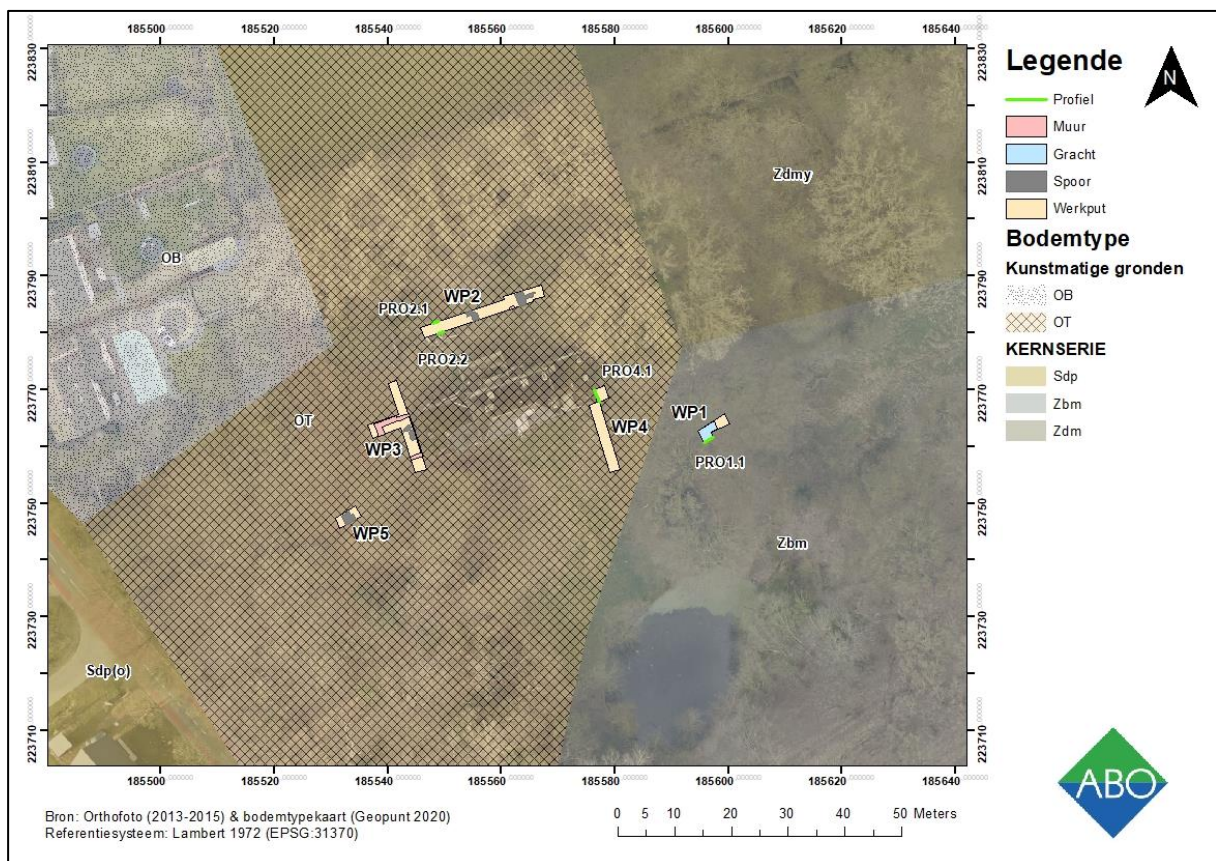
7.4 ASSESSMENT VAN STALEN

Er werd een mortelstaal van muur spoor 1 in werkput 3 genomen (staal 1). Een referentiebaksteen uit werkput 3 werd wel meegenomen. Deze werd ingezameld uit muur spoor 1 uit het opgaande muurwerk (staal 2). Beide werden genomen in functie van een eventuele verdere datering. Ook werden er stalen uit het bouwhistorische onderzoek genomen: bakstenen en mortelstalen uit de kelder (afgesloten deurnis) en in werkput 6.

7.5 STRATIGRAFIE

7.5.1 ALGEMEEN

Bodemkundig wordt het onderzoeksgebied ter hoogte van de omgeving van de pastorie gekenmerkt door bodemtype OT, dus sterk antropogeen vergraven gronden (figuur 11). Het noordoostelijke deel wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van bodemtype **Zdmy** en is een matig natte zandbodem met dikke antropogene humus A-horizont. Het zuidoostelijke deel wordt gekenmerkt door aanwezigheid van bodemtype **Zbm**, een droge zandbodem met tevens een dikke antropogene humus A-horizont.

Figuur 47: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (ABO nv 2020)

In iedere werkput werd een bodemprofiel geregistreerd om een gedetailleerd inzicht te verkrijgen in de bodemopbouw binnen het studiegebied.

7.5.2 ZUIDPROFIEL WERKPUT 1

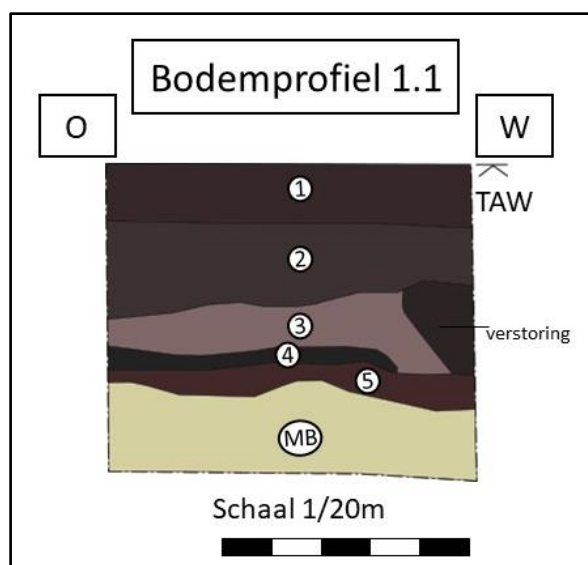
Slechts in Werkput 1 was de volledige bodemopbouw nog aanwezig en wees op de aanwezigheid van bodemtype **Zbm**, namelijk een droge zandbodem met tevens een dikke antropogene humus A-horizont

(Figuur 48). De toplaag aan het maaiveld wordt gekenmerkt door een dikke strooisellaag als gevolg van de accumulatie van organisch materiaal afkomstig van het parklandschap.

De aanwezigheid van een heterogeen lichtgrijs heterogeen pakket vermengd met inclusies baksteenpuin kunnen mogelijk in verband gebracht worden met de aanzet tot de aanzet van de gracht. De donkere organische aanrijkhshorizont onderaan de basis van dit pakket is het gevolg van de accumulatie van organische afval afkomstig van oevervegetatie.

Figuur 48: Zuidprofiel in Werkput 1 (ABO nv 2020)

Figuur 49: tekening zuidprofiel in werkput 1 (ABO nv 2020)

Zuidprofiel werkput 1 (Figuur 48; Figuur 49)

1. Strooisellaag, zeer organisch, donkergrijs bruin, veel plantenresten, lemig zand, A-horizont
 2. zand, grijsbruin, compact, weinig baksteenbrokjes, bioturbatie matig, humus A-horizont
 3. zand, licht grijsbruin, uitloging, weinig baksteenbrokjes, bioturbatie matig, AE-horizont
 4. zand, donkerbruin, humeus, Bh-horizont
 5. zand, roodbruin, ijzerrijk, veel bioturbatie, B-horizont
- MB. Zand, lichtgrijs, matig bioturbatie, C-horizont

7.5.3 NOORDPROFIEL WERKPUT 1

Het noordelijk profiel vertoont een totaal ander beeld en is de oorspronkelijke bodemopbouw reeds verdwenen als gevolg van de aanleg van de oostelijke gracht die reikt tot in de C-horizont (Figuur 48: Zuidprofiel in Werkput 1 (ABO nv 2020)). Het donkerbruine heterogene pakket vermengd met baksteenpuin en brokken kalkmortel is vermoedelijk het gevolg van de opgave van de gracht in de tweede helft van de 19de eeuw (Fase I).

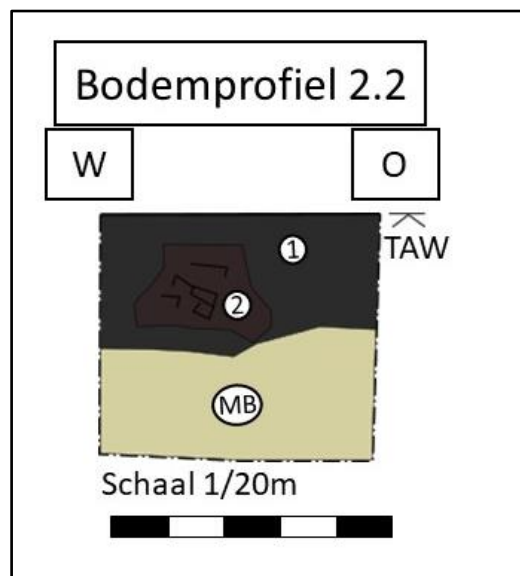
Figuur 50: Vlak en noordprofiel in Werkput 1 (ABO nv 2020)

7.5.4 WERKPUT 2

Ook in Werkput 2 bleek de oorspronkelijke bodemopbouw reeds aangetast en kenmerkte zich tevens door de aanwezigheid van een donkerbruin heterogeen pakket vermengd met bouwpuin rust onmiddellijk op de onderliggende zandige C-horizont (Figuur 51: Zuidprofiel in Werkput 2 (ABO nv 2020)). Plaatselijk is er de aanwezigheid van uitbraaksporen en kunnen gelinkt worden aan de verschillende bouw- en afbraakfasen van de noordelijke vleugel in de loop van de 18de tot 20ste eeuw (cf. hfst. 9.5).

Figuur 51: Zuidprofiel in Werkput 2 (ABO nv 2020)

Figuur 52: Tekening bodemprofiel werkput 2 (ABO nv 2020)

Zuidprofiel werkput 2

1. zand, donkerbruin, heterogeen, baksteen matig, kalkmortel matig, A-horizont, opvulling
2. uitbraaksporen, baksteen veel, roodbruin
- MB. Zand, lichtgrijs, matig bioturbatie, C-horizont

7.5.5 RINGGRACHT?

De aanwezigheid van de grachten kon duidelijk worden aangetoond en er is een duidelijke connectie tussen het vooronderzoek en het geofysisch onderzoek. De demping van de gracht is wellicht eind 19de of begin 20ste eeuw te plaatsen. De oorsprong ervan blijft onduidelijk.

7.6 WERKPUT 1

7.6.1 LOCATIE EN BESCHRIJVING

Werkput 1 werd aangelegd ter hoogte van een mogelijke constructie ten zuidoosten van de huidige pastorie (Figuur 53). Op basis van het uitgevoerde geofysische onderzoek werd een potentiële gebouwstructuur gelokaliseerd. Microtopografisch vertoonde het terrein op deze locatie tevens een opvallende verhoging met een vrij aflijning.

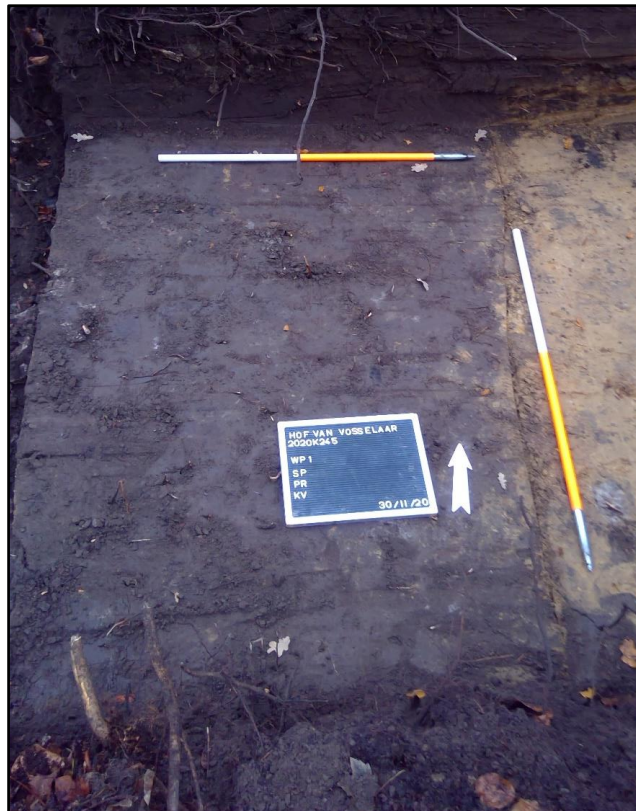

Figuur 53: Detail werkput 1

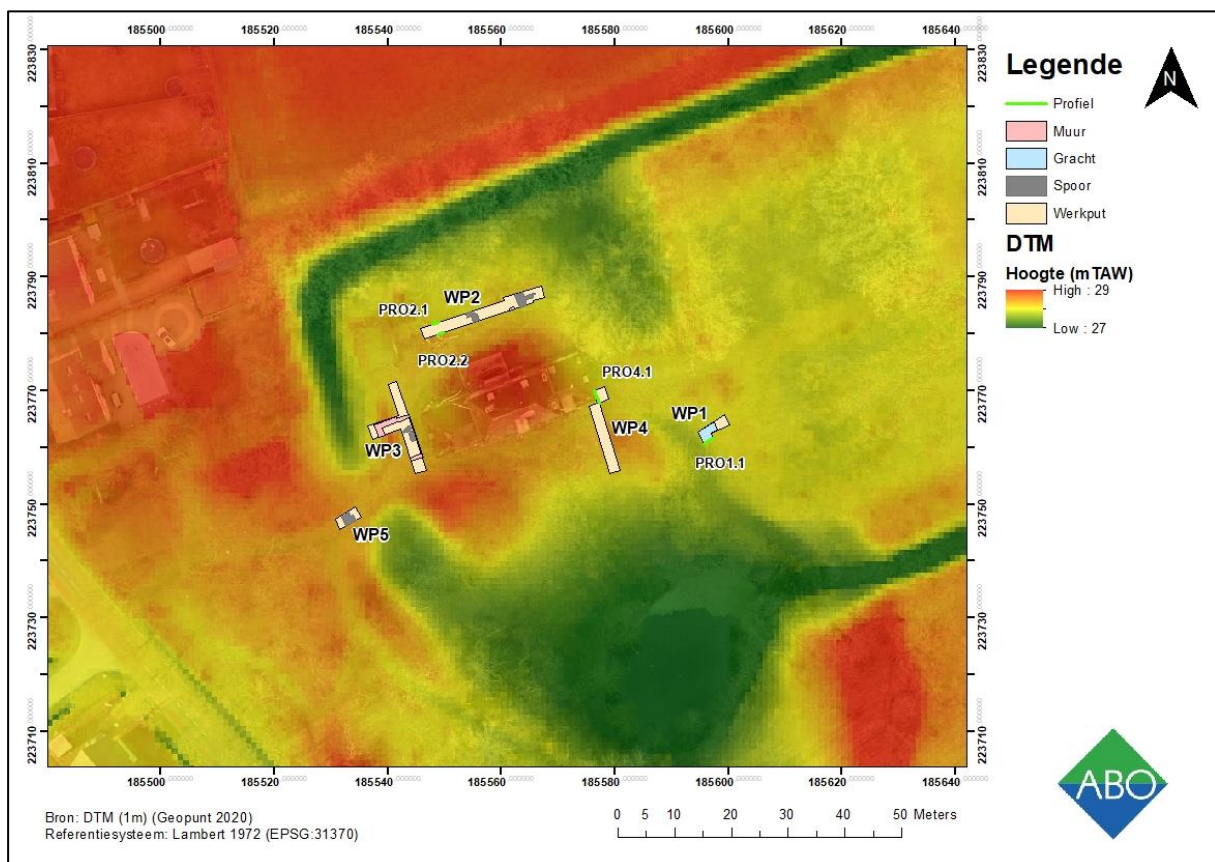
Tijdens de aanleg van de werkput bleek duidelijk dat er zich op deze locatie plaatselijk een accumulatie van recent afbraakpuin aanwezig was, wat de aanwezigheid van een muur tijdens het boren verklaart (cf. hfst. 4). Er werden geen sporen aangetroffen van een gebouwstructuur (Figuur 54).

Op basis van de proefput kon wel de oostelijke aanzet van de gedempte voormalige scheidingsgracht tussen het binnen- en buitenhof aangetoond worden. Op basis van het digitale hoogtemodel is de loop van de voormalige scheidingsgracht nog duidelijk in het landschap aanwezig (Figuur 55).

De profielen worden besproken bij hfst. 7.5; Figuur 48; Figuur 49; Figuur 50).

Figuur 54: Aanzet grachtvulling in Werkput 1 (ABO nv 2020)

Figuur 55: Werkput 1 geprojecteerd op het Digitale Hoogtemodel (Geopunt 2020 en ABO nv 2020)

Figuur 56: Werkput 1 geprojecteerd op het primitief kadasterplan (Geopunt 2020 en ABO nv 2020)

7.6.2 ARCHEOLOGISCHE SPOREN

Met uitzondering van de grachtvulling, werden er verder geen sporen geregistreerd in werkput 1. Het antropogene dempingspakket wordt wel gekenmerkt door een zandig humusrijk pakket met aanwezigheid van baksteenfragmenten en fragmenten van Boomse dakpannen (cf. hfst. 7.6).

Het antropogene dempingspakket met een hoge baksteenfractie zorgde voor een hogere elektrische weerstand in de geofysische resultaten. De verificatie van de geofysische resultaten ter hoogte van werkput 1 weerlegt dus dat het om een gebouwstructuur gaat en toont aan dat het in werkelijkheid een hoge concentratie aan baksteenresten uit een dempingspakket betreft.

7.6.3 DATERING

Op basis van de proefput kon wel de oostelijke aanzet van de gedempte voormalige scheidingsgracht tussen het binnen- en buitenhof aangetoond worden. Deze gracht en de westelijke gracht werden gedempt tijdens de omvorming tot parklandschap tussen 1861 en 1875 door De Massez.¹⁸ Echter komt contour van de aangetroffen grachtstructuur ten oosten van de pastorie niet overeen met de 19de-eeuwse cartografische bronnen, maar eerder met laat 18de-eeuwse kaartmateriaal. De Ferrariskaart, ondanks enkele fouten in de opmaak, toont een bredere gracht tussen het hof en het tuingedeelte. Later werd de gracht versmalt en uiteindelijk gedempt op deze locatie.

¹⁸ Loomans en van der Wallen, 'Beheersplan Hof van Vosselaar', 21.

7.7 WERKPUT 2

7.7.1 LOCATIE EN BESCHRIJVING

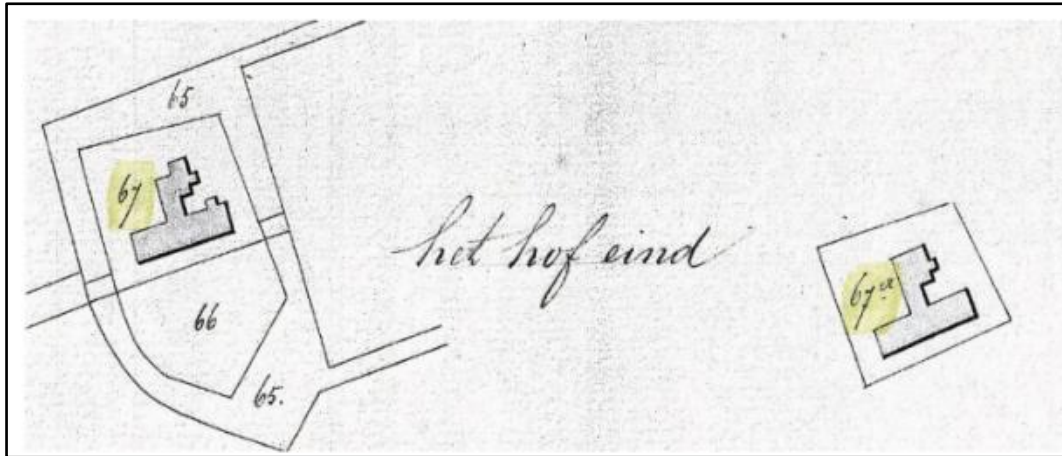
Werkput 2 werd aangelegd ten noorden (achterzijde) van de huidige pastorie. Op basis van de historische kaarten en mutatieschetsen bevond zich hier, aantoonbaar vanaf april 1729, een aanbouw die niet specifiek wordt omschreven.

Er is sprake van de aanbouw van 3 kamers ten noorden van hof maar is niet duidelijk of dat gewoon een deel van de huidige bouw is. In de beschrijving van de verkoop in 1799 wordt wel over stallen gesproken maar deze bevinden zich in de westvleugel. De beschrijving verduidelijkt wel dat het hof evenzeer beschikt over een bakkerij en smidse. Deze functies zijn mogelijk in deze noordelijke annex. De enige echt aantoonbare bron voor bebouwing in deze zone is de schematische weergave op de Ferrariskaart en het primitief kadaster van 1824.

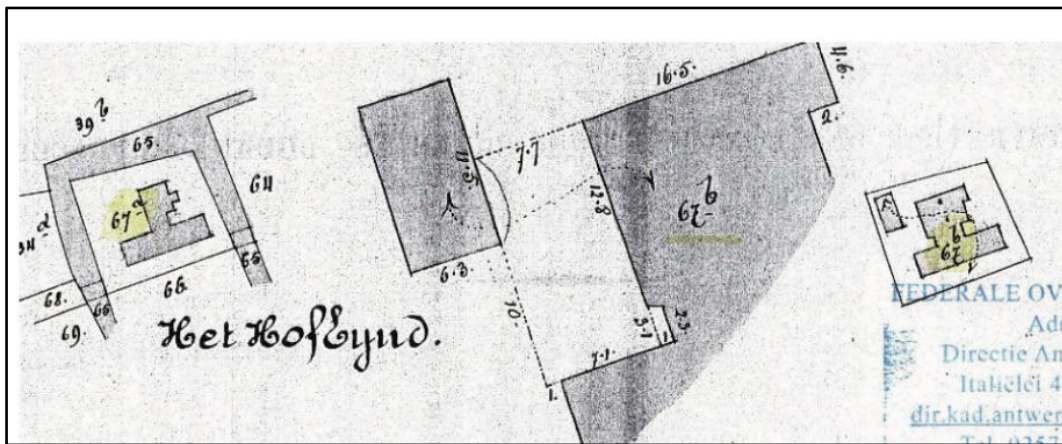
Op basis van de mutatieschetsen werd deze aanbouw afgebroken in 1854 en werd in opdracht van pastoor Jules De Bie een nieuwe aanbouw opgetrokken (Figuur 57; Figuur 58). Nog in 1875 werd deze noordelijke uitbouw nog verder uitgebreid (Figuur 59) en werd later, in 1936, in opdracht van eigenaar Herssens afgebroken tot het huidige volume (Figuur 60).

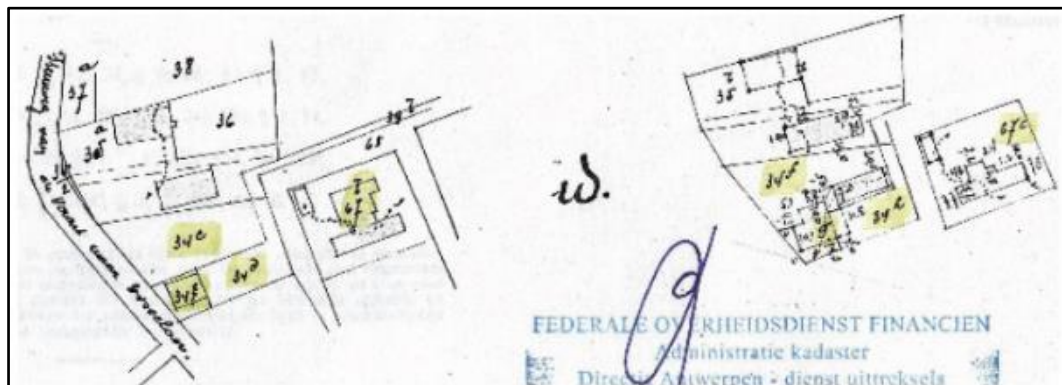
Figuur 57: Het Hof van Vosselaar met noordelijke aanbouw op het Primitief Kadaster van 1824 (Bron: Erfgoed en Visie 2018)

Figuur 58: Mutatieschets van 1854 met de af te breken noordelijke aanbouw (Bron: Erfgoed & Visie 218)

Figuur 59: Mutatieschets van 1875 met uitbreiding van de noordelijke uitbouw (Bron: Erfgoed & Visie 2018)

Figuur 60: Mutatieschets van 1936 met de af te breken noordelijke aanbouw (Bron: Erfgoed & Visie 2018)

7.7.2 ARCHEOLOGISCHE SPOREN

Een drietal noord-zuid georiënteerde uitbraaksporen (spoor 1-3) kunnen met zekerheid in verband - gebracht worden met de aanpassingen van de noordelijke annex aan het hof (Figuur 55). Spoor 2.1 is mogelijk een uitbraakspoor van de noordelijke annex uit 1729 dat in 1854 werd afgebroken en vervangen door een grotere constructie. Spoor 2.3 is een uitbraakspoor van tijdens de afbraak van de aanbouw van 1854 dat werd gesloopt in 1936. MU2.2 is te linken aan de bouwphase uit 1729 (pas zichtbaar op het primitief kadasterplan van 1824).

Spoor 1 betreft een L-vormig uitbraakspoor (2x1m) gekenmerkt door een donkerbruine heterogene vulling vermengd met afbraakpuin (Figuur 61). Hierbij kunnen vooral grove donkerrode baksteen- en dakpanfragmenten en mortelresten worden onderscheiden.

Figuur 61: Uitbraakspoor 1 in Werkput 2 (ABO nv 2020)

Ter hoogte van de zuidelijke wand van de werkput bleef nog een gedeelte van muurwerk in situ bewaard, waarvan nog drie steenlagen van het opgaande muurwerk (spoor 2) (Figuur 62). Voor het metselwerk werd een veldovensteen gebruikt van 21-21,5x9,5-10x5-5,5cm met een beigewitte kalkmortel. Er kan geen duidelijke link tussen de kalkmortel uit werkput 3 worden getrokken op basis van een visuele observatie.

Figuur 62: Uitbraakspoor 2 in Werkput 2 (ABO nv 2020)

Spoor 3 betreft tevens een uitbraakspoor van een mogelijke beerput vermengd met huishoudelijk afval zoals gebruiksglas, industrieel huishoudelijk aardewerk en plastic (windmolentje) (Figuur 63).

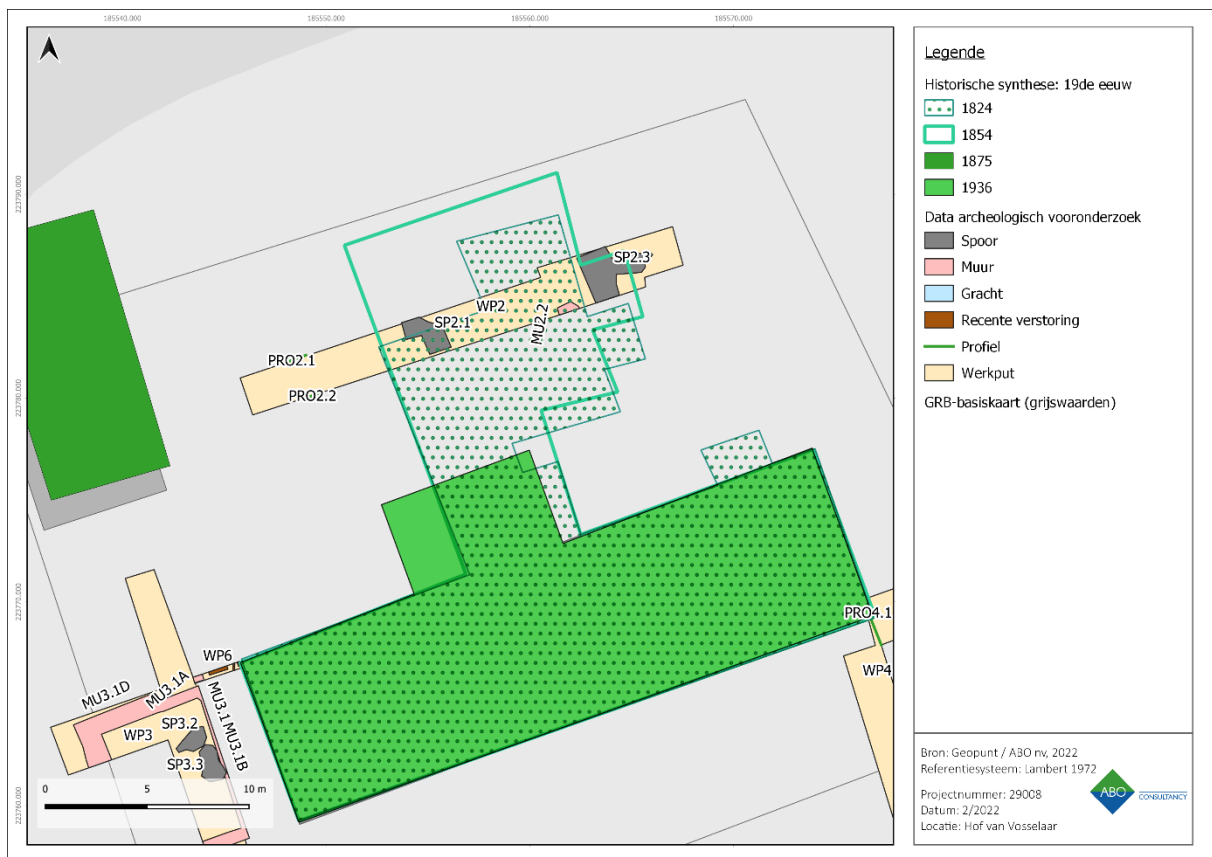
Figuur 63: Uitbraakspoor 3 in Werkput 2 (ABO nv 2020)

Bovenvermelde uitbraaksporen kunnen ook gerelateerd worden aan enkele geofysische anomalieën die ten noorden van het gebouw werden gedetecteerd, ter hoogte van het oostelijke deel van de proefsleuf (SP3). Deze werden tijdens het geofysisch onderzoek eveneens geïnterpreteerd als restanten van de verdwenen noordelijke vleugel. Er konden tijdens het geofysisch onderzoek echter geen uitspraken worden gedaan over de bewaringstoestand van de potentiële archeologische resten.

7.7.3 DATERING

De sporen uit werkput sluiten aan bij de eerdere observaties: de grondroerende activiteiten waarvan de uitbraaksporen kunnen gerelateerd worden aan de verbouwingen op het einde van de 19de eeuw en de 20ste-eeuwse aanpassingen, zoals hierboven aangetoond.

De aard van de baksteen, baksteenformaten en kalkmortel van MU2.2 zijn gelijkaardig aan deze van het poortgebouw, en de aangetroffen baksteenformaten in de twee kelderruimtes. Hypothetisch is het mogelijk dat de bakstenen dienden voor de fundering van een vrijstaand gebouw ten noorden van de pastorie en dit dan vanaf ten vroegste 1400-1450. Het kan hypothetisch tevens gaan om een *spolia* of hergebruik van bouwmaterialen voor de bouw van de drie beschreven kamers die aangebouwd werden tijdens de aanpassingsfase onder pastoor Van Espen (1720-1738).¹⁹ De locatie en oriëntatie van het spoor (MU2.2) maakt deze aanname echter minder vanzelfsprekend.

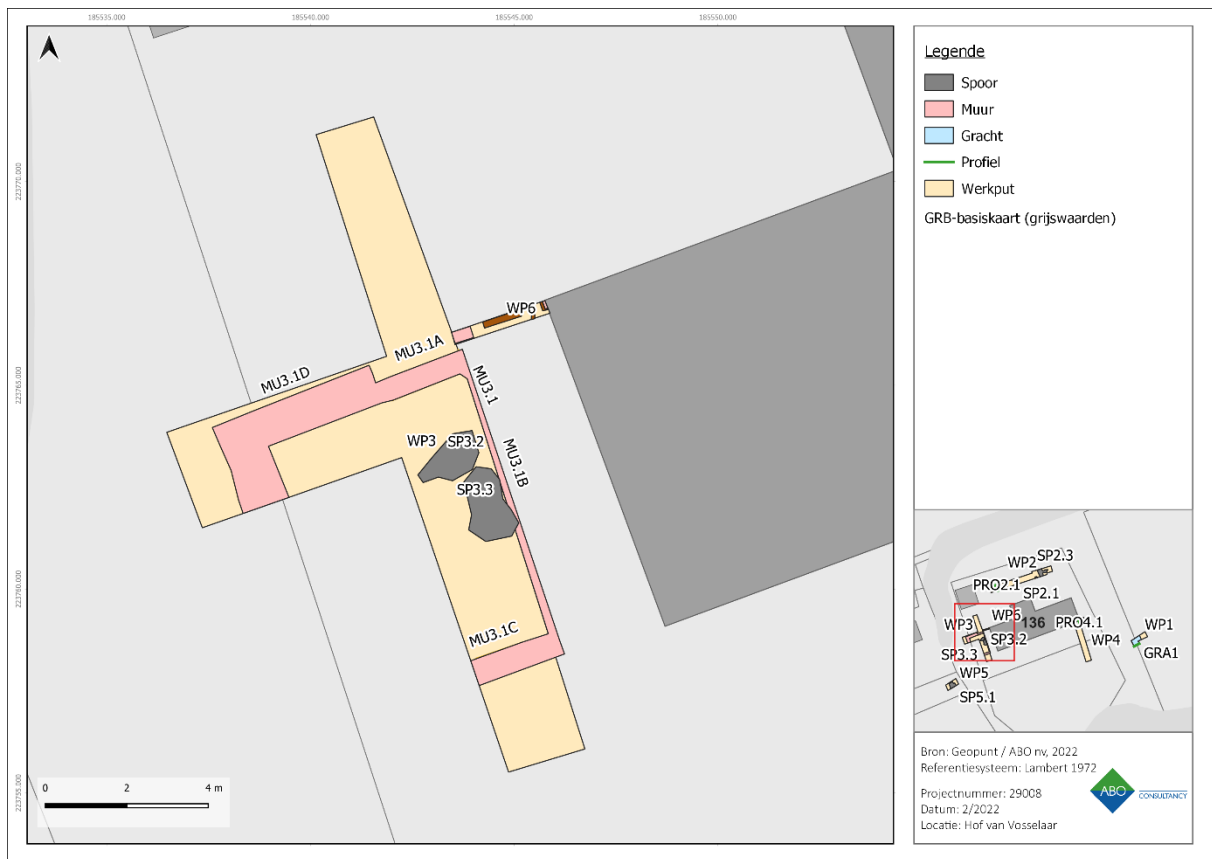
Figuur 64: Samenvatting bouwfases 19de eeuw en focus op WP2 (Geopunt/kadaster/ABO nv, 2022)

7.8 WERKPUT 3

7.8.1 BESCHRIJVING EN LOCATIE

Werkput 3 werd aangelegd ter hoogte van de westkant van de huidige pastorie waar het voormalige poortgebouw en stallen aanwezig was, de westvleugel dus gedurende met zekerheid de 18de eeuw.

¹⁹ Vermeulen, Bleys, en Bijnen, *Het hof van Vosselaar*, 195.

Figuur 65: GRB en sporenplan met aanduiding van werkput 3 en werkput 6

7.8.2 ARCHEOLOGISCHE SPOREN

In werkput 3 kwamen in het verlengde van de huidige pastorie de funderingsresten aan het licht van een vierkante gebouwplattegrond van binnenwerks ca. 6x5m, deels ingebouwd in de oostelijke oever van de walgracht (spoor 1) (Figuur 66 - Figuur 69).

Het muurwerk heeft een breedte van 2 stenen en vertoont een vrij regelmatig kruisverband. Het metselwerk is samengesteld uit donkerrode veldovenstenen van 21-21,5x9,5-10x5cm en een beige kalkmortel.

De oostelijke muur is aan de binnenzijde voorzien van de aanzet tot twee afgebroken haakse kerende muren die de structuur in drie min of meer gelijke traveeën opdeelde (Figuur 65).

Figuur 66: Algemeen zicht op gebouwplattegrond spoor 1 in Werkput 3 vanuit het noorden (ABO nv 2020)

Figuur 67: Algemeen zicht op gebouwplattegrond spoor 1-3 in Werkput 3 vanuit het westen (ABO nv 2020)

De fundering van de westelijke muur werd, omwille van de aanwezige walgracht, voorzien van een brede basis met 4 steenlagen die systematisch een versnijding vertonen, om zo een breder en dus stabiel draagvlak te creëren. De fundering reikte tot in de tertiaire bodem (Figuur 63). Het opgaande muurwerk bleef nog met 8 steenlagen bewaard (Figuur 65). Het muurwerk loopt verder door in oostelijke richting.

Spoor 2 en 3 betreffen kuilen met een vrij duidelijke aflijning, heterogene grijze tot donkergrijze zandige vulling doorspekt met baksteenresten en moderne vlakglasresten. Op basis van de vergelijking met de vulling uit werkput 2 suggereren we eerder een datum in de 19-20ste eeuw.

Figuur 68: Algemeen zicht op het oostelijke muurwerk (ABO nv 2020)

Figuur 69: Fundering met versnijdingen en opgaand muurwerk van de oostelijke muur (ABO nv 2020)

Tijdens de afbraak van de westvleugel (tussen 1799 en 1826) werd het bouwpuin in de aanpalende westelijke gracht gedeponeerd. De puinlaag werd afgedekt door een vrij humeus pakket vermengd met huishoudelijk afval en dateert van tijdens de opgave van de oostelijke en westelijke gracht tijdens de omvorming tot parklandschap door Zoe De Massez tussen 1861 en 1875 (Fase I).

Op basis van het geofysisch onderzoek werd op deze locatie – ten westen van het pastoriegebouw – een gebouwstructuur verwacht. De exacte contouren konden echter niet achterhaald worden bij het geofysisch onderzoek. Wel stemt de westelijke grens correct overeen met de resultaten van het proefsleuvenonderzoek. Uit beide onderzoeken blijkt dat het gebouw tot tegen de gracht werd aangebouwd.

7.8.3 DATERING

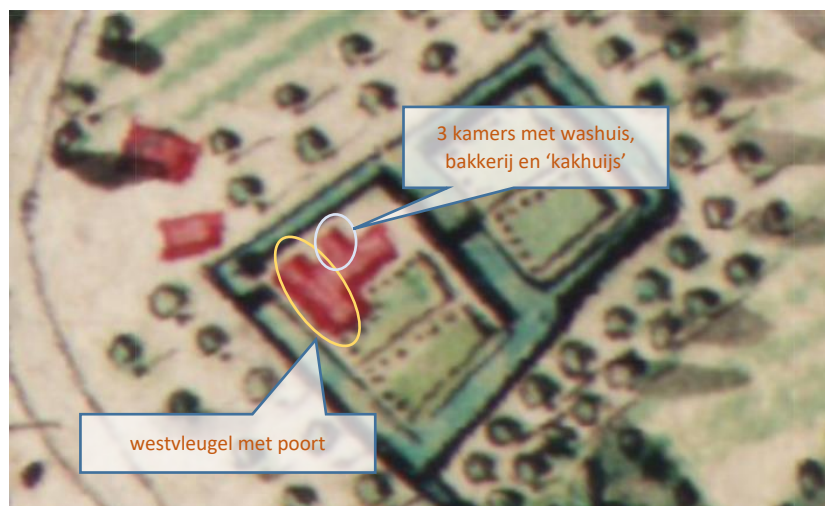
De aangetroffen sporen en muurfragmenten kunnen gelinkt worden aan deels gekende historische data. Op basis van de historische plannen en beschrijving kan de plattegrond met een gedeelte van het voormalige westelijke poortgebouw in verband gebracht te worden.

Tijdens de verbouwingsfasen van het hof tussen 1720 en 1738 in opdracht van Gaspar van Essen is er sprake dat de houten toegangsbrug aan de voorpoort vervangen werd door een bakstenen brug met ijzeren leuningen in 1732. In 1738 werd tevens de houten brug tussen de pastorie en de hof vervangen door een stenen exemplaar (Fase E).²⁰ Deze constructie wordt aangeduid op de kaart van Ferraris ca. 1771-1778. De locatie van de toegangsbrug was echter foutief aangeduid, maar wel op kaart aanwezig. De beschrijving van de aannemer in 1724 vermeldt eveneens de opmaak van het huisje naast de poort want ‘kaduuk’ en een verhoging van de muren aan de zijkant van de poort. Op basis van deze gegevens, bestond de site binnen de gracht in 1724 uit een pastorie, twee bruggen, een toegangspoort (of voorpoort) en een kleiner gebouw ten noorden van de poort.

Bij de inventaris van de site in 1799, wordt dit gedeelte van het hof beschreven als “*bezonderen ingang eene steene brugge met eene groote poorte*” (Figuur 70). De Ferrariskaart van ca. 1777 toont in plaats van een aparte voorpoort en ‘huisken’, een gehele westvleugel. Deze uitbreiding heeft hoogstwaarschijnlijk plaats genomen tijdens de bouwfase van 1750 in opdracht van Joannes Angelys Laurysens (Fase F). Deze bouwfase is enkel gekend van een inmiddels verdwenen herdenkingsplaat, maar verklaart wel de anomalie tussen de geschriften en cartografische bronnen. Alsook verklaart deze aanbouw de gedichte deuropening in de kelder van de pastorie. Een gedeelte van deze westvleugel was hoogstwaarschijnlijk onderkelderd. De inventaris van 1799 spreekt namelijk van ‘drie kelders’. Het is waarschijnlijk dat het gaat om een oudere kelder die opnieuw in gebruik werd genomen. De doorgang in de bestaande kelder naar het westen, vertoont een egale muuropening. De kelderruimten werden in één geheel gebouwd, naar schatting tussen 1400 en 1550.

Uit de tekst blijkt ook duidelijk dat er een apart gedeelte voorzien was voor de nutsvoorzieningen zoals het koetshuis, washuis en bakkerij. Aldus de uitgebreide beschrijving was een koetshuis, magazijn en houtopslag in de vleugel aan de voorpoort te situeren.

²⁰ Ibid., 75–78.

Figuur 70: Uittreksel uit de kaart van Ferraris met aanduiding van het voormalige poortgebouw

Op het Primitief Kadaster van 1824 is het westelijke poortgebouw intussen volledig verdwenen. In de archieven werden geen aanwijzingen gevonden omtrent de afbraak van de westvleugel. Volgens (Vermeulen *et al.* 2013: 195) sloopt de gemeente, ergens tussen 1799 en 1826, het voorhuis/poortgebouw wegens te bouwvallig. Dit lijkt aannemelijk qua periode aangezien er in 1799 een openbare verkoop is waarbij er niet betaald werd voor het hof zelf (wel de pachthoeve) waardoor het Hof eigendom bleef van de staat.

Op basis van de structuur, de historische beschrijvingen en de beschikbare cartografische bronnen kan de structuur in de tweede helft van de 18de eeuw gedateerd worden. Op basis van het gebruikte baksteentype en -formaat (ca. 21x10x5cm) en de aanwezigheid van dezelfde steensoort in de kelder huidige van de pastorie heeft men mogelijk te maken met een oudere kelder die opnieuw in gebruik werd genomen. De 19de-eeuwse vulling van werkput 3 versterkt dit inzicht. Het baksteenformaat of de constructiemethodes van de bovenbouw kan niet meer achterhaald worden.

De typologie van de westvleugel met inkom was hoogstwaarschijnlijk vergelijkbare met gelijkaardige omgrachte sites zoals bijvoorbeeld de kasteelhoeve in Wange. Het poortgebouw op onderstaande foto dateert met zekerheid uit 1736.²¹ Ook hier stond het poortgebouw aan het einde van een stenen brug om een vlotte doorgang te garanderen.

Figuur 71: Foto van het poortgebouw van de Kasteelhoeve van Wange (AOE, 2019)

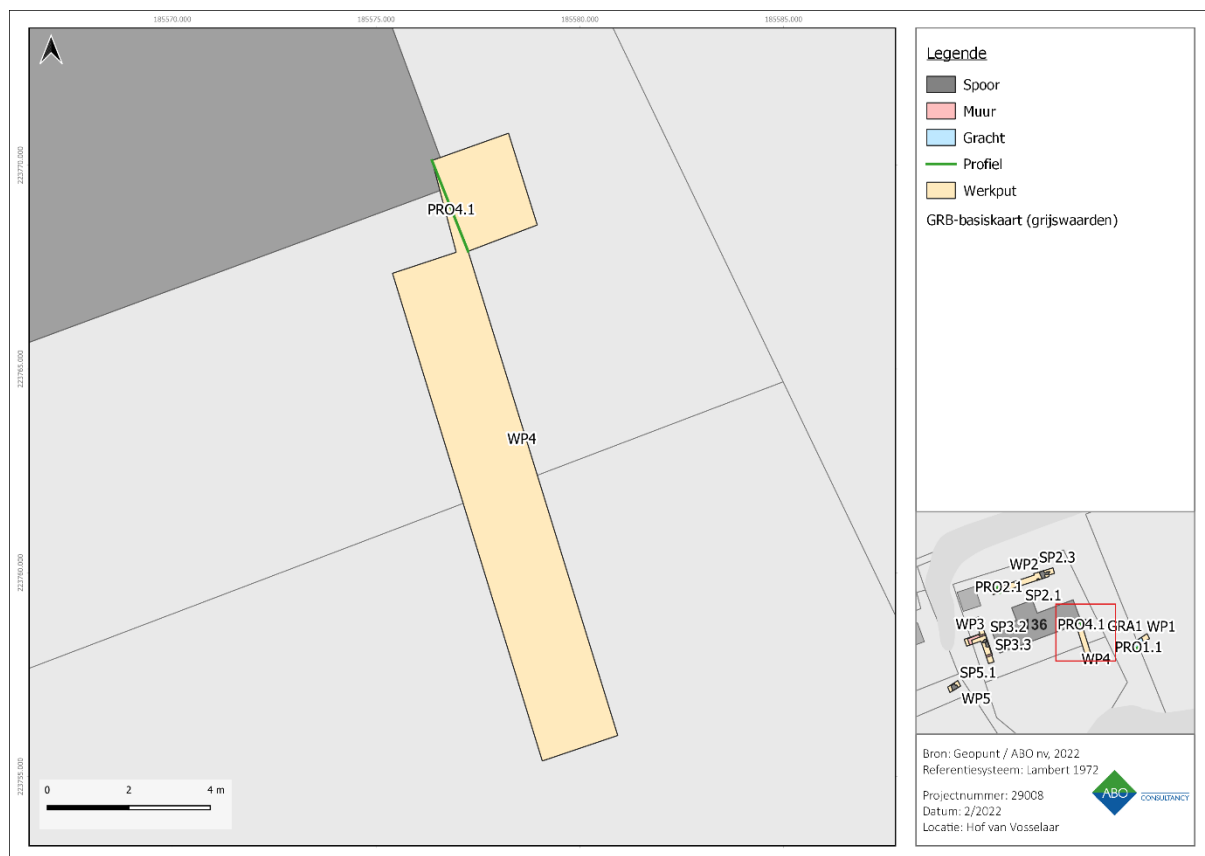
²¹ Dirix en Cornelissen, 'Kasteelhoeve Wange'.

7.9 WERKPUT 4

7.9.1 BESCHRIJVING EN LOCATIE

Werkput 4 werd aangelegd ter hoogte van de zuidoostelijke hoek van de huidige pastorie in functie van het verifiëren van de veronderstelde toegangsweg aan de voorzijde van de pastorie.

Daarnaast duidt het geofysisch onderzoek mogelijk op een greppel op deze locatie. De proefsleuf moest verifiëren of het daadwerkelijk om een greppel gaat en of dit misschien een oudere fase van omgrachting betreft.

Figuur 72: Detail werkput 4

7.9.2 ARCHEOLOGISCHE SPOREN

In werkput 4 werden er geen archeologische sporen aangetroffen. Er werd geen greppel aangetroffen.

Om inzicht te verkrijgen in de funderingstechniek en –opbouw werd Werkput 4 aangelegd ter hoogte van de zuidoostelijke hoek van de huidige pastorie. Hieruit bleek duidelijk de ondiep aangelegde fundering “op staal” duidelijk bestaande uit recuperatiemateriaal van losse bakstenen en fragmenten metselwerk met grijze kalkmortel (Figuur 74).

Figuur 73: Overzichtsfoto van werkput 4 (ABO nv 2020)

Figuur 74: Oostprofiel van Werkput 4 (ABO nv 2020)

Op basis van het geofysisch onderzoek werd in het zuiden van werkput 4 een gedempte greppel of gracht verwacht. De afwezigheid hiervan kan verklaard worden aan de hand van de verbruining en de humeuze bodem die een impact kunnen hebben op de resultaten van het geofysisch onderzoek. Zo resulteert het hoge organische gehalte ook in een hogere elektrische geleidbaarheid en hoge magnetische susceptibiliteit. In dit geval betreft het eerder een natuurlijk proces, dan een archeologisch spoor.

7.9.3 DATERING

Het is niet duidelijk wanneer deze funderingen zijn aangebracht. Gezien de nogal rommelige staat van de fundering lijkt deze uit een jongere fase te komen, dan de aangetroffen resten in werkput 2 en 3, maar is uiteraard niet zeker. Op basis van de aangereikte literatuur, is deze aanbouw vermoedelijk uitgevoerd in de eerste helft van de 17de eeuw (fase D). Een versteviging of aanpassing van deze oostgevel in een latere periode, is niet uitgesloten. De meest ingrijpende ingrepen in deze gevel, inclusief de bepleistering met de huidige cementlaag, werd uitgevoerd in 1955 (fase M). Gelijktijdig werd het gewelf van de remise opnieuw verstevigd.

Figuur 76: Algemeen zicht op Werkput 5 (ABO nv 2020)

7.10.3 DATERING

Op basis van het geofysisch onderzoek werd ter hoogte van werkput 5 een mogelijke brugpijler verwacht aan de westelijke rand van de gracht. Het proefsleuvenonderzoek gaf een uitbraakspoor aan op deze locatie, vermoedelijk gerelateerd aan het uitbreken van de brugpijler. Het proefsleuvenonderzoek bevestigt dus de resultaten van het geofysisch onderzoek, maar geeft meer inzicht in de bewaringstoestand van de aangetroffen resten.

In de beschrijvingen naar aanleiding van de verkoop na de Franse Revolutie (post 1799) worden een stenen brug over de gracht aan een groot poortgebouw aan de overzijde vermeld. De bouw van deze brug, is reeds beschreven in 1738 (Fase II). De aanpassingen en beschrijvingen van de verbouwingen in opdracht van Gaspar van Essen, beschrijven reeds een woning met de voordeur in de zuidelijke gevel. De toegangsbrug en voorpoort bevonden zich dan ook hoogstwaarschijnlijk al op de locatie zoals aangegeven op de Primitieve kadasterkaart en niet zoals foutief aangegeven op de Ferrariskaart. Zoals het in ca. 1777 weergegeven is, klopt de circulatie van het erf niet. Tevens stemt het niet overeen met de beschrijving uit 1799.

Vermeulen situeerde de toegangsbrug al in de renaissance op deze locatie.²² Het primitief kadasterplan bevestigt dit eveneens. Uit historische bronnen bleek al dat de oostelijke en westelijke gracht ter hoogte van de pastorie gedempt en de beide bruggen afgebroken werden in opdracht van Zoe de Massez tussen 1861 en 1875. En dit in functie van de omvorming van het domein tot een 19de -eeuws landschapspark.²³

²² Vermeulen, Bleys, en Bijnen, *Het hof van Vosselaar*, 222–23.

²³ Loomans en van der Wallen, 'Beheersplan Hof van Vosselaar', 21.

Figuur 77: Detail werkput 5 geprojecteerd op het Primitief kadasterplan

7.11 WERKPUT 6

7.11.1 BESCHRIJVING EN LOCATIE

Werkput 6 werd op 19 januari 2022 handmatig uitgevoerd ter analyse van de connectie tussen de resultaten van werkput 3 en het bestaande gebouw. Tevens werd gezocht naar een plausibele aantoonbare link tussen de verdwenen westvleugel en de gedichte deuropening in kelderruimte K-1.01.

Figuur 78: Locatie van werkput 6 (ABO nv, 19/01/2022)

Figuur 79: Detail werkput 4

7.11.2 ARCHEOLOGISCHE SPOREN

In werkput 6 werd één archeologisch spoor aangetroffen en twee elementen van recente verstoring, met name aanleggleuven voor nutsleidingen. Het spoor (MU4A) bestond uit tweelaagse bakstenen van het formaat 21/22x10,5x5/5,5cm, in 4 rijen (Figuur 80). Het gaat om handgevormde rode bakstenen in een gelige kalkmortel. De bakstenen zijn nog in verband. Het is mogelijk een gedeelte van een vloerstructuur. De bakstenen lagen diagonaal ten opzicht van de oriëntatie van de pastorie (en eveneens de westvleugel). Opvallend genoeg lag deze structuur zeer oppervlakkig (ca. 10cm-MV).

Tussen het spoor en de westgevel van de pastorie, zijn twee recentere verstoringen zichtbaar, tevens zeer oppervlakkig. Het gaat om een uitbraakspoor (centraal) en een aanlegspoor voor nutsleidingen (Figuur 81).

Figuur 80: Spoor 4a in werkput 6

Figuur 81: Uitbraakspoor in werkput 6

Aan de westgevel werd een handmatig profiel aangelegd. Er werd in totaal een profiel aangelegd van 1m breed en 25cm diep. De noordelijke sectie van het profiel bestaat uit enkele natuurstenen zonder duidelijke functie of in verband. De zuidelijke sectie van het profiel toont een 5-laagse muur van rode bakstenen van 19x9x4,5cm met grijze cement (Figuur 83). Ten zuiden van deze muur, gaat het verband verder. Eenzelfde baksteenformaat werd geanalyseerd op de locatie waar voorheen de gedenkplaat van pastoor Laurijssens in de cementlaag werd ingewerkt. Het manueel aanleggen werd na deze vijf lagen gestaakt op een laag baksteenpuin. Er kon aan de hand van dit profiel niet nagegaan worden in hoeverre er een connectie was tussen de gedichte deuropening in de kelder en werkput 3. Hiervoor is uitgebreider machinaal archeologisch onderzoek nodig.

Figuur 82: Profiel in werkput 6, overzicht

Figuur 83: Profiel in werkput 6, detail

7.11.3 DATERING

Het baksteenformaat in SP4a kan herleid worden naar de in de literatuur vermelde 'Postelse forme' en linkt op deze manier met de aangetroffen bakstenen in werkput 3. Of de structuur echter niet van een latere constructiefase is, kan niet met duidelijkheid gestaafd worden. SP4a dateert van tussen de tweede helft van de 15de eeuw en ongeveer de eerste helft van de 19de eeuw (afbraak van de westvleugel). De kans dat het om een herbruik of *spolia* gaat is groot.

Het baksteenformaat dat aangetroffen werd in het profiel van werkput 6, is een handgevormde baksteen. Het is mogelijk een variatie op het gestandaardiseerd formaat dat vastgelegd werd voor het

gehele markgraafschap Antwerpen. De verordening over de in Antwerpen te gebruiken baksteenformaten werd opgesteld op 03/04/1598 (fol. 127) en hernomen op 09/05/1642 (fol. 1381) in het privilegieboek van het ambacht der vier gekroonden. De afmetingen werden vastgelegd op 7 duim x 3.5 duim x 2 duim (Antwerpse duim = 1/11 van Antwerpse voet, dus 28.68cm/11 = 2.6cm). Concreet waren het bakstenen met een strek van 18,2cm, een kop van 9,1cm en een dikte van 5,2cm de te hanteren norm binnen het metsersambacht van ca. 1600 tot einde ancien régime (ca. 1758).²⁴ Gezien de geschatte data, kan deze buitenmuur gedateerd worden tijdens de verbouwingsfasen van pastoor Gaspar van Essen tussen 1720 en 1738.

7.12 ASSESSMENT VAN VONDSTEN

Er werden tijdens het archeologische proefputten en –sleuvenonderzoek slechts weinig diagnostische archeologische vondsten aangetroffen.

De vondsten zijn afkomstig uit de opvulling van de gedempte walgracht en dateren uit de 19de en/of eerste helft van de 20ste eeuw en kunnen gelinkt worden met de opgave van de oostelijke en westelijke gracht tijdens de omvorming van het domein tot landschapspark tussen 1861 en 1875 door De Massez.

Ook de enkele vondsten uit werkput 3 dateren eerder uit de 19de eeuw.

Figuur 84: Foto's van vondsten uit spoor 1.1 (ABO nv 2020)

²⁴ 'No 24 Corps des maçons. Privilegieboek (GA#4267)'; Van Ginckel, 'Van leem en klei tot bakstenen, in Malle Deel 1: Van de 14e tot en met de 19e eeuw', 74.

Figuur 85: Foto's van de vondsten uit spoor 2.3 (ABO nv 2020)

Figuur 86: Foto's van vondsten uit spoor 3.1 (ABO nv 2020)

Inventaris nr.	Werkput	Spoor	Aantal	Datering	Opmerking
1	1	1	3	20ste eeuw	Fragmenten S-vormige (zgn. Boomse) dakpannen
2	2	3	6	Begin 20ste eeuw	Industrieel witgoed fragmenten bord; 2 glazen flesjes (doorschijnend)
3	3	1	3	19de eeuw	Roodbakken fragment bloempot; 2 wand en halsfragmenten kan in Rijnlands steengoed

Tabel 5: Vondstenlijst (ABO nv 2020)

7.13 BESLUIT

Tijdens het proefputten en –sleuvenonderzoek werden vooral sporen en/of vondsten aangetroffen die te linken zijn aan het *ancien régime*. De veronderstelde aanwezigheid van een mogelijke laatmiddeleeuwse voorloper kon grotendeels aangetoond worden.

De oudste aangetroffen structuren kunnen naar analogie met de historische bronnen én het bouwhistorische onderzoek van de huidige pastorie met zekerheid in verband gebracht worden met de mogelijke oprichtingsdatum in rond de helft van de 15de eeuw.

Onmiddellijk ten westen van de huidige pastorie kan een gedeelte van een in baksteen opgetrokken gebouwstructuur in verband gebracht worden met de in de 18de-eeuw in baksteen opgetrokken westvleugel. De westvleugel was volgens de inventaris van 1799 onderkelderd. De kelderanalyse toont eveneens een oorspronkelijke omvang van 3 kelderruimtes en hieraan gekoppeld een mogelijke datering tussen 1400 en 1550 op basis van de geraadpleegde literatuur en de in het verleden uitgevoerde archeologische onderzoeken in de dichte en nabije omgeving van de site.

Tevens met de bouwfase van de westvleugel (fase F) kan een uitbraakspoor ter hoogte van de westelijke gracht in verband gebracht worden met één van de brugpijlers uit de 19de eeuw. Wanneer beide bruggen werden afgebroken is onduidelijk, maar mogelijk gebeurde dit tijdens de omvorming tot parklandschap onder De Massez in de tweede helft van de 19de eeuw, waarbij tevens de westelijke en oostelijke gracht werden gedempt.

Ook van de in meerdere fasen verbouwde noordelijke aanbouw, die definitief verdween in 1936, werden duidelijke negatiefsporen in de vorm van uitbraaksporen aangetroffen. Slechts zeer lokaal bleef van deze structuur sporadisch een gedeelte van het opgaande muurwerk bewaard. Dit muurwerk kon gelinkt worden aan een mogelijke vrijstaande structuur ten noorden van de pastorie, in de periode 1400-1450. De locatie van de fundering kan niet gelinkt worden aan de gekende contouren van de uitbreidingen van 1720-1738 of 1824.

8 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het archeologisch onderzoek samengevoegd met de reeds gekende gegevens uit eerder archief en (bouw)historisch onderzoek. De leidraad hiervoor is de publicatie van ‘Hof van Vosselaar’ van Vermeulen, Bleys en Bijnen (2013)²⁵ en aanvullend het beheersplan opgesteld door Erfgoed & Visie (2018).²⁶ Hier zullen enkel referenties worden bijgeplaatst indien afkomstig van andere publicaties. De kleurindicatie in onderstaand overzicht duiden een mogelijk bouw- of verbouwfase aan. De grijze kleur duidt op politieke gebeurtenissen waarop een verbouwingsfase volgde.

8.1 OORSPRONG (FASE A)

Vanuit landschappelijk oogpunt ligt het Hof al op een natuurlijke oost-west georiënteerde zandrug. De hoger gelegen en droge zandbodems nabije enkele waterlopen zoals de Eindeloop en de Laakbeek vormen dan ook een uitstekende nederzettingslocatie.

Uit het archeologisch vooronderzoek rondom het huidige Hof van Vosselaar zijn er geen indicaties gekomen voor deze oudste fase. In Vermeulen et.al 2013 worden er verscheidene mogelijkheden geopperd voor de oudste middeleeuwse (bouw)fases van, maar er is geen duidelijk bewijs hiervoor geleverd.²⁷ Aangezien ook het archeologisch vooronderzoek geen bewijs voor deze fase kon leveren, kunnen wij geen uitspraken over de eventuele middeleeuwse oorsprong van het Hof van Vosselaar. Dit geldt ook voor de grachtenstructuur. Uit het uitgevoerde onderzoek kan niet afgeleid worden dat deze teruggaan op een middeleeuwse oorsprong (cf. hfst. 7.6). Het uitgevoerde natuurwetenschappelijk dateringsonderzoek heeft ook duidelijk gemaakt dat de huidige kelders niet behoren tot deze fase (cf. 8.3).

8.2 15DE-16DE EEUW (FASEN B EN C)

Het Sint-Wivinaklooster uit Groot-Bijgaarden bezat sinds het einde van de 12de eeuw het ‘onderhoud’ van de altaren van Vosselaar, Beerse en Wechelderzande. Vanaf het einde van de 14de eeuw werden Vosselaar en Beerse samengevoegd tot een dubbelparochie uit demografische en financiële noodzaak. Een seculiere priester zorgde op afstand voor de dagdagelijkse religieuze taken. Zijn woonplaats was hoogstwaarschijnlijk op het ‘hofeynde’ gelegen, een strategisch gebied tussen Beerse en Vosselaar, voorzien van vruchtbare gronden. Later, in 1426 verkochten de Benedictessen hun patronaatsrechten, maar behielden de ‘grote hoeve’ of pastorijs hoeve op de ‘hofeynde’ zoals overeengekomen met nieuwe eigenaar de Norbertijnse Sint-Michielsabdij uit Antwerpen in 1427. Na onrusten in verband met de legitieme aanstelling van de dienstdoende priester voor de dubbelparochie, werd in 1436 Joannes Ravens aangesteld als eerste wether in die functie. Vermoedelijk werd rond deze periode een pastorie opgericht, op een korte afstand van de al bestaande pastorijs hoeve. De eerste vermelding van een pastorie in Vosselaar volgde in 1496. In 1505 komt de tweede schriftelijke bevestiging.

In recente literatuur en het gepubliceerde beheersplan wordt geargumenteed dat de aanwezige kelders uit de 15-16de eeuw stammen: ‘Er was een vermoeden dat de aanwezige keldergewelven,

²⁵ Vermeulen, Bleys, en Bijnen, *Het hof van Vosselaar*.

²⁶ Loomans en van der Wallen, ‘Beheersplan Hof van Vosselaar’.

²⁷ De auteurs spreken van een omwalde motte waarbij de grachten werden gevoed door de Eindeloop. De motte ontstond door een opstapeling van het zand uit de beek. Eveneens beweerde auteurs dat het woord ‘hof’ mogelijk teruggaat tot een afleiding van het Germaanse hofa (‘boerderij’, ‘nederzetting’). Aangezien in de aangelegde profielen geen bewijs van een motte kon worden vastgesteld en muren uit de 18-19 eeuw op de natuurlijke bodem werden gefundeerd, kan er geen bewijs voor een motte op dezelfde locatie worden vastgesteld.

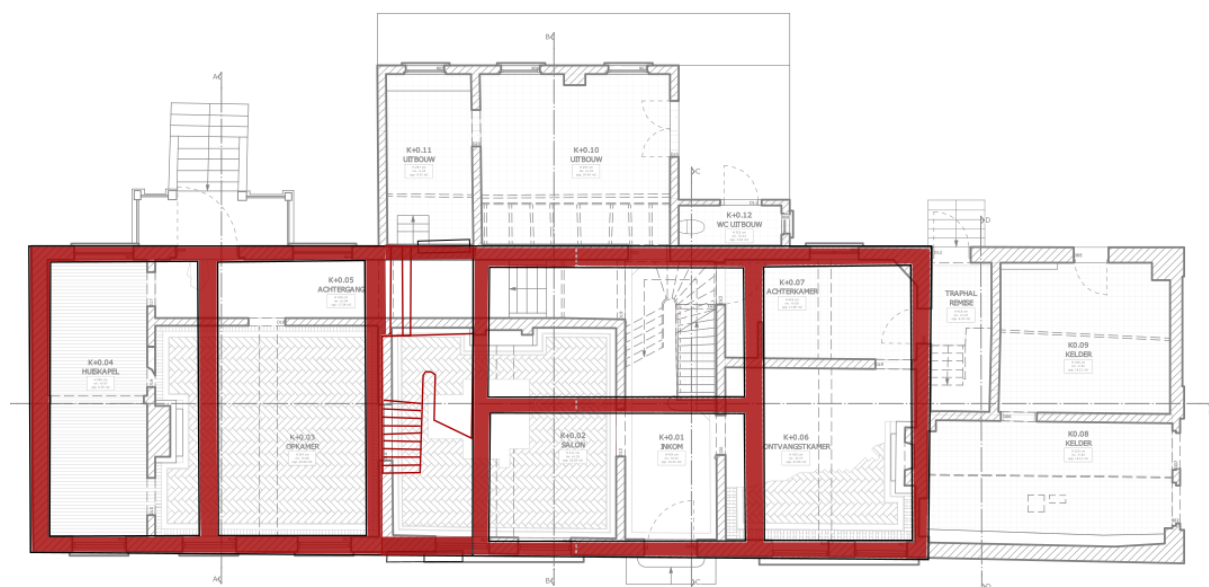
inclusief twee kaarsnissen met een gotische vormgeving, konden uit 15-16de eeuw. Op dat moment was er een uitgang naar buiten. Een dichtgemetselde deuropening is hier getuige van.²⁸

Het uitgevoerd archeologisch onderzoek en bouwhistorische analyse schaaft deze stellingen bij als volgt:

- De constructietechniek van de bestaande kelderruimten kan gelinkt worden aan de aangetroffen muurstructuren uit werkput 3. Het gaat telkens om dezelfde baksteensoort die volgens literatuur en archeologische voorkennis terug te brengen is naar een periode tussen 1400 en 1450, *spolia* buiten beschouwing gelaten.²⁹
- Getrapte of gotische kaarsnissen waarvan er maar liefst 4 voorkomen in de twee kelderruimten, is volgens preliminair comparatief onderzoek in de Mechelse binnenstad te dateren in de 'vroegere tijden' met name tussen de 13de en 15de eeuw.³⁰
- De dichtgemetselde deur was allicht een uitgang naar buiten (werkput 3).

Het natuurwetenschappelijk onderzoek kan deze hypothese echter ontkrachten. De huidige kelder is op basis van een C-14 datering van een mortelstaal uit de westelijk kelder geconstrueerd tussen 1630 en 1670 (87,3% zekerheid).

Tussen de 14de en begin 16de eeuw was er reeds een pastorie en pastoriehoeve (pachthoeve) op de site aanwezig op basis van geschreven documenten. De woning van de pastoor, een witheer vanaf 1436, betrok een gebouw met stenen fundering. Meer details van de bovenbouw zijn niet gekend. De omvang van de woning was kleiner dan de huidige blueprint. Opmetingen van de huidige structuur toont aan dat de dwarse muur tussen K0.07, K0.06 en K0.09, oorspronkelijk een buitenmuur was. In combinatie met de gekende lay-out van een Norbertijner pastorie, met een voorkeur voor een perfecte symmetrische woning en de vermelding van de verschuiving van de keldertoegang in een latere periode, komt de oppervlakte en indeling van de 16de-eeuwse pastorie neer op onderstaande reconstructie.

Figuur 87: Reconstructie grondplan fase C

²⁸ Loomans en van der Wallen, 'Beheersplan Hof van Vosselaar', 39.

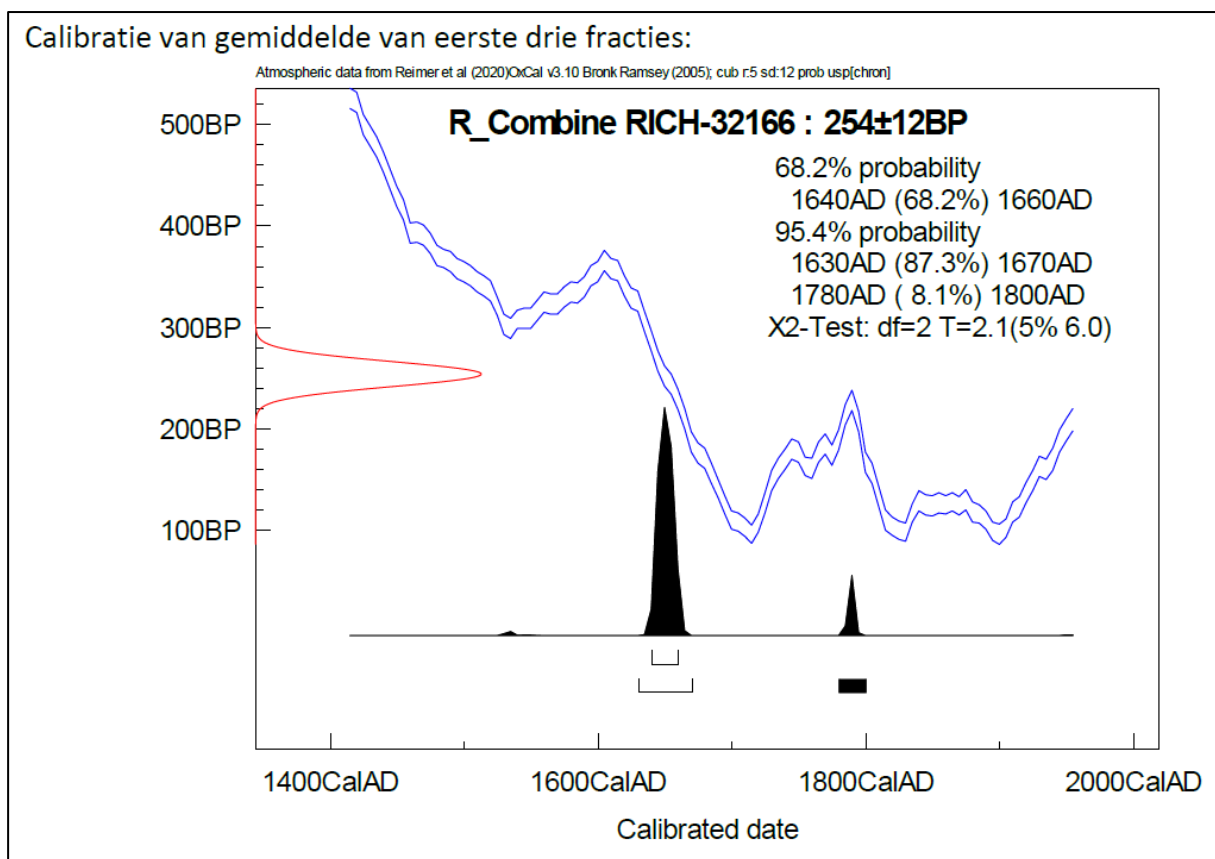
²⁹ Strijbos, 'Kempense gotiek: een veel gehanteerd begrip met onduidelijke inhoud'; Strijbos, *Postelse forme*; Van Ginckel, 'Van leem en klei tot bakstenen, in Malle Deel 1: Van de 14e tot en met de 19e eeuw'; Delaruelle en Doninck, 'Laatmiddeleeuwse potstal aan de Schransdriesstraat in Beerse'; Delaruelle en Doninck, 'Proefsleuvenonderzoek aan de Kapelstraat in Beerse'; Delaruelle en Tops, *Turnhout en de Grote Markt*.

³⁰ Debruyne, Lettany, en Lieten, 'Oude kelders in de binnenstad', 17.

8.3 17E-EEUW (FASE D)

In het begin van de 16de eeuw startte de Gelderse oorlogen. Mede door dit is er een hiaat in de archiefstukken over het 'Hof van Vosselaar' tussen 1502 en het begin van de 17de eeuw. Tussen 1614 en 1626 werden er volgens een beknopte beschrijving 'grote reparatien' uitgevoerd in opdracht van pastoor Wils. Mogelijk gaat het om een grootschalige heropbouw naar de oorlogsperiode. De exacte aanpassingen zijn echter niet tekstueel beschreven. Hoogstwaarschijnlijk kreeg de pastorij ongeveer haar huidige vorm tijdens deze bouwfase, inclusief de aanbouw van de oostvleugel (Figuur 89).

Natuurwetenschappelijk onderzoek van een mortelstaal uit de uiterst westelijke kelder blijkt dat de bestaande kelderstructuur met 87,3% zekerheid opgebouwd is tussen 1630 en 1670. De oudere datering van de kelder dat hierboven aangehaald werd op basis van de bakstenen en de aanwezigheid van de Gotische kaarsnissen, moet bijgesteld worden. Op basis van het natuurwetenschappelijk onderzoek blijkt de kelder pas geconstrueerd te zijn tussen hoogstwaarschijnlijk 1630 en 1670. Met de oorlogsschade en de noodzakelijk heropbouw na 1626, werd er mogelijk in die fase gekozen voor de bijkomende uitgraving en bouw van een kelder. Het is pas in 1728 dat de kelder beschreven wordt, met het oog op de aanpassingen (Fasen E en F).

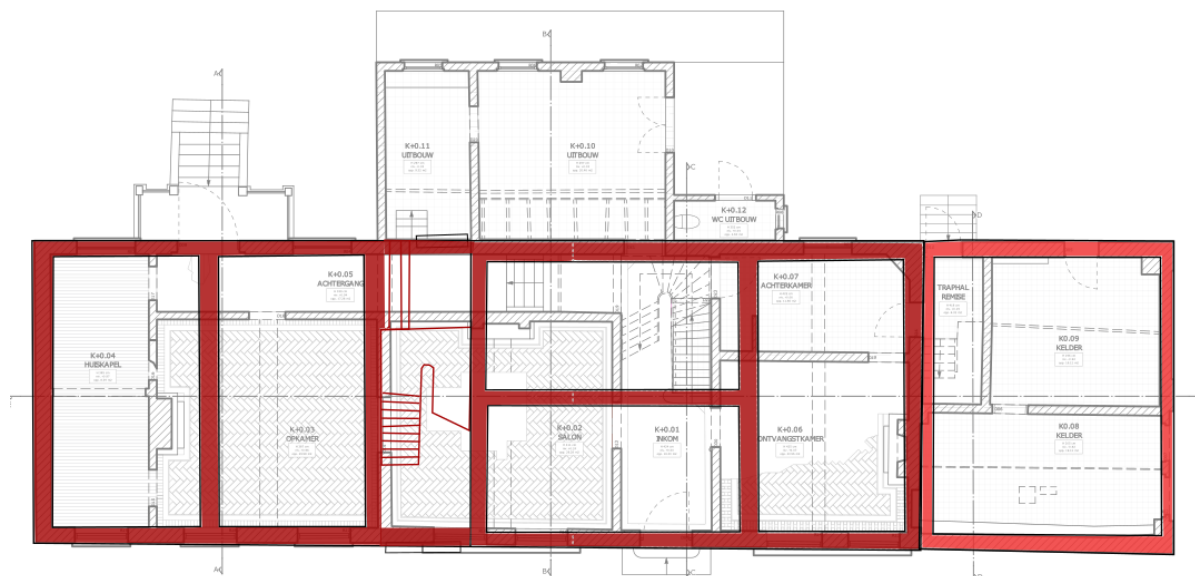

Figuur 88: Data-analyse van de mortelstaal uit de kelder (KIK-IRPA, 2022)

Beschrijvingen in de Fase E vermelden reeds de aanwezigheid van een oostvleugel met ondergrondse keuken. De zandstenen hoekkettingen aan de zuidoostelijke hoek van het huidige gebouw is een tweede argument. Dergelijke bouwfysische en esthetische bouwtechnieken komt voor tussen de 13de en 17de eeuw.³¹ De geanalyseerde baksteensoorten in dit gedeelte van de woning bevestigen de argumenten (zie 6.3). De pastorij had in 1672 een huiskapel. Er is een tekstuele beschrijving beschikbaar die vermeldt

³¹ Haslinghuis en Janse, *Bouwkundige termen*, 226–27.

dat de relieken van H. Barbara na een dispuut hier bewaard worden.³² In welke ruimte op onderstaande reconstructie deze huiskapel zich bevond, valt niet te achterhalen.

Figuur 89: Reconstructie grondplan fase D

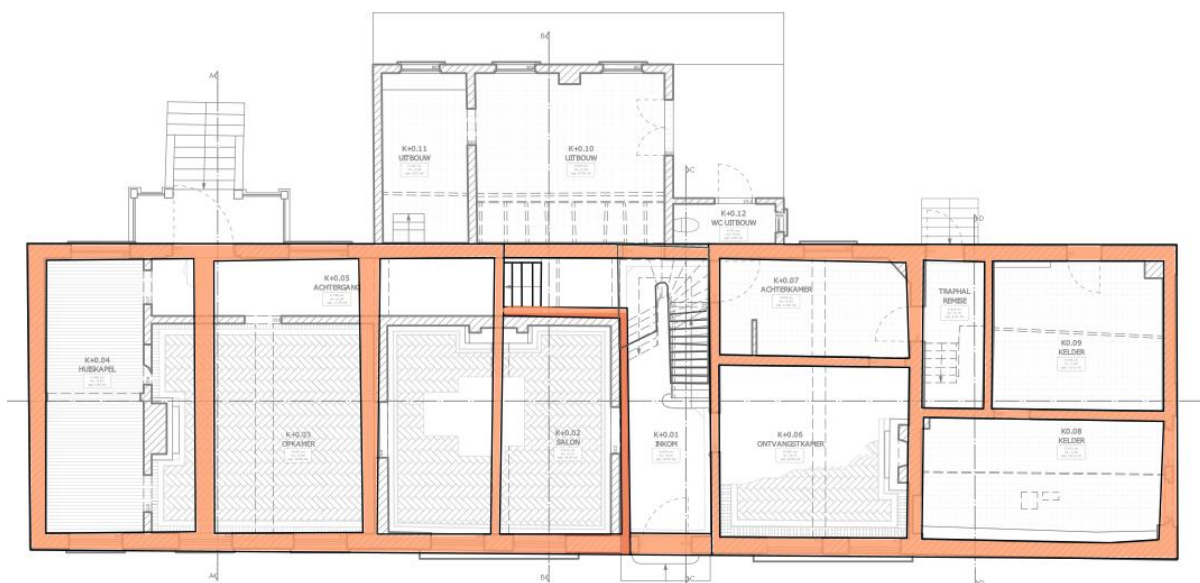
Beschrijvingen uit de latere bouwfasen, beschrijven al een ringgracht met brug die leidde naar een poort en huisje. Het pachtcontract uit 1658 voor 'Erthese' (de pachthoeve) voor pachter Jacobszoon beschrijft werken aan de boomgaard en de tuinen binnen en buiten de grachten, in opdracht van pastoor Ambrosius van Eyck.

8.4 18E-EEUW (FASEN E EN F)

8.4.1 FASE E: IN OPDRACHT VAN GASPAR VAN ESSEN

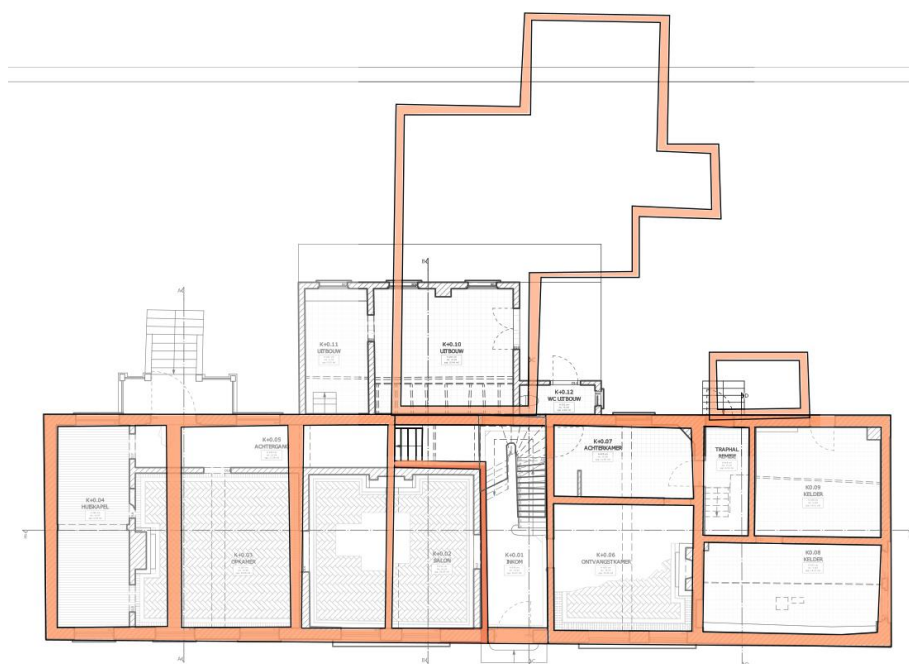
De uitgebreide werken i.o.v. Gaspar van Essen, aanpassingsfase II (E), tussen 1720 en 1738 beschrijft onder andere de uitbraak van de 'eerste kamer rechts' waarbij de tussenmuur werd onderbroken en de schouw verplaatst voor een 'geheel nieuwe trap' (zie 6.2). Het keldergat werd 1,4m verplaatst in een gang (Figuur 90). De symmetrie rond de centrale gang verschuift dus naar een nieuw symmetrisch geheel vertrekkende van de nieuwe centrale gang langsheen de trap. Deze beschrijving komt overeen met de huidige locatie van de traphal en trap. Dit betekent dat de voor- en achtergevel tijdens deze fase werd aangepast naar grofweg het huidige uitzicht. De kamerindeling van de westelijke sectie van de woning was nog verschillend van heden. Men spreekt namelijk van een gang achter de trap met een ruimte naar rechts met een schouw in de linkerhoek. Aan de andere kant van de trap wordt de nieuwe ingang naar de kelder beschreven (1,4m verplaatst). De eerste kamer aan de linkerkant zorgde voor een doorgang naar de achterliggende ruimten.

³² Vermeulen, Bleys, en Bijnen, *Het hof van Vosselaar*.

Figuur 90: Reconstructie grondplan fase E, voor 1729

Bijkomend voorzag van Essen tijdens deze fase een uitbreiding van het gebouw met ‘drie kamers’ die aan de noordzijde werden aangebouwd. Hoogstwaarschijnlijk voor de installatie van onder andere een bakkerij, washuis en ‘kackhuijs’ in 1729. Het primitief kadasterplan van enige tijd later geeft een inzicht in deze ‘3 kamers’.

Figuur 91: Reconstructie grondplan fase E, na 1729

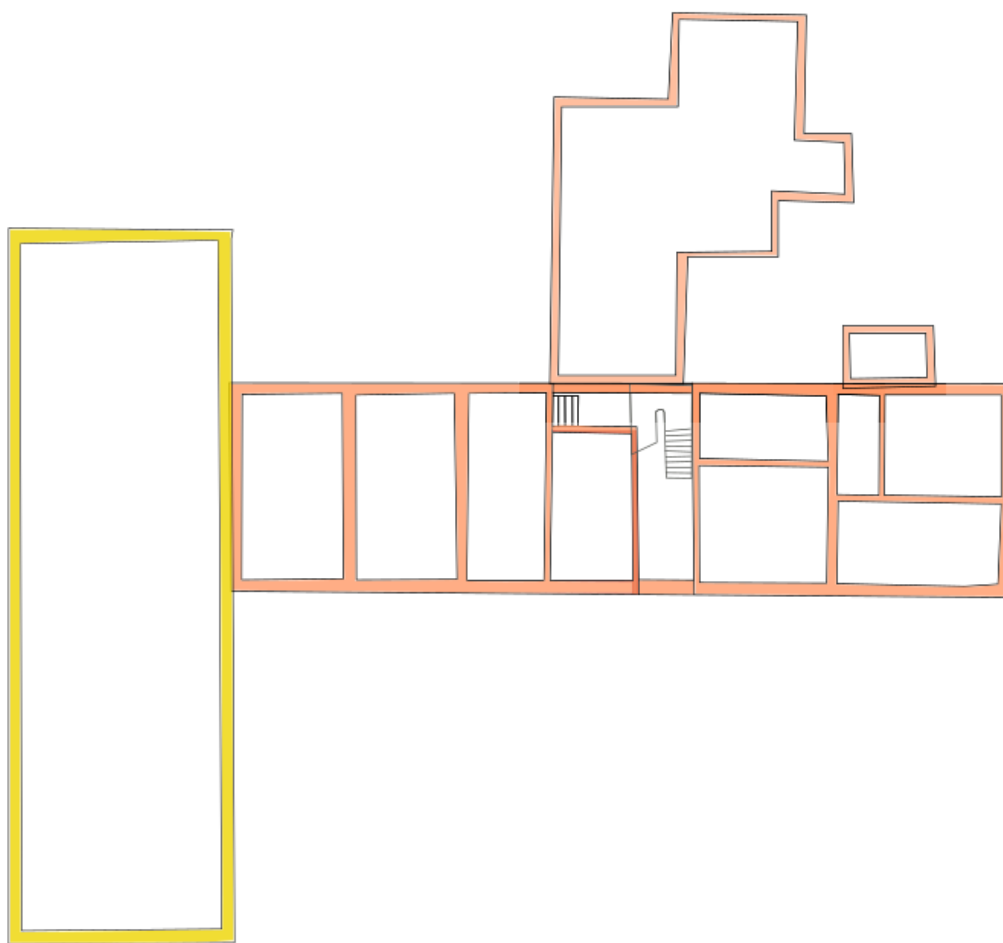
Het archeologisch onderzoek toont echter wel aan dat deze aanbouw integraal verdween na latere verbouwingen, inclusief funderingen.

In eerste instantie beschrijft van Essen het herstel van muren naast de poort en de renovatie van het ‘huisken’ naast de poort dat verwaarloosd was. Deze beschrijving bevestigt een voorpoort met een nutsgebouw. In 1732 werd de houten brug aan deze voorpoort vervangen door een ‘steene met ijsere leenen’ brug. In 1738 volgde eveneens de vervanging van de houten brug naar het hof door een stenen exemplaar. De uitbraaksporen uit werkput vijf gaan ofwel terug op deze aanpassingsfase of naar een

latere aanpassing met het verwijderen van de brug. Het ontbreken van vondsten in deze werkput maakt een exacte datering van het spoor inaccuraat.

8.4.2 FASE F: IN OPDRACHT VAN JOANNES LAURYSSENS

Naar het einde van de 18de eeuw krijgen we een duidelijker beeld van het Hof van Vosselaar op de Ferrariskaart (1770-1778); (Figuur 70). Beide voetwegen zijn nu duidelijk zichtbaar. De dubbele omgrachting is aanwezig, zoals al eerder vermeld in archiefstukken, waarbij de bijna T-vormige pastorie binnen de eerste ring is gelegen. Net ten noorden kan een pachthoeve met schuur worden onderscheiden. Ook de tuinen zijn hier zichtbaar in functie van de zelfvoorziening van het domein. De pastorie kent een andere oriëntatie dan vandaag de dag. De oriëntatie van het gebouw lag eerder richting Beerse, aangezien dit dorp als belangrijker in kerkelijke archiefdocumenten wordt aanzien. De voorgevel is hierbij naar het westen gericht richting Beerse, waarbij dit nu eerder richting het zuiden is.

Figuur 92: Reconstructie grondplan fase F

In 1776 worden Beerse en Vosselaar ontdubbeld en krijgt elke parochie een eigen pastoor. Het Hof van Vosselaar wordt een de pastoor van Vosselaar toegewezen. Na de toe-eigening van de Belgische provincies door Franse troepen in 1793 als gevolg van de Franse Revolutie uit 1789 wordt het Hof van Vosselaar openbaar verkocht. Uit deze periode zijn twee beschrijvingen gekend als gevolg van de openbare verkoop van 1799.

Uit deze documenten blijkt: de aanwezigheid van een groot poortgebouw met nutsfunctie (koetshuis,...) in dezelfde richting georiënteerd als de straat (Hofeinde). De toegang tot het domein kon verkregen worden via dit poortgebouw en een stenen brug over de gracht. De stenen brug dateert van 1732. De westvleugel dateert uit een bouwfase in opdracht van Joannes Laurysen. Volgens een inmiddels verdwenen gedenksteen, onderging de site een grondige restauratie in 1750. De werken uit Fase E beschrijven enkel de renovatie van de voorpoort en 'kaduken huisje' terwijl de Ferrariskaart een volwaardige westvleugel toont.

In werkput 2 getuigen uitbraaksporen 1 en 3 uit van verstoringen als gevolg van meerdere verbouwingsfasen in de 18-20ste eeuw. De aard van de baksteen, baksteenformaten en kalkmortel van spoor 2 zijn gelijkaardig aan deze van de huidige kelder en de funderingen uit werkput 3 wat doet vermoeden dat het om restanten gaat van de fundering van een onbekend losstaand bijgebouw uit de eerste fasen. De oriëntatie van spoor Mu2.2 komt niet overeen met de blueprint van de aanbouwen tussen 1729 en 1936.

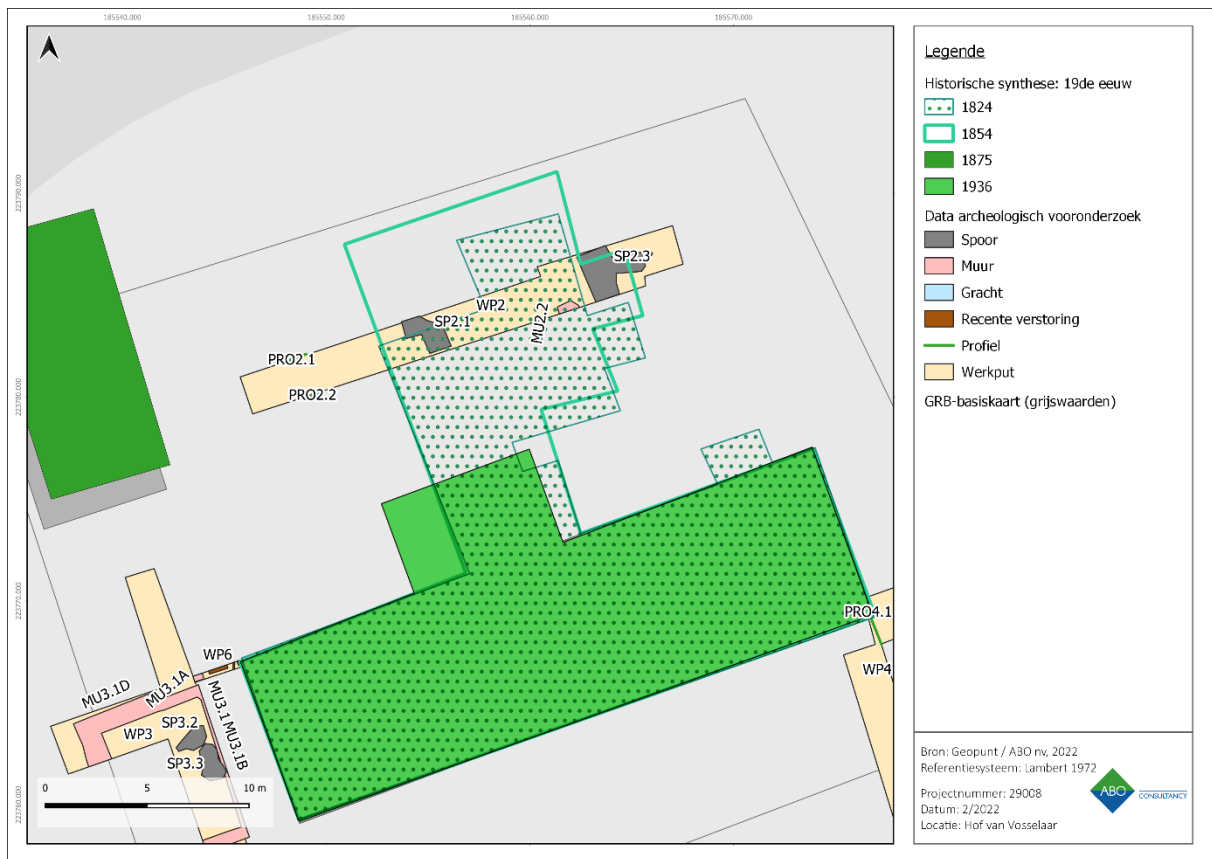
Archeologische resten uit fase B werden eveneens aangetroffen in werkput 3. In Werkput 3 kwamen in het verlengde van de huidige pastorie de funderingsresten aan het licht van een vierkante gebouwplattegrond van binnenwerks ca. 6x5m, deels ingebouwd in de oostelijke oever van de walgracht. Het muurwerk heeft een breedte van 2 stenen en vertoont een vrij regelmatig Vlaams verband. Het metselwerk is samengesteld uit donkerrode veldovenstenen van 21-21,5x9,5-10x5cm en een beige kalkmortel. De oostelijke muur is aan de binnenzijde voorzien van de aanzet tot twee afgebroken haakse kerende muren die de structuur in drie min of meer gelijke traveeën opdeelde. Deze reconstructie komt overeen met de afmetingen beschreven in de inventaris van 1799.

Op basis van de historische cartografie kan de plattegrond met een gedeelte van het voormalige westelijke poortgebouw in verband gebracht te worden, waarbij vermoedelijk een oudere kelder opnieuw in gebruik werd genomen. De baksteenformaten suggereren bovendien een datering in de 15-16de eeuw. Het is evenwel mogelijk dat het poortgebouw (en de pastorie) zijn oorsprong reeds kent in de 17de eeuw of zelfs vroeger, maar er zijn geen duidelijke aanwijzingen hiervoor. Op basis van de huidige gegevens is de 18de eeuw een *terminus ante quem* voor de bouw van het poortgebouw.

8.5 19DE-EEUW (FASEN G, H EN I)

Het grootste deel van wat er vandaag echter nog te zien is, zowel voor het gebouw als voor het landschap, dateert uit de 19e eeuw. Rond 1800 werd wellicht het poortgebouw afgebroken, op dat moment was de pastorie nog slechts voor één parochie. De afbraak van het toegangsgebouw had waarschijnlijk tot gevolg dat de oriëntatie van het gebouw veranderde, de voorgevel kwam nu richting Vosselaar te liggen (Figuur 93).

Na de verkoop aan de particuliere eigenaar Debie in 1852 werd het Hof volledig gemoderniseerd en aangepast aan de standaarden voor een 19e-eeuws buitenverblijf. De huidige indeling en restanten van afwerkingen verwijzen naar deze bouwperiode. Onder de volgende eigenares werd de tuin ook heraangelegd, naar het model van een landschapspark. De dubbele omgrachting werd hierdoor gedeeltelijk gedempt. De 18e-eeuwse dubbele bomenrijen rondom de omgrachting bleven behouden, maar verder werd de paden- en aanplantingsstructuur verandert naar een 'romantisch' beeld. De cementrustieke bruggetjes passen volledig in deze visie. Tot slot werd ook de hoeve midden 19e eeuw opgebouwd, vermits de oude pachthoeve afgebroken was.

Figuur 93: Samenvatting bouwfases 19de eeuw en focus op WP2 (Geopunt/kadaster/ABO nv, 2022)

Het primitief kadasterplan uit 1824 toont een hele andere situatie dan de Ferrariskaart, waarbij de westelijke voorbouw volledig verdwenen is. Er wordt in de archieven echter niks teruggevonden over een afbraak of verbouwing. Een mogelijk bewijs van de afbraak van het westelijke poortgebouw is de thans verdwenen gedenksteen uit 1750 op de westelijke zijgevel van het hof. De locatie van deze gedenkplaat is opmerkelijk, normaal werden dergelijke gedenksteden op een prominente plaats geplaatst zoals bijvoorbeeld naast de ingang. Dit is hier niet het geval. Op foto's daterend uit 1992 lijkt de plaat ook gerecupereerd en zich niet op haar oorspronkelijke plaats te bevinden. Dit kan erop wijzen dat de plaat als relict van het westelijke toegangsgebouw bewaard werd. De locatie van de gedenksteen is hierbij eveneens symbolisch.

In werkput 4 werd geen greppel aangetroffen. Om inzicht te verkrijgen in de funderingstechniek werd in de zuidoostelijke hoek van de huidige pastorie een profiel aangelegd waaruit duidelijk de ondiep aangelegde fundering "op staal" duidelijk bestaande uit recuperatiemateriaal van losse bakstenen en fragmenten metselwerk kon worden afgeleid. Het is niet meteen duidelijk tot welke bouwfase deze fundering behoort. Gezien de nogal rommelige staat van de fundering is het mogelijk dat deze uit een jongere fase te komen dan de aangetroffen resten in werkput 2 en 3. Mogelijk kan dit tot de 19de-eeuwse fase worden gerekend na de verandering van de oriëntatie van het gebouw waarbij mogelijk de oostgevel moest uitgebreid worden om tot een symmetrisch geheel te komen.

In werkput 5 werd een uitbraakspoor aangetroffen, mogelijk van een brugpijler. Op het syntheseplan (Figuur 93) komt de brugpijler overeen met de brug uit de 19de eeuw.

8.6 20STE-EEUW (FASEN J, K, L, M EN N)

De 20ste -eeuwse aanpassingen aan het gebouw en het domein sluiten aan bij de grote veranderingen die het Hof van Vosselaar ondergaat (zie uitgebreidere beschrijvingen onder 6.2).

De 20ste -eeuwse veranderingen zijn zeer traceerbaar in de opvulling van de gracht ter hoogte van werkput 2, bijvoorbeeld door de Boomse Dakpannen. Ook de uitbraaksporen van werkput 2 getuigen van de grondige renovaties.

Het onderzoek is met succes uitgevoerd aangezien de onderzoeksvragen kunnen beantwoord worden. Hieronder kunnen de antwoorden gevonden worden.

Onderzoeksvragen	
1. Zijn er archeologische resten aanwezig? Ja	<i>In werkput 1, 4-5 werden geen archeologische sporen aangetroffen. In werkput 2 kunnen een drietal noord-zuid georiënteerde uitbraaksporen met zekerheid in verband gebracht worden met de in 1936 afgebroken noordelijke aanbouw uit 1875. MU2.2 is opgebouwd uit een oudere baksteensoort die mogelijk te linken is aan een vrijstaande structuur uit fase C (ca. 1400-1550).</i> <i>Onmiddellijk ten westen van de huidige pastorie kan een gedeelte van een in baksteen opgetrokken gebouwstructuur (werkput 3) in verband gebracht worden met de in de 18de of 19de eeuw in baksteen opgetrokken westvleugel. Het gaat in tegenstelling tot de cartografische bronnen; mogelijk om de derde kelderruimte die op basis van de baksteenanalyse, het literatuuronderzoek, archeologisch onderzoek en inzichten over de gotische trapnissen, te dateren is met de twee kelderruimtes in het begin van het ancien régime.</i>
a. Wat is hun aard?	<i>In werkput 1, 4-5 werden geen archeologische sporen aangetroffen. In werkput 2 kunnen een drietal noord-zuid georiënteerde uitbraaksporen met zekerheid in verband gebracht worden met de in 1936 afgebroken noordelijke aanbouw uit 1875. Mu2.2 dateert uit het begin van het ancien régime.</i> <i>Onmiddellijk ten westen van de huidige pastorie kan een gedeelte van een in baksteen opgetrokken gebouwstructuur (werkput 3) in verband gebracht worden met de in de 18de of 19de eeuw in baksteen opgetrokken westvleugel en de kelder uit het begin van het ancien régime. Tevens met de bouwphase uit 1732-1738 kan een uitbraakspoor ter hoogte van de westelijke gracht in verband gebracht worden met één van de brugpijlers.</i>
b. Wat is hun bewaringstoestand? / c. Wat is de datering? / d. Behoren de resten tot één of meerdere periodes?	<i>Tijdens het proefputten en –sleuvenonderzoek werden er wel sporen en/of vondsten aangetroffen ouder dan de postmiddeleeuwen. De veronderstelde aanwezigheid van een mogelijke laatmiddeleeuwse voorloper kon aangetoond worden.</i> <i>De oudste aangetroffen structuren kunnen naar analogie met de historische bronnen én het bouwhistorische onderzoek van de huidige pastorie met zekerheid in verband gebracht worden met de referentiefase in de tweede helft van de 15de eeuw.</i> <i>Onmiddellijk ten westen van de huidige pastorie kan een gedeelte van een in baksteen opgetrokken gebouwstructuur (werkput 3) in verband gebracht worden met de in de 18de of 19de eeuw in baksteen opgetrokken westvleugel. Deze sporen zijn goed bewaard.</i>
2. Werden er restanten aangetroffen van een gebouw? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?	<i>Onmiddellijk ten westen van de huidige pastorie kan een gedeelte van een in baksteen opgetrokken gebouwstructuur (werkput 3) in verband gebracht worden reeds beschreven kelder in 1799. De analyse van de nog bestaande kelder concludeert de aanwezigheid van een derde kelderruimte in eenzelfde bouwphase als de twee nog aanwezige ruimtes. Op basis van natuurwetenschappelijk onderzoek dateert de kelder tussen 1630 en 1670.</i>
3. Werden er restanten aangetroffen van een brug? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?	<i>In werkput 5 werden er uitbraaksporen aangetroffen van de aanzet of fundatie van een brugpijler. De brug naar de voorpoort werd hoogstwaarschijnlijk afgebroken met de demping van de oost- en westgracht tussen 1861 en 1875 met de omvorming van de site naar een 19de-eeuwse landschapstuin. De pijler is afkomstig van een nieuwe brug uit 1732, zoals beschreven door Gaspar van Essen.</i>

Onderzoeksvragen

4. Is er mogelijkheid tot behoud *in situ* en zijn er eventueel maatregelen nodig om aan het behoudsprincipe te voldoen?

Uit het onderzoek blijkt de funderingen van verschillende muurstructuren goed bewaard zijn. Het strekt tot aanbeveling om deze funderingen in situ te bewaren. De locatie van deze muren zijn gekend uit het onderzoek, wat eventueel kan gebruikt worden bij toekomstige verbouwingen naar een bewaring in situ en een aangepast design van toekomstige bouwwerken.

5. Bevestigt het proefputten- en proefsleuvenonderzoek de resultaten van het geofysisch onderzoek? Indien niet, hoe kan dit verklaard worden?

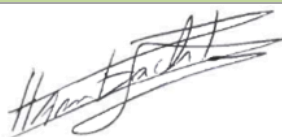
Ja, gedeeltelijk. Er werden in totaal 3 potentiële gebouwen gelokaliseerd: één in de zuidoostelijke zone, één in de noordelijke zone en één in de westelijke zone. In de noordelijke zone werden inderdaad enkele uitbraaksporen en een nog bestaande sectie van een fundatie (Mu2.2) aangetroffen. Ten westen van de pastorie kon via het proefsleuvenonderzoek 75% van de fundering van de derde kelderruimte blootgelegd en geanalyseerd worden. Het potentiële gebouw in de zuidoostelijke zone bleek na archeologisch onderzoek te bestaan uit een restant van de 18de-eeuwse gracht. De puinvulling gaf een foutief beeld van de interpretatie van het geofysisch onderzoek.

6. Bevestigt het proefputten- en proefsleuvenonderzoek de resultaten van de bureaustudie (cartografische bronnen, DTM, ...)?

Ja, grotendeels. Op basis van de cartografische, iconografische en geschreven bronnen, kon er bevestiging en een datering gevonden worden voor de aangetroffen structuren en/of sporen uit werkputten 1 tot en met 6. Enkel de fundering aangetroffen in werkput 2 (Mu2.2) is afkomstig van een onbekend, mogelijk vrijstaand, gebouw uit het begin van het ancien régime.

Er is een duidelijke correlatie tussen de resultaten van het geofysisch onderzoek en het vooronderzoek met ingreep in de bodem, waarbij een eventuele brugpijler en westelijke constructie deels kon worden bevestigd tijdens het sleuvenonderzoek.

10 KWALITEITSCONTROLE EN ONDERTEKENING

Naam	Functie	Handtekening	Datum
Patrick Hambach	General Director		31 augustus 2022
Toon Moeskops	Business Unit Manager		31 augustus 2022
Jan Coenaerts	Archeoloog/ Kwaliteitsverantwoordelijke		31 augustus 2022

11 BIBLIOGRAFIE

- 'No 24 Corps des maçons. Privilegieboek (GA#4267)', 1758 1458.
https://felixarchief.antwerpen.be/detailpagina?invnr=GA_4267&page=1&pageSize=10.
- Belgisch Kenniscentrum over Welzijn op het Werk, 2016. *Werkzaamheden in de Nabijheid van Ondergrondse Nutsleidingen* [online] <<https://www.beswic.be/nl/blog/werkzaamheden-nabijheid-van-ondergrondse-nutsleidingen>>
- Bonsall, J., Fry, R., Gaffney, C., Armit, I., Beck, A., Gaffney, V., 2013. Assessment of the CMD Mini-Explorer, a new Low-frequency Multi-coil electromagnetic device, for archaeological investigations. *Archaeological Prospection* 20(3), 219-231.
- Borsboom A. en Verhagen, P., 2012. *KNA Leidraad. Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P)*. Amsterdam: Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer.
- Delaruelle, S., B. De Smaele, en J. Van Doninck. 'Opgraving van een woonerf uit de ijzertijd aan de Lindenhoeve in Vosselaar'. *Rapportage Onroerend Erfgoed Vlaanderen* 1383 (2008).
<https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/ROEV/1383/ROEV1383-001.pdf>.
- Delaruelle, Stephan, en Jef Van Doninck. 'Proefsleuvenonderzoek aan de Stenen Brug in Beerse'. *Rapportage Onroerend Erfgoed Vlaanderen* 1873 (2010).
<https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/ROEV/1873/ROEV1873-001.pdf>.
- Delaruelle, Stephan, en Jef Van Doninck. 'Proefsleuvenonderzoek op de verkaveling Kattespoel III in Beerse'. *Rapportage Onroerend Erfgoed Vlaanderen* 1741 (2008).
<https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/ROEV/1741/ROEV1741-001.pdf>.
- Delaruelle, Stephan, Gerben Bervoets, en Sara Hertoghs. 'Proefsleuvenonderzoek aan de Beersebaan in Vosselaar'. *Rapportage Onroerend Erfgoed Vlaanderen* 2352 (2011).
<https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/ROEV/2352/ROEV2352-001.pdf>.
- Dirix, Evelien, en Tom Cornelissen. 'Kasteelhoeve Wange'. In *Inventaris Onroerend Erfgoed*, 2019.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/307088>.
- Erfgoed & Visie, 2018. *Historische nota en waardebeoordeling: Hof van Vosselaar*, Oostmalle.
- Everaert, G.2014, 'Baksteen', uit: Everaert, G. Hersteltechnieken exterieur (cursus gegeven aan de opleiding Monumenten- en landschapszorg, Hogeschool Antwerpen), Ongepubliceerde cursus/.
- Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, 2016. *Arbeidsreglementering* [online] <<http://www.werk.belgie.be/defaultTab.aspx?id=387>>
- Geoscan Research, 2020. Geraadpleegd op <http://www.geoscan-research.co.uk/page22.html>.
- Ghijsels Y. en Achten, J., 2015. *Werken in de Nabijheid van Ondergrondse Installaties. Praktische Gids voor Aannemers*. Federale Verzekering: Brussel.
- Groenewoudt, B.J., 1994. Prospectie, Waardering en Selectie van Archeologische Vindplaatsen: een Beleidsgerichte Verkenning van Middelen en Mogelijkheden. *Nederlandse Archeologische Rapporten* 17. Amersfoort: Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek.
- Haneca, K., Debruyne, S., Vanhoutte, S. en Eryvynck, A., 2016. Archeologisch Vooronderzoek met Proefsleuven – Op Zoek naar een Optimale Strategie. *Onderzoeksrapport agentschap Onroerend Erfgoed* 48. Brussel: Agentschap Onroerend Erfgoed.

Loomans, Kurt, en Stefanie van der Wallen. 'Beheersplan Hof van Vosselaar'. Beheersplan. Malle: Erfgoed en Visie, 2018. <https://plannen.onroerenderfgoed.be/plannen/801>.

Oswin, J., 2009. A Field Guide to geophysics in archaeology. Chichester: Springer

Preventiemaatregelen, 2002. Veiligheidsnota's Bouwbedrijf: Werken langs en in Sleuven. *Vademecum van het Nationaal Actiecomité voor Veiligheid en Hygiëne in het Bouwbedrijf N.A.V.B.*, 96, p. 6-20.

Schmidt, A., Linford, P., Linford, N., David, A., Gaffney, C., Sarris, A., Fassbinder, J., 2016. *EAC Guidelines for the use of geophysics in archaeology: questions to ask and points to consider* 1st edition. Europae Archaeologiae Consilium.

Uitgravingen, 2002. Veiligheidsnota's Bouwbedrijf: Veiligheid op Kleine Bouwplaatsen. *Vademecum van het Nationaal Actiecomité voor Veiligheid en Hygiëne in het Bouwbedrijf N.A.V.B.*, 88, pp. 6-20.

Van Ginckel, Leo. 'Van leem en klei tot bakstenen, in Malle Deel 1: Van de 14e tot en met de 19e eeuw'. *Jaarboek van de Heemkundige kring van Malle*, 2018, 35–86.

Vermeulen L., Bleys J. & Bijnen J., 2013. Het Hof van Vosselaar: zijn invloed op Beerse en Vosselaar, Minderhout.

Vermeulen, Leo., Jan. Bleys, en Jasper. Bijnen. *Het hof van Vosselaar: zijn invloed op Beerse en Vosselaar*. Albe De Coker, 2013.